या पुस्तकातील
मुखपृष्ठापासून
८ पर्यंतची पाने
नाहीत

स्वानंदानें डोलूं लागलें कीं, 'काय या संतांचे मानूं उपकार । मज निरंतर जागविती ॥' हा तुकोबांचा गोड अभंग आठवून कृतज्ञतेनें व प्रेमानें हृदय भरून येतें. श्रीज्ञानेश्वर-तुकारामादि संतांच्या अमृतवाणींत रमणारें हें चित्त त्यांच्याच प्रसादानें परमात्म्याच्या स्वरूपांत निरंतर रंगो, अशी त्या दयाघनापाशीं माझी प्रार्थना आहे.

२. प्रस्तुतकाळीं धर्मजागृतीचीं स्पष्ट चिन्हें दृगोचर होत आहेत. सर्व प्रकारच्या आपत्तींतून तारणारा एक धर्मच आहे. आचार, विचार आणि श्रद्धा ह्या तिघांची संगति कायम ठेविली तरच धर्मोत्कर्ष होतो. विधिवशात् प्राप्त झालेल्या स्थितींत निरंतर ईश्वरध्यान व नामस्मरण करीत राहिल्यास चित्तशुद्धि होते व प्राणी ईश्वरी प्रसादाला पात्र होतो. ईश्वरी प्रसादाशिवाय जन्म निष्फळ होय. ह्या सर्वांना परमसाह्यभूत होणारीं संतांचीं वचनें आहेत. 'कांहीं पाठ केलीं संतांचीं उत्तरें । विश्वासें आदरें करोनियां ॥' असें तुकोबाराय सांगतात. मराठी कवितेंतला बराचसा उत्कृष्ट भाग प्रस्तुत वेंच्यांत आहे. प्रातःस्मरण, ईश्वरप्रार्थना, सद्गुरुस्तवन, संतमाहात्म्य, नामसंकीर्तन, परमार्थविचार, अमृतबिंदु, असे प्रस्तुत पुस्तकाचे सात भाग केले आहेत व प्रत्येक भागांत मराठी कवितेंतले उत्कृष्ट वनारे दिले आहेत. ज्ञानेश्वरी, एकनाथी भागवत, दासबोध वगैरे मोठे-मोठे ग्रंथ नित्यवाचनांत ठेवून प्रभातकाळीं किंवा रात्रीं शुचिर्भूत होऊन देवासमोर बसून शुद्धभावनेनें ह्या पुस्तकांतले वेंचे म्हणावे. अखेरीस 'अमृतबिंदु' म्हणून सातवें प्रकरण घातलें आहे त्यांत ज्ञानेश्वर, एकनाथ, तुकाराम व रामदास ह्यांच्या ग्रंथांतले थोडक्या शब्दांत पुष्कळ अर्थ मनांत भरविणारे उत्कृष्ट सिद्धान्त दिले आहेत. प्रत्येक सिद्धान्त म्हणजे एक मूक व्याख्यान आहे. संतांचें एक वचन म्हणजे एक मूक व्याख्यान असतें. आईबापांनीं हें पुस्तक आपआपल्या मुलां-मुलींचे हातीं देऊन त्यांच्यासह ईशप्रार्थना करावी म्हणजे स्वतःचें हित साधून मुलांस भक्तीचें गोड वळण लागेल. पहांटेच्या भूपाळ्या, आरत्या व रात्रीचा नित्यपाठ वगैरेंचा मनावर सात्त्विक संस्कार होऊन मन भक्तिमार्गाकडे वळतें. हा जुना संप्रदाय दुर्दैवानें उत्तरोत्तर मोडत चाललेला दिसला म्हणून तर त्याच्या पुनरुज्जीवनार्थ हें पुस्तक छापून प्रसिद्ध करणें अवश्य वाटलें. घरीं व शाळांतूनही मुलांस धर्मशिक्षण देण्यास प्रस्तुत पुस्तकाचा चांगला उपयोग होईल. प्रस्तुत पुस्तक आबाल-वृद्धांचीं मनें सश्रद्ध करून भक्तिमार्गाकडे वळविण्यास साह्यभूत होवो, अशी त्या दयाघनाची प्रार्थना करून पुरें करतों.

ल. रा. पांगारकर

पंढरपुर, कार्तिक वद्य ११, शके १८२[illegible]

चौथ्या आवृत्तीची प्रस्तावना

गेल्या पांच वर्षांत 'भक्तिमार्गप्रदीपा'च्या तीन आवृत्त्या संपून चौथ्या आवृत्तीचा योग पांडुरंगानें आणिला ह्याबद्दल त्याचें प्रथम सप्रेम स्मरण करितों. पहिली आवृत्ति ३ महिन्यांतच उठली व दुसरी दहा हजारांची तीन वर्षांत खलास झाली. जुनीं बाडें व सांप्रदायिक पद्धति ह्यांचा ह्या पुस्तकांत शोधपूर्वक आदर केला आहे. हा प्रदीप कोठें शाळांतून धर्मशिक्षणासाठीं शिकविला जात आहे, कोठें बक्षीसपुस्तकांत विद्यार्थ्यांना वांटला जात आहे, भाऊबीजेला कांहीं विद्यार्थ्यांनीं आपल्या बहिणींना तो ओंवाळणी म्हणून घातला आहे व गुदस्तां एका सुशिक्षित कुलवधूनें त्याच्या १०८ प्रती तितक्याच विद्यार्थ्यांना वायन म्हणून वांटून प्रत्येक प्रतीला चार आणे आणखी वर दक्षिणा दिल्याचें मला कळलें आहे! प्रदीप महाराष्ट्राला आवडला असून त्याचा प्रसाद मद्रास, रंगून, क्वेटा व आफ्रिका येथपर्यंत पसरला आहे! असो. नव्या जुन्या स्त्री-पुरुषांनीं व अलीकडे तरुणांनीं 'प्रदीप' हातीं घेऊन 'स्वसुखनिधान' शोधण्यास आरंभ केला आहे व राष्ट्रांत भगवद्भक्ति वाढविण्याच्या कामीं प्रदीपाचा चांगला उपयोग होत आहे हें पाहून मला फार समाधान वाटतें. प्रदीपांत माझें पदरचें काय आहे? साधु संतांचीच ही कृति आहे, साधु-संतांनीं भूतदयेनें प्रेरित होऊन तयार केलेलीं तीं पक्वान्नें आहेत व त्यांची गोडी व सुवास सर्वेंद्रियांना वेडावणारा आहे, असा अनुभव आल्यामुळें मी वाढप्याचें काम स्वसुखार्थ पत्करलें आहे.

ल. रा. पांगारकर

पुणें, 'मुमुक्षु' कचेरी, वर्षप्रतिपदा, शके १८३२

पंधराव्या आवृत्तीची प्रस्तावना

श्रीपांडुरंगाच्या चरणकमळीं 'प्रदीपा' च्या प्रतींची 'लाखोली' वाहण्याचा संकल्प श्रीकृपेनें अकरा-बारा आवृत्त्यांतच सिद्धीस गेला ! 'भक्तिमार्गप्रदीपा' च्या २१ वर्षांतच एक लाखावर प्रती मराठी भाषा जाणणाऱ्या लोकांत पसरल्या, जुने-नवे, शिक्षित-अशिक्षित, वृद्ध-तरुण स्त्री-पुरुष ह्या सर्वांनीं प्रदीपाचा अत्यंत प्रेमानें स्वीकार केला आहे. "आमच्या घरांत आपल्या 'प्रदीपानें' परमार्थाचा मार्ग आम्हां सर्वांस दाखविला असें अनेक प्रेमळ सज्जनांनीं सजलनेत्रांनीं मला समक्ष सांगितलें आहे. भक्तिमार्गाचा प्रसार महाराष्ट्रांत जारीनें होत आहे ह्यास प्रमाण म्हणून एकदां न्यायमूर्ति चंदावरकरांनीं प्रदीपाचा प्रामुख्यानें उल्लेख केला होता. "पूर्वीची पिढी जात चालल्यामुळें तिजबरोबर नष्ट होऊं पाहाणारी जुनी परंपरा ही रा. पांगारकरांच्या 'प्रदीप' प्रकाशित झाल्यापासून कोठें-कोठें दृग्गोचर होऊं लागली आहे हें त्यांचें महद्भाग्य होय." "ह्या पुस्तकामुळें धर्मशिक्षणाच्या कामाला मोठीच मदत झाली आहे" असें 'विविधज्ञान-विस्तारा' नें एका आवृत्तीवर अभिप्राय देतांना म्हटलें होतें. असो. प्रदीपाच्या द्वारें स्वतःच्या भक्तिभावाचें संवर्धन करण्यास मिळालें व जनी-जनार्दनाची सेवाही घडली हा ह्या प्रदीपाचा मजवर मोठा उपकार झाला आहे. आपल्या वाचनांत, पठणांत व विचारांत जें-जें नवीन आढळलें, तें-तें लेणें 'प्रदीपा' वर घालण्यांत आलें व ह्यामुळें पहिल्या आवृत्तीच्या दुप्पट आतां त्याचा आकार झाला आहे. प्रदीप आतां तारुण्याच्या ऐन भरांत आला असून तो आपल्या धाकट्या भावंडांकडे सप्रेम सकौतुक पाहात आहे. सर्व संत हरिरूप असल्यामुळें त्यांच्या मुखानें श्रीहरीनेंच आत्मलाभाचा मार्ग आपणां मुमुक्षूंस दाखविला आहे. 'प्रदीप' रोजच्या पाठांत ठेवून नित्यनेमानें त्यांतील कांहीं भूपाळ्या, अभंग, पदें, श्लोक, अमृतबिंदु वगैरे मननपूर्वक भक्तिभावानें म्हणण्याचा, गुणगुणण्याचा व त्यांतच रंगून प्रवाहपतित कर्मे करण्याचा अभ्यास ठेविल्यास चित्तास 'हरितत्त्वस्पर्श' झाल्याशिवाय राहाणार नाहीं.

नाशिक, शके १८५४

संतचरणरज
लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर

सोळाव्या आवृत्तीची प्रस्तावना

भक्तिमार्गप्रदीपाची ही सोळावी आवृत्ति मराठी वाचकांच्या हातीं देतांना मला व प्रकाशकांना – दोघांनाही – मोठा आनंद होत आहे. ह्या आवृत्तीचें एकंदर स्वरूप अत्यंत चित्ताकर्षक करण्याची प्रकाशक रा. के. भि. ढवळे ह्यांनीं शिकस्त केली आहे व त्यांचा उत्साह व हौस पाहून मलाही नवीन मजकूर त्यांत घालून 'प्रदीपा' चा प्रकाश दशदिशांना भरपूर पुरेल अशी योजना करण्याची उमेद आली. विठ्ठल-रखुमाईचें मुखपृष्ठावरचें नानारंगी चित्र किती मनोहर वठलें आहे! पुस्तक उघडतांच दर्शनीं पंढरीस 'विटेवरी उभा नीट कटीवरी कर' अशा श्रीविठ्ठलमूर्तीचा अस्सल फोटो दिला आहे, त्यामुळें साक्षात् पंढरीनाथाचें दर्शन वाचकांस प्रथमच होऊन त्याच्या गुणानुवादाविषयीं मन उल्हसित होणार आहे.

ह्या आवृत्तींत 'प्रदीपा' चे दोन भाग केले असून नित्यक्रमास १०१ पृष्ठें दिलीं आहेत व बाकीचीं पृष्ठें प्रासंगिक व नैमित्तिक प्रार्थनेस व मननसुखास दिलीं आहेत. मागच्या आवृत्तीपेक्षां ह्या आवृत्तींत ६९ पृष्ठें मजकूर अधिक घातला असून देवांचीं व संतांचीं अनेक सुंदर चित्रें यथोचित स्थळीं घातलीं आहेत. कागद जाड व स्वच्छ, छपाई सुबक व आंतील विषयांची वर्गवारी व व्यवस्था अत्यंत टापटिपीची अशी ही 'प्रदीपा'ची मूर्ति पाहूनच भाविकांस उल्हास वाटेल व त्याच्या अंतरंगाकडे पाहतां तर त्यांस सुखाच्या गुदगुल्या होतील ह्यांत शंकाच नाहीं.

'प्रदीपा' च्या जवळ-जवळ दोन लाख प्रती महाराष्ट्रीय कुटुंबांत फैलावल्या असून त्यानें भक्तिमार्गावर खरोखरीच प्रकाश पाडला आहे. 'प्रदीप' महाराष्ट्राचा लाडका आहे व आजचें त्याचें सुंदर रूप पाहून तर त्याला मोहच उत्पन्न होईल. स्नानविधि, श्रीसूर्य-नमस्कार, सात वारांचें भजन हे भाग ह्या आवृत्तींत प्रथमच घातले आहेत. शिवाय आदिशक्ति भवानीचें स्तोत्र, श्रीशारदास्तोत्र व भारुडें हीं तीन महत्त्वाचीं प्रकरणें अगदीं नवीन आहेत. ह्यांमुळें 'प्रदीपा' ला अपूर्व शोभा आली आहे. भवानीच्या स्तोत्राची महती त्याच्या प्रारंभीं गायिली आहे, ती वाचिल्यावर हें महाराष्ट्राचें राष्ट्रगीत ह्या आवृत्तीच्या पूर्वींच पुढें कां नाहीं आणिलें असा वाचक प्रेमाचा ठपका आम्हांवर ठेवितील अशी आम्हांस भीति वाटते! हीच गोष्ट भारुडांची होय. अतिशय लोकप्रिय सुंदर भारुडें ह्यांत दिलीं आहेत.

पंधरा आवृत्त्यांत मीं आपलें स्वतःचें एकही पद्य घातलें नाहीं, पण आमचे गोव्याकडचे मित्र व देवीचे उपासक विठोबा कामत ह्यांस आमचें 'शारदास्तोत्र'

इतके आवडलें कीं त्यांनीं त्यावर अनेक शहरीं प्रवचनें केलीं व त्याच्या छापून शेंकडों प्रती गांवोगांव वांटल्या. त्यांच्या प्रेमाग्रहास्तव हें स्तोत्र ह्या आवृत्तींत घातलें आहे तें सुजाण प्रेमळांस आवडावें असें मलाही वाटतें. 'प्रदीपा'ची ही सर्वांगसुंदर आवृत्ति महाराष्ट्राच्या सेवेस सादर करितांना रा. ढवळे ह्यांचे पुन्हां आभार मानतों.

आमचे मित्र 'महाराष्ट्रकविचरित्र'कार रा. ज. र. आजगांवकर ह्यांनीं काळजीपूर्वक प्रुफें तपासलीं व अनेक सूचना करून १०१५ अभंगही नवीन सुचविले ह्याबद्दल त्यांचेही आभार मानतों.

नासिक सिटी,
मार्गशीर्ष शु. ११,
शक १८६०

संतचरणरज

लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर

सतरावी आवृत्ति

ह. भ. प. लक्ष्मणराव पांगारकर ह्यांच्या शोचनीय व अकाली मृत्यूनंतर 'प्रदीपा'ची ही सतरावी आवृत्ति प्रसिद्ध करण्याचा योग येत आहे. 'प्रदीपा'ची लोकप्रियता आणि उपयुक्तता ह्यांत महाराष्ट्रांत अजून तिळमात्रही खंड पडलेला नाहीं.

लक्ष्मणरावांच्या निधनामुळें ह्या आवृत्तीची प्रस्तावना आम्हांला लिहावी लागत आहे. 'प्रदीपा'ची पृष्ठसंख्या गेल्या आवृत्तीच्या वेळींच पुष्कळ वाढली होती, परंतु त्या वेळीं पूर्वीच्याच किंमतींत आम्ही महाराष्ट्रांतील भाविकांचे हातीं 'प्रदीप' देऊं शकलों. आतां युद्धामुळें सर्वच परिस्थिति पालटली आहे व म्हणून केवळ नाइलाजानें ह्या आवृत्तीची किंमत वाढवावी लागत आहे. महाराष्ट्रीय भाविक जनता वरील गोष्ट लक्षांत घेऊन आम्हांस क्षमा करील अशी आशा आहे.

प्रकाशक

अठरावी आवृत्ति

भक्तिमार्गप्रदीपाची १७ वी आवृत्ति आम्हीं गतवर्षींच छापून प्रसिद्ध केली. ती दोन वर्षांत खपून १८ वी आवृत्ति यंदां काढावी लागली. ह्यावरून महाराष्ट्रीय लोकांचें भक्तिमार्गावर किती प्रेम आहे ह्याची साक्ष पटते व आधुनिक शिक्षणामुळें लोकसमाज

नास्तिक बनत चालला, धर्माचा लोप झाला, आचार बुडाला, असे निराशेचे उद्गार कांहीं लोक काढतात ही त्यांची चूक आहे असें म्हणण्याचें कोणी धाडस केल्यास त्यांत कांहीं बिघडेल असे आम्हांस वाटत नाहीं. पूर्वीचा काळ आचारप्रधान होता, आतांचा काळ विचारप्रधान आहे; त्यामुळें आचारास थोडा धक्का बसण्याचा संभव आहे. परंतु त्यामुळें धर्म बुडाला असें मानून भिण्याचें कारण नाहीं.

गीताकार भगवान श्रीज्ञानेश्वरमहाराजांच्या मुखानें म्हणतात—

" जेथ चहूंकडे जळत वणवा। तेथूनि न निगिजे कवि पाडवा।
तेवीं लोका येऊनि सोपद्रवा। केवीं न भजिजे मातें ? ॥

अगा मात न भजावयालागीं। कवण बळ पां आपुलिये अंगीं।
काई घरीं कीं भोगीं। निश्चिंती केली ? ॥

नातरी विद्या कीं वयसा। यया प्राणियांसि हा ऐसा।
मज न भजतां भरंवसा। सुखाचा कोण ? ॥

हल्लीं तर जगांत चोहोंबाजूला वणवा पेटलेला दिसत आहे. सर्व लोक त्यांत होरपळून निघत आहेत. अशा प्रसंगीं भगवच्छरणागतीवांचून, अनिष्ट निवृत्तिपूर्वक इष्टप्राप्तीचा दुसरा मार्ग नाहीं, त्रिविध तापाचा नाश करून सुखशांतीच्या मुक्कामाला पोहोंचविणारा राजमार्ग म्हणजे भक्तिच होय. ह्या भक्तिमार्गावर पांगारकरांच्या 'प्रदीपा 'नें चांगलाच प्रकाश पाडला आहे.

ह्या अठराव्या आवृत्तीच्या वेळीं पांगारकरांचे बंधुतुल्य स्नेही ह. भ. प. रामचंद्र कृष्ण कामत हे आम्हांस मिळाले. त्यांनीं ह्या 'प्रदीपा 'वर क्वचित् कोठें-कोठें आलेली काजळी झाडून (मुद्रणदोष वगैरे काढून टाकून) तो अधिक उजळ करण्याचा मोठ्या प्रेमानें प्रयत्न केला आहे. श्रीसमर्थांच्या दोन आरत्या नवीन घातल्या असून श्रीतुकाराममहाराजांचा एक पृथ्वीमोलाचा अभंग—जो त्यांनीं पांगारकरमहाराजांना एकदां समक्ष भेटींत 'प्रदीपां 'त घालण्यास सांगितला होता व त्यांनीं घालण्याचें कबूल केलें होतें, तो अभंग—घातला आहे. टीपा वगैरेंतही बरीच सुधारणा केली आहे. इत्यादि कारणांमुळें ही आवृत्ति लोकादरास पूर्वीसारखीच पात्र होऊन लोक ह्या काळीं अधिक भक्तिमार्गप्रवण होतील व भगवंत सर्वांचें कल्याण करील, अशी आम्हांस आशा आहे.

प्रकाशक

कै० लक्ष्मणराव पांगारकर

कै. ह. भ. प. लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर ह्यांचें नांव ग्रंथकार व वक्ते म्हणून विद्वानांत व प्रेमळ भक्त म्हणून भाविकांत गेलीं ३१४ वर्षें अतिशय पूज्य व प्रिय झालेलें होतें. त्यांच्या 'चरित्रचंद्रा'चा पहिला शीतल प्रकाश महाराष्ट्रावर पडला, तो 'भक्तिमार्गप्रदीपा'च्या द्वारेंच पडला, व 'प्रदीप' त्यांनीं आमच्या हातीं दिल्यामुळें प्रकाशक ह्या नात्यानें त्यांच्या कामगिरीविषयीं चार शब्द लिहिणें आम्ही आपलें कर्तव्य समजतों.

लक्ष्मणरावांचा जन्म शके १७९४ च्या आषाढ वद्य ११ स झाला व पुण्याचें न्यू इंग्लिश स्कूल व फर्ग्युसन कॉलेज ह्या संस्थांत त्यांचें इंग्रजी शिक्षण झालें. ते बी. ए. असून एम्. ए. च्या विद्यार्थ्यांचे परीक्षक होते, व त्यांचे ८।१० ग्रंथ बी. ए., एम्. ए., च्या परीक्षांसाठीं मराठीच्या प्रोफेसरांस व विद्यार्थ्यांस अभ्यासावे लागतात, ह्या गोष्टी फार थोड्या लोकांस माहीत असतील ! इंग्रजी विद्यापारंगत असून ते भक्तिमार्गाकडे वळले, इतकेंच नव्हे, तर गेल्या ४० वर्षांत हजारों स्त्री-पुरुषांस त्यांनीं आपल्या व्याख्यान-प्रवचनांनीं व भक्तिप्रवण ग्रंथांनीं भक्तिमार्गास लाविलें; किंबहुना अर्वाचीन भक्तिमार्गप्रवर्तकांत ते अग्रेसर झाले होते, ही मोठ्या नवलाची गोष्ट आहे. भक्तिमार्गाचे संस्कार उपजत त्यांच्या ठायीं उद्भूत झाले होते. शिवाय वडील भगवद्भक्त असल्यामुळें व बी. ए. झाल्यावर पांच वर्षें पंढरपूरक्षेत्रीं शिक्षक म्हणून राहण्याचा त्यांस योग आल्यामुळें ते परमार्थांत रमले व तारुण्यांत आणि नंतर त्यांचे महाराष्ट्रभर सारखे संचार होत राहिल्यामुळें अनेक भगवद्भक्तांच्या प्रेमळ भाविकांच्या सहवासाचा लाभ त्यांस मिळाला. राजकारण, इतिहास व वाङ्मय ह्यांवरील इंग्रजी, संस्कृत व मराठी भाषांतील हजारों ग्रंथ त्यांनीं पाहिले होते व पुण्याच्या सार्वजनिक कामांत लो. टिळकांबरोबर त्यांनीं १०।१५ वर्षें काढलीं होतीं. तथापि भक्तिप्रेम हा त्यांचा स्थायिभाव किंवा स्थिर स्वभाव झाल्यामुळें त्यांच्या आयुष्याची मुख्य कामगिरी भागवतधर्मप्रसाराच्या व तत्प्रेरक अशा पारमार्थिक वाङ्मयाच्या सेवेंतच प्रकट झाली.

इंग्रजी विद्येचा व इतिहासादि शास्त्रांच्या अध्ययनाचा त्यांनीं आपल्या ग्रंथकर्तृत्वास चांगला उपयोग करून घेतला आणि संशोधन व दीर्घाभ्यास ह्यांमुळें त्यांचे

चरित्र-ग्रंथ नव्या-जुन्यांस प्रिय झाले आहेत. १ मोरोपंत : चरित्र व काव्यविवेचन, २ ज्ञानेश्वरचरित्र, ३ तुकारामचरित्र, ४ एकनाथचरित्र, ५ मुक्तेश्वरचरित्र, ६ संतचरित्रमाला हीं चरित्रें त्यांनीं लिहिलीं व तीं सर्वमान्य झालीं. मोरोपंती वेंचे व समर्थसंजीवनी ऊर्फ रामदासी वेंचे हीं पुस्तकेंही चरित्रग्रंथांप्रमाणेंच कॉलेजांत नेमलीं गेलीं आहेत. परमार्थप्रियांसाठीं त्यांनीं १ मारुतिउपासना, २ कवी-रामायण, ३ नारदभक्तिसूत्रें, ४ नवविधाभक्ति, ५ पारिजातकाचीं फुलें, ६ भक्तिमणिमाला (मूळ भागवतांतील ५'३० निवडक श्लोकांचें विवरण) इत्यादि पुस्तकें लिहिलीं असून त्यांत आरंभीं दिलेलीं मारुति, राम, नारद ह्यांचीं चरित्रेंही मोठीं उद्बोधक आहेत.

सार्थ दासबोध, सार्थ मनोबोध, सटीप एकनाथी भागवत, समर्थ-ग्रंथभांडार इत्यादि मोठाले ग्रंथ सांप्रदायिकांच्या नित्यवाचनासाठीं त्यांनीं तयार केलेले प्रसिद्धच आहेत. वरील ग्रंथांशिवाय त्यांनीं २५ वर्षें चालविलेलें 'मुमुक्षु' नांवाचें साप्ताहिक व (नंतर) मासिक एका काळीं लोकप्रिय होतें. त्यांतील निवडक लेखांचे ३ भाग त्यांनीं ग्रंथरूपानें प्रसिद्ध केले आहेत. त्यांच्या स्वतःच्या कविताही 'आनंदलहरी' वगैरे पुस्तकरूपानें प्रसिद्ध झाल्या आहेत.

आम्हीं प्रथम म्हटल्याप्रमाणें लक्ष्मणरावांची ही कामगिरी खरोखरी प्रचंड आहे, पण त्यावर कळस चढविण्यासाठींच कीं काय त्यांनीं मराठी वाङ्मयाचा साद्यंत इतिहास लिहिण्याचें जोखमीचें काम अंगावर घेतलें होतें, त्याचे आठ आठशें पानांचे तीन खंड प्रसिद्धही झाले. पहिल्या खंडांत त्यांनीं वेदोपनिषदांपासून मागचा सर्व इतिहास साकल्यानें देऊन पुढें ज्ञानेश्वर-नामदेवकालीन मराठी वाङ्मयाचा संपूर्ण इतिहास दिला आहे. दुसऱ्या खंडांत नंतरच्या काळांतील म्हणजे एकनाथ-तुकारामकालीन मराठी कवींचा व काव्यांचा इतिहास दिला आहे. तिसरा 'रामदास खंड' प्रकाशित करण्याचें काम आम्हींच केलें. परंतु काळ किती निष्ठुर असतो पाहा! लक्ष्मणरावांचे हातून अजून किती प्रचंड कामगिरी व्हावयाची होती, पण ता. १० नोव्हेंबर, १९४१ सालीं एकाकीं त्यांना वैकुंठींचें बोलावणें आलें. 'मराठी वाङ्मयाचा इतिहास' आतां अर्धवटच राहणार. कारण पांगारकरांइतका रसाळ व ओघवती लेखणीचा आणि गाढ व्यासंगाचा लेखक ही कामगिरी अंगावर घेण्यास दुसरा कोण मिळणार?

पांगारकरांनीं जो 'प्रदीप' प्रज्वलित केला आहे, त्यायोगेंच आतां महाराष्ट्रांतील यच्चयावत् रसिकांचीं आणि भाविकांचीं मनें भक्तीच्या प्रकाशानें उजळून जातील. लक्ष्मणरावांचें खरें स्मारक तेंच असून महाराष्ट्रांतील प्रत्येक भाविकाच्या अंतःकरणांत त्याची स्थापना झाली आहे.

श्रीसमर्थ-सदन, मुंबई ४ }
आश्विन शु. १, शक १८६५ }

प्रकाशक

अ नु क्र म णि का

नित्यक्रम

प्रासंगिक व नैमित्तिक

॥ श्रीः ॥

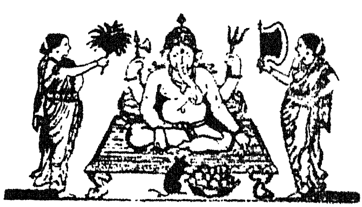
भक्तिमार्गप्रदीप

नित्यक्रम

★

१ प्रातःस्मरण

[सूर्योदयापूर्वी उठून, शौच-मुखमार्जन करून, शुद्ध मनानें प्रभूचें स्मरण करावें. प्रभातकाळीं वातावरणांत एक प्रकारची प्रसन्नता असते. अशा वेळीं म्हणजे ब्राह्म मुहूर्तावर उठून आपल्या दैनिक कार्यक्रमाचा आरंभ प्रभुस्मरणानें केला असतां आत्मबल वाढतें, पापविचार मनांत येत नाहींत, एकाग्रता उत्पन्न होते आणि मनाच्या प्रसन्नतेचा परिणाम शरीरावर होऊन आरोग्य प्राप्त होतें. शिवाय देवपूजेच्या निमित्तानें सकाळींच फुलें आणण्यासाठीं बागेंत गेलें असतां थोडासा व्यायाम होऊन शुद्ध मोकळी हवाही मिळते. आमच्या दूरदृष्टि पूर्वजांनीं ह्या बाबतींत जे नियम घालून ठेविले आहेत, त्यांचा उद्देश धर्माचरण आणि आरोग्य-संपादन हीं एकसमयावच्छेदेंकरून करतां यावींत हाच आहे.]

उठा सकळ जन उठिले नारायण । आनंदले मुनिजन तीन्ही लोक ॥ १ ॥
करा जयजयकार वाद्यांचा गजर । मृदंग विणे अपार टाळघोळ ॥ २ ॥
जोडोनियां कर मुख पाहा सादर । पायांवरी शिर ठेवूनियां ॥ ३ ॥
तुका म्हणे काय पढियंतें तें मागा । आपुलालें सांगा दुःख सकळ ॥ ४ ॥

१ मङ्गलाचरण

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ।
श्रीवेदपुरुषाय नमः । इष्टदेवताभ्यो नमः ।

कुलदेवताभ्यो नमः । श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः ।
श्रीउमामहेश्वराभ्यां नमः । श्रीमातापितृभ्यां नमः ।

करदर्शन व भूमिवन्दन

कराग्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती ।
करमूले तु गोविन्दः प्रभाते करदर्शनम् ॥ १ ॥

समुद्रवसने देवि ! पर्वतस्तनमण्डले ! ।
विष्णुपत्नि ! नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥ २ ॥

(मुखमार्जनानंतर)

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ ।
निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ ३ ॥

गणनाथसरस्वतीरविशुक्रबृहस्पतीन् ।
पञ्चैतान्संस्मरेन्नित्यं वेदवाणीप्रवृत्तये ॥ ४ ॥

विनायकं गुरुं भानुं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।
सरस्वतीं प्रणौम्यादौ सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ ५ ॥

अभीप्सितार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः ।
सर्वविघ्नहरस्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ६ ॥

****

सर्वेष्वारब्धकार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ।
देवा दिशन्तु नः सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥ ७ ॥

यो देवः सवितास्माकं धियो धर्मादिगोचरे ।
प्रेरयेत्तस्य तद्भर्गस्तद्वरेण्यमुपास्महे ॥ ८ ॥

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं
विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ।
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥ ९ ॥

मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम् ।
यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥ १० ॥

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुः साक्षात्परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ ११ ॥

ब्रह्मानन्दं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिं
द्वन्द्वातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् ।
एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधीसाक्षिभूतं ।
भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ १२ ॥

हे जिह्वे रससारज्ञे सर्वदा मधुरप्रिये ।
नारायणाख्यपीयूषं पिब जिह्वे निरन्तरम् ॥ १३ ॥

पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः ।
पुण्यश्लोको विदेहश्च पुण्यश्लोको जनार्दनः ॥ १४ ॥

कर्कोटकस्य नागस्य दमयन्त्या नलस्य च ।
ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनम् ॥ १५ ॥

अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च बिभीषणः ।
कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः ॥ १६ ॥

बलिर्बिभीषणो भीष्मः प्रह्लादो नारदो ध्रुवः ।
षडेते वैष्णवास्तेषां स्मरणं पापनाशनम् ॥ १७ ॥

अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।
पञ्चकं ना स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम् ॥ १८ ॥

अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका ।
पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥ १९ ॥

अर्जुनः फाल्गुनो जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः ।
बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः ॥ २० ॥

गाङ्गं वारि मनोहारि मुरारिचरणच्युतम् ।
त्रिपुरारिशिरश्चारि पापहारि पुनातु माम् ॥ २१ ॥

जिह्वे कीर्तय केशवं मुररिपुं चेतो भज श्रीधरं ।
पाणिद्वन्द्व समर्चयाच्युतकथां श्रोत्रद्वयं त्वं शृणु ॥
कृष्णं लोकय लोचनद्वय हरेर्गच्छाङ्घ्रियुग्मालयं ।
जिघ्र घ्राण मुकुन्दपादतुलसीं मूर्धन्नमाधोक्षजम् ॥ २२ ॥

पृथ्वी सगन्धा सरसास्तथापः स्पर्शी च वायुर्ज्वलनः सतेजः ।
नभः सशब्दं महता सहैते कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥ २३ ॥

ब्रह्मा मुरारिस्त्रिपुरान्तकारिर्भानुः शशी भूमिसुतो बुधश्च ।
गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतवः कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥ २४ ॥

जले रक्षतु वाराहः स्थले रक्षतु वामनः ।
अटव्यां नारसिंहश्च सर्वतः पातु केशवः ॥ २५ ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।
येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ २६ ॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ।
येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गलायतनं हरिः ॥ २७ ॥

न वासुदेवभक्तानामशुभं विद्यते क्वचित् ।
जन्ममृत्युजराव्याधिभयं नैवोपजायते ॥ २८ ॥

आदौ रामतपोवनादिगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम् ।
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसंभाषणम् ॥
वालीनिर्दलनं समुद्रतरणं लङ्कापुरीदाहनम् ।
पश्चाद्रावणकुम्भकर्णहननमेतद्धि रामायणम् ॥ २९ ॥

आदौ देवकिदेविगर्भजननं गोपीगृहे वर्धनम् ।
मायापूतनजीवितापहरणं गोवर्धनोद्धारणम् ॥
कंसच्छेदनकौरवादिहननं कुन्तीतनूजावनं ।
एतद्भागवतं पुराणकथितं श्रीकृष्णलीलामृतम् ॥ ३० ॥

वाचा निर्मलया सुधामधुरया यां नाथ शिक्षामदा-
स्तां स्वप्नेऽपि न संस्मराम्यहरहः पापावृतो निस्त्रपः ।
इत्यागः शतशालिनं पुनरपि स्वीयेषु मां बिभ्रत-
स्त्वत्तो नास्ति दयानिधिर्यदुपते मत्तो न मत्तोऽपरः ॥ ३१ ॥

गोविंदा गोपाळा कृष्णा विष्णू मुकुंद घननीळा ।
धृतकौस्तुभवनमाळा पीतांबरधारि देवकीबाळा ॥ ३२ ॥

श्रीरामा पुरुषोत्तमा नरहरे नारायणा केशवा ।
गोविंदा गरुडध्वजा गुणनिधे दामोदरा माधवा ॥
श्रीकृष्णा कमलापते यदुपते सीतापते श्रीपते
वैकुण्ठाधिपते चराचरपते लक्ष्मीपते पाहि माम् ॥ ३३ ॥

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ ३४ ॥

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविन्द उत्तिष्ठ गरुडध्वज ।
उत्तिष्ठ कमलाकान्त त्रैलोक्यं मङ्गलं कुरु ॥ ३५ ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।
जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ ३६ ॥

कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।
प्रणतक्लेशनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ ३७ ॥

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥ ३८ ॥

मङ्गलं भगवान्विष्णुर्मङ्गलं गरुडध्वजः ।
मङ्गलं पुण्डरीकाक्षो मङ्गलायतनं हरिः ॥ ३९ ॥

२ भूपाळ्या

('भूपाळी' हा शब्द 'भूपावलि' ह्या संस्कृत शब्दाचें अपभ्रष्ट रूप होय. 'भूप रागाच्या पंक्ति' हा ह्याचा अर्थ. देव निजला आहे, त्याला जागृत करण्यासाठीं पहांटेच्या भूप रागांत गाणें गावयाचें ही कल्पना ह्यांत आहे. कांहीं भूपाळ्यांत उत्तम प्रकारचें काव्य दृष्टीस पडतें.)

१ भूपाळी गणपतीची

उठा उठा सकळिक । वाचे स्मरावा गजमुख ।
ऋद्धि-सिद्धींचा नायक । सुखदायक भक्तांसी । सु० दासांसी ॥ध्रु०॥
अंगीं शेंदुराची उटी । माथां शोभतसे कीरिटी ।
केशरकस्तूरी ललाटीं । हार कंठीं साजिरा ॥ १ ॥
कांनीं कुंडलांची प्रभा । चंद्र-सूर्य जैसे नभा ।
[१]माजीं नाग[२]बंदी शोभा । स्मरतां उभा जवळी तो ॥ २ ॥
कांसे पीतांबराची धटी[३] । हातीं मोदकांची वाटी ।
रामानंद स्मरतां कंठीं । तो संकटीं पावतो ॥ ३ ॥

२ भूपाळी रामाची

उठोनियां प्रातःकाळीं । जपा रामनामावळी ।
स्वयें ध्यातो चंद्रमौळी[४] । शैलबाळीसमवेत[५] ॥ ध्रु० ॥

---

१ कटीचे ठायीं; जसें 'माजीं वेष्टित वल्कलें' —आनंदतनय. २ नागाकृति कंबरपट्टा. ३ रेशमी वस्त्र. ४ शंकर. ५ पार्वतीसह.

राम योग्यांचें मंडण । राम भक्तांचें भूषण ।
राम धर्माचें रक्षण । संरक्षण दासांचें ॥ १ ॥

रामें ताटका मारिली । रामें शिळा उद्धरिली ।
रामें जानकी पर्णिली । गणिका केली ते मुक्त ॥ २ ॥

रामें पाषाण तारिले । रामें दैत्य संहारिले ।
रामें बंदी सोडविले । मुक्त केले सुरवर ॥ ३ ॥

रामें रक्षिलें भक्तांसी । रामें सोडविलें देवांसी ।
राम दासाचे मानसीं । रामदासीं आनंद ॥ ४ ॥

३ भूपाळी रामाची

जागिये रघुनाथकुंवर । पंछी बन बोले ॥ टेक ॥
चंद्रकिरण शीतल भई[1] । चकई[2] पियमिलन[3] गई ।
त्रिविध मंद चलत पवन । पल्लव द्रुम डोले ॥ १ ॥

प्रातभानु प्रकट भयो । रजनीको तिमिर गयो ।
भृंग करत गुंजगान । कमलन दल खोले[4] ॥ २ ॥

ब्रह्मादिक धरत ध्यान । सुरनरमुनि करत गान ।
जागनकी बेरॅ[5] भई । नयनपलक खोले ॥ ३ ॥

---

१ झाले. २ चक्रवाकी. ३ प्रियाशीं संगत. ४ उघडलें. ५ वेळ.

तुळसिदास अतिअनंद। निरखि कैं मुखारविंद।
दीननको देत दान। भूषण अनमोले ॥ ४ ॥

४ भूपाळी आत्मारामाची

उठा प्रातःकाळ झाला। आत्माराम पाहूं चला।
हा समयो जरि टळला। तरि अंतरला श्रीराम ॥ ध्रु० ॥

जीव-शिव दोघेजण। भरत आणि शत्रुघन।
आला बंधु लक्ष्मुमण। मन उन्मन होऊनी ॥ १ ॥

विवेक वसिष्ठ सद्गुरू। संतसज्जन मुनीश्वरू।
करिती नामाचा गजरू। हर्षनिर्भर होउनियां ॥ २ ॥

सात्त्विक सुमंत प्रधान। नगरवासी अवघे जन।
आला वायूचा नंदन। श्रीचरण पाहावया ॥ ३ ॥

माता जानकी विघडली[1]। होती प्रारब्धें लिहिली।
तिची देहबुद्धि जाळिली। आलिंगिली श्रीरामें ॥ ४ ॥

आजचि दिवाळी दसरा। पर्वकाळ आला घरा।
रामानंदाच्या दातारा। भेटी माहेरा मज द्यावी ॥ ५ ॥

५ भूपाळी मारुतीची

उठा प्रातःकाळ झाला। मारुतीला पाहूं चला।
ज्याचा प्रताप आगळा। विरंचीही नेणतो ॥ ध्रु० ॥

---

[1] दूषिली. रावणगृहीं राहिल्यामुळें अग्नींत दिव्य झाल्यावर म्ह. देहबुद्धि नष्ट झाल्य। रामानें सीतेला आलिंगिलें.

आमुचा हनुमंत साह्यकारी । तेथें विघ्न काय करी ।
दृढ धरा हो अंतरीं । तो पावेल त्वरित ॥ १ ॥

आमुचा निर्वाणींचा गडी । तोचि पावेल साकडीं ।
त्याचे भजनाची आवडी । दृढ बुद्धि धरावी ॥ २ ॥

थोर महिमा जयाची । कीर्ती वर्णावी तयाची ।
रामी रामदासाची । निकट भक्ति करावी ॥ ३ ॥

६ भूपाळी शंकराची

धवळे भोळे चक्रवर्ती । धवळे अलंकार शोभती ।
धवळें धाम उमापती । सदा चित्तीं चिंतावा ॥ ध्रु० ॥

धवळ्या जटा गंगाजळ । धवळा मयंक निर्मळ ।
धवळे कुंडलांचा लोळ । शंखमाळ लोंबती ॥ १ ॥

धवळी स्फटिकांची माळ । धवळे गळां उलथे व्याळ ।
धवळें हातीं नर-कपाळ । धवळा त्रिशूळ शोभतसे ॥ २ ॥

धवळा सर्वांगें आपण । धवळें विभूतीचें लेपन ।
धवळें गात्र धवळें वसन । धवळें वाहन नंदीचें ॥ ३ ॥

धवळें कैलासभुवन । धवळें मध्यें सिंहासन ।
धवळें शंकराचें ध्यान । दास चिंतन करीतसे ॥ ४ ॥

७ भूपाळी पंढरीची

उठा उठा हो वेगेंसीं । चला जाऊं पंढरिसी
भेटों विठ्ठल-रखुमाईसी । त्रिविधताप हरतील ॥ ध्रु० ॥
चंद्रभागे करूं स्नान । घेऊं पुंडलिकाचें दर्शन ।
तेथें भेटति संतजन । तेणें मन निवेल ॥ १ ॥
गंगा यमुना सरस्वती । कृष्णा वेण्या भागीरथी ।
तुंगभद्रा भोगावती । येती श्रीपतिदर्शना ॥ २ ॥
तापी नर्मदा कावेरी । पंचगंगा गोदावरी ।
स्नानें केलिया बोहरी[१] । महादोष हरतील ॥ ३ ॥
रामानंदाचें माहेर । क्षेत्र नाम पंढरपुर ।
माता पिता विश्वंभर । पैलपार तरतील ॥ ४ ॥

८ भूपाळी श्रीकृष्णाची

जाग रे जाग बापा । विश्वपालका कृष्णा
दीन आम्ही उभे द्वारीं । आमची बोळेवीं तृष्णा ॥ ध्रु० ॥
त्रासलों प्रपंचीं या । बहु कष्टलों भारी ।
म्हणूउनि शरण आलों । विभो ! तूझिया द्वारीं ॥ जाग० ॥ १ ॥
सांग बा ! न्यून काय ? । हरि तुझिया भांडारीं ।
याचक भीक[२] मागे । प्रेम[३] देईं झडकरी ॥ जाग० ॥ २ ॥

---

१ नाश (पापांचा). २ दवडीं. ३ प्रेमाची भिक्षा घाल.

गुरुकृपें उदयो झाला। हरि उदया आला।
सुख तें काय सांगूं। जिवलग भेटला ॥ जाग० ॥ ३ ॥

श्रीगुरुनाथराया। कृपासिंधु गोविंदा।
देवनाथ प्रार्थिताहे। प्रभुपदारविंदा ॥ जाग० ॥ ४ ॥

९ भूपाळी श्रीकृष्णाची

ऊठिं गोपाळजी! जाइं धेनूंकडे। पाहती सौंगडे[1] वाट तूझी ॥ ध्रु० ॥
लोपली हे निशी मंद झाला शशी। मुनिजन मानसीं ध्याति तुजला ॥ १
भानु-उदयाचळीं तेज पुंजाळलें। विकसती कमळें जळामाजीं ॥ २ ॥
धेनुवत्सें तुला बोहती[2] माधवा। ऊठ गा यादवा! उशिर झाला ॥ ३ ॥
ऊठ पुरुषोत्तमा! वाट पाहे रमा। दाविं मुखचंद्रमा सकळिकांसी ॥ ४ ॥
कनकपात्रांतरीं दीपरत्नें बरीं। ओंवाळिती सुंदरी तूजलागीं ॥ ५ ॥
जन्मजन्मांतरीं दास होऊं हरी। बोलती वैखरी भक्त तूझे ॥ ६ ॥
कृष्णकेशव करीं चरणांबुज धरी। ऊठ गा श्रीहरी मायबापा ॥ ७ ॥

१० भूपाळी कृष्णाची

जागो बन्सीवारे ललना जागो मोरे प्यारे ॥ ध्रु० ॥
रजनी बीती भोर भयो है घर घर खिले किंवारे।
गोपी दहीमथन सुनियत है कँगनाके झनकारे ॥

---

१ खेळगडी. २ बोलावितात.

उठो लालजी भोर भयो है सुरनर ठाढे द्वारे ।
ग्वालबाल सब करत कुलाहल जय जय शब्द उच्चारे ॥
माखन रोटी हाथमे लीन्हीं गौअनके रखवारे ।
मीराके प्रभु गिरिधर नागर शरण आयाको तारे ॥

११ भूपाळी गोपाळाची *

उठीं रे गोपाळा[1] उघडीं स्वरूपलोचना ।
सरलि अविद्याराती उदयो झाला रविकिरणा ॥
इंद्रियें[2]गोधनें नेइ निर्गुणकानना ।
सुटलीं मानसें[3]वत्सें तुजविण नाकळती कोणा ॥ ध्रु० ॥

प्रबोध पहाट झाली सरलें तिमिर तम-रज ।
गुरुकृपेचा अरुण[4] दावी सुरंगसमतेज ॥
आत्मा-दिनकर पाठीं प्रगटे तात्काळिक सहज ।
जिवचंद्राचें मंडळ तेणें झालें निस्तेज ॥ १ ॥

दृश्यभास चांदणिया असते ठायींच लोपलिया ।
लिंगदेहकमळींचे मधुकर सुटले आपसया ॥
बुद्धिबोधचक्रवाकें मिनलीं आपणियां ।
देहबुद्धिकुमुदिनी सुकोनी गेलीसे विलया ॥ २ ॥

योगविद्येच्या पंथें साधकवृंदें चालियलीं ।
उपनिषद्रागार्थ शब्द केला कोकिळीं ॥
वाग्वादाचे उलूक[5] रिघती मौनाचे ढोलीं ।
विकल्प अटवी साहीं[6] चारीं सांडियली ॥ ३ ॥

---

* हें मुक्तेश्वरी रूपक बहारीचें आहे. १ इंद्रियचालका ! २ इंद्रियें हीं ओढाळ गुरें. ३ विषयेंद्रियसंयोगानें पुष्ट होणारीं मानसरूपी वासरें. ४ गुरुकृपेचा अरुणोदय झाला कीं आत्मस्वरूपसूर्याचा प्रकाश मागून आलाच; मी ब्रह्म आहें हा अनुभव होतांच जीवपण मावळतें. ५ उपनिषदांनीं गायिलेल्या आत्मस्वरूपाचा बोध होतांच वाग्वादरूपी दिवाभीतें (घुबडें) सहज पळून जातात, अर्थात् वाचानिवृत्ति होते. ६ सहा शास्त्रें व चार वेद.

विरागरश्मीजवळी धरितां चित्तरविकांत।
आत्मवन्हि प्रगटे विषयवन हें जाळीत॥
तृष्णेच्या श्वापदांवरी प्रळय अद्भूत।
विश्व हें लटिकें मूढा मृगजळवत॥ ४॥

जारुव्यसनी जिव हा झाला उद्मी सुविचार।
वासना कुंटिणिचा सहजें खुंटला व्यापार॥
लीला-विश्वंभरस्वामी उठिला सत्वर।
चाले मुक्तेश्वर संगीं धरूनियां कर॥ ५॥

१२ भूपाळी घनश्याम श्रीधराची

घनश्यामसुंदरा श्रीधरा अरुणोदय झाला।
उठिं लवकरि वनमाळी! उदयाचळीं मित्र आला॥ ध्रु०॥

सायंकाळीं एके मेळीं द्विजगण अवघे वृक्षीं।
अरुणोदय होतांचि उडाले चरावया पक्षी॥
अघमर्षणादि[1] करुनि तापसी तपाचरण-दक्षी।
प्रभातकाळीं उठुनि कापडी[2] तीर्थपंथ लक्षी॥
करुनि सडासंमार्जन गोपी कुंभ घेउनि कुक्षीं।
यमुनाजळासि जाति मुकुंदा! दध्योदन[3] भक्षीं॥
मुक्तता होऊं पाहे। कमळिणीपासुनियां भ्रमरा॥
पूर्वदिशे मुख धुतलें। होतसे नाश तिमिरा॥
उठिं लवकरि गोविंदा। सांवळ्या नंदकुमारा॥
मुखप्रक्षालन करीं। अंगिकारीं भास्कर-काला॥ १॥

घरोघरीं दीप अखंड त्यांच्या सरसावुनि वाती।
गीत गाति सप्रेमें गोपी सद्ना येति जाती॥
प्रवर्तोनि गृहकामीं रंगावळि घालूं पाहती।
आनंदकंदा! प्रभात झाली उठ सरली राति॥

---

१ पापनाशक स्तोत्रें म्हणणें वगैरे. २ यात्रेकरू. ३ दहीं-भात.

****

काढीं धार क्षीरपात्र घेउनि धेनू हंबरती।
दारिं उभे गोपाळ तुजला हांक मारुनि बाहती॥
हे सुमनहार कंठीं। घालिं या गुंजमाळा॥
हातीं वेत्रकाष्ठ बरवें। कांबळा घेइं काळा॥
ममात्मजा मधुसूदना। हृषीकेशि जगत्पाळा॥

लक्षिताति वासरें हरी धेनुस्तन-पानाला॥ २॥
प्रातःस्नानें करुनि गोपिका अलंकार नटती।
कुंकुमादि चर्चुनी मंथनालागीं आरंभिती॥
प्रेमभरित अंतरांत वदनीं नामावळि गाती।
अर्घ्यदान देउनियां द्विजजन देवार्चन करिती॥
नेमनिष्ठ वैष्णव ते विष्णु-पूजा समर्पिती।
स्मार्त शिवार्चनसक्त, शक्तितें शाक्त आराधीती॥
ऋषिगण आश्रमवासी। जे कां निरंजनीं धाले॥
अरुणोदय होतांचि। आपुले ध्यानिं मग्न झाले॥
पंचपंच-उषःकालीं। रविचक्र निघों आलें॥
एवढा वेळ निजलासि म्हणुनि हरि कळेल नंदाला॥ ३॥

विद्यार्थी विद्याभ्यासास्तव सादर गुरुपायीं।
अध्यापन गुरु करिती शिष्यही अध्ययना उदयीं॥
याज्ञिकजन यज्ञकुंडिं आहुति टाकिताति पाहीं।
रविप्रभा पडुनियां उजळल्या शुद्ध दिशा दाही॥
हे माझे सांवळे पाडसे उठिं कृष्णाबाई।
सिद्ध सवें बळिराम घेउनि गोधनें वना जाई॥
मुनिजनमानसहंसा। गोपीमनःकमलभृंगा॥
मुरहर पंकजपाणी। पद्मनाभ श्रीरंगा॥
शकटांतक सर्वेशा। हे हरि प्रतापतुंगा॥
कोटिरवींहुनि तेज आगळें तुझिया[1] वदनाला।
होनाजी बाळा नित्य ध्यातसे हृदयिं नाममाळा॥ ४॥

---

१ सदर अप्रतिम भूपाळी रचणारा पुरुष एक नाहीं; होनाजी गवळी बा
शिंपी ह्या दोघांच्या संयुक्त नांवांवर ती आहे.

****

१३ भूपाळी गंगेची

उठोनियां प्रातःकाळीं । वदनीं वदा चंद्रमौळी[१] ।
श्रीबिंदुमाधवाजवळीं । स्नान करा गंगेचें । स्नान करा गोदेचें ॥ ध्रु० ॥

स्नान दान जया अंतरीं । घडेल भागिरथीच्या तीरीं ।
हरि कृपा करिल त्यावरी । ऐसें माहात्म्य गंगेचें (गोदेचें[२]) ॥ १ ॥

भागिरथीचें स्नान करा । हृदयीं स्मरोनि गंगाधरा ।
चुकेल चौऱ्यांशींचा फेरा । ऐसें माहात्म्य गंगेचें ॥ २ ॥

गंगा आहे स्वर्गावरतीं । पाताळीं ते भोगावती ।
मृत्युलोकीं हे विख्याती । ऐसें माहात्म्य गंगेचें[३] ॥ ३ ॥

कृष्णा वेण्या तुंगभद्रा । शरयू कालिंदी नर्मदा ।
भीमा भामा मुख्य गोदा । करा स्नान गंगेचें ॥ ४ ॥

व्यास वाल्मीकि नारदमुनी । अत्रि वसिष्ठ आणि जैमिनी ।
गुरु दत्त येति माध्यान्हीं । ऐसें माहात्म्य गंगेचें ॥ ५ ॥

आली आषाढी एकादशी । चला जाऊं पंढरीसी ।
पांडुरंगचरणांपाशीं । दावी माहात्म्य गंगेचें ॥ ६ ॥

१४ भूपाळी संतांची

उठिं उठिं बा पुरुषोत्तमा । भक्तकामकल्पद्रुमा ।
आत्माराम निजसुखधामा । मेघश्यामा श्रीकृष्णा ॥ ध्रु० ॥

भक्तमंडळी महाद्वारीं । उभी तिष्ठत श्रीहरी ।
जोडोनियां दोन्ही करीं । तुज मुरारी पाहावया ॥ १ ॥

संत सनकादिक नारद । व्यास वाल्मीकि ध्रुव प्रह्लाद ।
पार्थ पराशर रुक्मांगद । हनुमान अंगद बळिराजा ॥ २ ॥

झाला प्रातःकाळ पूर्ण । करीं पंचांगश्रवण ।
आला मुद्गलभट ब्राह्मण । आशीर्वचन घे त्याचें ॥ ३ ॥

---

१ शंकर. २ गोदावरी ही दक्षिणेंतील गंगाच आहे. ३ म्हणून तिला 'त्रिपथगा' म्हणतात. ४ तीर्थें व संत-ऋषि-मुनि ह्यांचें नित्य साहचर्य आहे.

तुझा नामदेव शिंपी । घेउनि आला आंगी-टोपी ।
आतां जाऊं नको बा झोंपीं । दर्शन देई निजभक्तां ॥ ४ ॥

नानापरिचे अलंकार । घेउनि आला नरहरि सोनार ।
आला रोहिदास चांभार । जोडा घेऊनि तुजलागीं ॥ ५ ॥

सुगंधसुमनें पुष्पांजुळी । घेऊनि आला सांवता माळी ।
म्हणे श्रीहरिपदकमळीं । अनन्यभावें समर्पूं ॥ ६ ॥

कान्हुपात्रा नृत्य करी । टाळछंदें साक्षात्कारीं ।
सेना न्हावी दर्पण करीं । घेउनि उभा राहिला ॥ ७ ॥

लिंबुरें[1] हुरडा[2] घेउनि आला । तो हा माणकोजी बोधला ।
दर्शन द्यावें बा ! त्याजला । भक्त भोळा म्हणऊनी ॥ ८ ॥

मीराबाई तुझेसाठीं । दूध-तुपें भरुनी वाटी ।
तुझे लावावया ओठीं । लक्ष लावुनी बैसली ॥ ९ ॥

नामदेवाची जनी दासी । घेउनि आली तेल-तुपासी ।
तुज न्हाऊं घालावयासी । उभी ठेली महाद्वारीं ॥ १० ॥

गुळ-खोबरें भरुनी गोणी । घेउनि आला तुकया वाणी ।
वह्या राखिल्या कोरड्या पाणीं । भिजों दिल्या नाहीं त्वां ॥ ११ ॥

आला चोखामेळा महार । स्वामी करीतसे जोहार ।
त्याचा करोनियां उद्धार । संतमेळीं स्थापिला ॥ १२ ॥

हरिभजनाविण वाया गेले । ते नरदेहीं बैल झाले ।
गोऱ्याकुंभारें आणिलें । खेळावया तुजलागीं ॥ १३ ॥

गरुडपारीं हरिरंगणीं । टाळ-मृदुंगांचा ध्वनी ।
महाद्वारीं हरिकीर्तनीं । तल्लिन कान्हा हरिदास ॥ १४ ॥

निजानंदें रंग पूर्ण । सर्वहि कर्मे कृष्णार्पण ।
श्रीरंगानुजतनुज[3] शरण । चरणसेवा करीतसे ॥ १५ ॥

---

१ बाजरीच्या कणसांचा हुरडा. २ जोंधळ्याचा हुरडा. ३ रंगनाथस्वामी पुतणे काशीराजअण्णा ऊर्फ योगिराज ह्यांची ही भूपाळी आहे.

१५ वेदान्तपर भूपाळीपंचक

[पुढील भूपाळींत वेदान्ताचें रहस्य उत्कृष्ट प्रकारें स्वल्पांत आणिलें आहे. जीव आणि शिव हे अनुक्रमें स्थूल, सूक्ष्म, कारण व महाकारण आणि विराट्, हिरण्यगर्भ, महत्तत्त्व व मूळमाया ह्या उपाधिभूत देहांहून निराळे आहेत हें सांगून अष्टदेहांचें निरसन पहिल्या कडव्यांत केलें आहे. दुसऱ्यांत देहधर्म, प्राणधर्म व मनोधर्म ह्यांहून आत्म्याचें असंगत्व दाखवून 'सकळ सच्चिदानंद' हें अन्वय-व्यतिरेकानें सिद्ध केलें आहे. तिसऱ्यांत विरक्ति, भक्ति व ज्ञान ह्यांचीं लक्षणें सांगून ह्या त्रिवेणीसंगमांत नित्य स्नान करणारा पुरुष वर्णाश्रमधर्मांपासूनही कसा मुक्त होतो हें वर्णिलें आहे. चौथ्यांत वृत्तिसाक्षित्व अनुभवून सहजसमाधि वशी साधावी तें सांगितलें आहे व पांचव्यांत विसर (अज्ञान) विसरून व आठवा (ज्ञान) ग्रासून ब्रह्मरूप होऊन गुर्वाज्ञापालन करीत देहपात होईपर्यंत कसें राहावें तें सांगितलें आहे.]

१

रामकृष्ण हरि गोविंदा, राजीवनयना रे। बापा राजारामा रे॥
अनाथबंधो पतितपावना करुणावंता रे॥ ध्रु०॥

गुरुकरुणोदयकाळीं, शिवगुरुवर गिर्ति गावा।
स्वहिताकारणें आपुला, विचार करावा॥ १॥

इंद्रियांसकट स्थूल नव्हें मी, जाणता याचा।
याचिकारणें विराट नोहे, देखणा[१] त्याचा॥ २॥

मनबुद्धयादी वृत्तिसि जाणें, अंतःकरणाच्या।
कारण हिरण्यगर्भ तयाचा साक्षी मी साचा॥ ३॥

स्वरूपिं[२] जे कां विस्मृती तें, मायेचें रूप जाणा।
तेंचि येथें कारण मीच, जाणें आपणा॥ ४॥

---

१ त्या विराटाच्याही मी द्रष्टा आहें. २ स्वरूपाची विस्मृति हीच माया.

****

तनुत्रयाचा साक्षी तो मी, महाकारण ।
तेथिल चौथे महामायेसी, मीच वोळखण ॥ ५ ॥
शबलद्वय-उपाधि निरसितां, जीव-शिव हारपले ।
शुद्ध पूर्णानंदीं रिघतां शिवरामचि झाले ॥ ६ ॥

२

मी देह नव्हेसा झालों तेव्हां, ' उपजणें-निमणें ।
रोड-मोठा वृद्ध-तरुण ' हें, कांहींच नेणें ॥ १ ॥
यापरि विचार करितां मनुजा, सुमनें साक्षेपें ।
चैतन्य आत्मा मी हें कळतां, विचारही लोपे ॥ २ ॥
मनसह अंतःकरणाचा मी, देखणाचि वेगळा ।
वर्णाश्रमसुखदुःखें येउनि, बाधिति कवणाला ? ॥ ३ ॥
क्षुधातृषादी प्राणधर्म हे, मजला दिसताती ।
मज मी फिरोनि पाहतां मग हे, कवणा बाधीती ? ॥ ४ ॥
हें जड ऐसें जाणुनि निराळा, होउनि मग पाहतां ।
' व्यतिरक ' चिदचिद्ग्रंथी[1], सूटे तत्त्वतां ॥ ५ ॥
सकळहि सच्चिदानंदु हा हो, ' अन्वय '-बोधु ।
तो जाणावा शिवरामाचा परिपूर्णानंदु ॥ ६ ॥

३

विषय इंद्रियें जड ओळखणें, तेची ' विरक्ती ' ।
चैतन्याकडे वृत्ति फिरविणें, या नांव ' भक्ती '[2] ॥ १ ॥
मी चिद्घन वस्तुची प्रतीती, शुद्ध तें ' ज्ञान ' ।
यापरी त्रिवेणीचें नित्य, करावें स्नान ॥ २ ॥

---

१ चित् म्ह. चैतन्य व अचित् म्ह. जड, ह्यांचा ग्रंथी म्ह. परस्पराध्यास (अहंकार).
२ वृत्ति चैतन्याकडे फिरविणें ही ' भक्ति ' व ' मी चिद्घन वस्तु ' असा अनुभव हें ' ज्ञान '.

वर्णाश्रमसह शुक्काचार, इंद्रियां घडे ।
विरक्ति-भक्ति-ज्ञान होतां, आपेंआप चढे ॥ ३ ॥
विचार मुळिंचा हरपे हर्षामर्ष मग कैंचे ।
शिवराम भजे पाय संतत, पूर्णानंदाचे ॥ ४ ॥

४

वृत्ति जिकडे धावे तिकडे, न जावें तीपाठीं ।
साक्षि तियेचा होउनि पाहता, स्वरूपिं होय भेटी ॥ १ ॥
वृत्तीकडे पाहतां वृत्ती, आपणांतचि विरे ।
आपण चैतन्य मात्र केवळ, परिपूर्ण उरे ॥ २ ॥
ऐके देखे स्पर्शे हुंगे, जो जो रसें चाखे ।
बोले चाले वेव्हारीतां, आपआपणां देखे ॥ ३ ॥
सहजमाधी सहजचि भोगी, पूर्णानंदू रे ।
शिवराम निरावरण होउनी स्वरूपिं वावरे ॥ ४ ॥

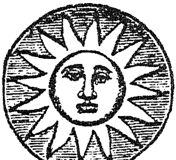
५

अरुणोदयकाळीं म्हणतां, पदें पांच हीं ।
अर्थ विवरुनी पाहतां होई, देही विदेही ॥ १ ॥
सद्गुरु-आज्ञावचन पाळणें, 'परमार्थ' या नांवें ।
वेव्हारितां आपण आपणा, विसरूं न द्यावें ॥ २ ॥
विसरा विसरुनि आठवा ग्रासुनि आत्मा स्वयें होणें ।
होणें न होणें वृत्तीविणें त्या, अंगीं अनुभविणें ॥ ३ ॥
जगीं आपण भरला आपणामाजीं जग पाहे ।
तो जाणावा शिवरामाचा पूर्णानंदु आहे ॥ ४ ॥

---

१ आपण साक्षी म्ह. द्रष्टा होऊन वृत्तीकडे पाहूं लागलों असतां स्वरूपदर्शन होतें.
२ शब्द, स्पर्श, रूप, रस व गंध हे पंचविषय भोगीत असतां.

३ कांकडआरत्या

१

उठा उठा हो साधक, साधा आपुलालें हित ।
गेला गेला हा नरदेह, मग कैंचा भगवंत ॥ १ ॥
उठा हो वेगेंसीं, चला जाउं राउळासी ।
झडतिल पातकाच्या राशी, कांकडआरती पाहोनी ॥ ध्रु० ॥
जागें करा रुक्मिणीवरा, देव आहे निजसुरा[1] ।
वेगें निंबलोण[2] करा, दृष्ट होइल म्हणउनियां ॥ २ ॥
उठोनियां हो पाहटे, पाहा विठ्ठल उभा विटे ।
चरण तयाचे गोमटे, अमृतदृष्टीं अवलोका ॥ ३ ॥
पुढें वाजंत्रीं वाजती, ढोल दमामे[3] गर्जती ।
होत कांकडआरती, माझ्या पंढरिरायाची ॥ ४ ॥
सिंहनाद शंख-भेरी, गजर होतो महाद्वारीं ।
केशवराज विटेवरी, नामा चरण वंदितो ॥ ६ ॥

२

भक्तिचिय पोटीं बोध-कांकडा ज्योती ।
पंचप्राण जीवेंभावें ओवाळूं आरती ॥ १ ॥
ओवाळूं आरती माझ्या पंढरीनाथा ।
दोन्ही कर जोडूनि चरणीं ठेविला माथा ॥ ध्रु० ॥

---

१ योगनिद्रेंत असलेला. २ मीठ-मोहऱ्या ओंवाळणें. ३ मोठे नगारे.

****

नमस्कारदेवता जो श्रीसूर्यनारायण त्याला भक्तिपूर्वक वंदन करून प्रतिदिनीं नियमित साष्टांग नमस्कार घातल्यानें आपादमस्तक सर्व शरीरांत एकसारखी उष्णता उत्पन्न होऊन आरोग्यास आवश्यक असलेलें रुधिराभिसरण जोरानें सुरू होतें. नाड्यां-नाड्यांतला मळ ह्या रुधिराभिसरणानें घामाच्या रूपानें बाहेर फेकला जाऊन शरीर हलकें व चपळ बनतें व सर्व अवयव प्रमाणबद्ध आणि पुष्ट होतात. जठराग्नि प्रदीप्त होऊन अन्नपचन चांगलें होऊं लागतें."–(सामर्थ्यसोपान)

अधिकारानुरूप खालीलप्रमाणें मंत्र व श्लोक म्हणून नंतर अनुक्रमानें पुढील बारा नांवांचा उच्चार करून नमस्कार घालावेत.

आचम्य प्राणायामं कृत्वा। अद्य पूर्वोच्चरितवर्तमान एवंगुणविशेषण-विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं श्रीसवितृसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं नमस्काराख्यं कर्म करिष्ये॥ (अथ ध्यानम्) ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती, नारायणः सरसिजासनसंनिविष्टः। केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी, हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः॥

सूर्याचीं बारा नांवें

१ ॐ मित्राय नमः।
२ ॐ रवये नमः।
३ ॐ सूर्याय नमः।
४ ॐ भानवे नमः।
५ ॐ खगाय नमः।
६ ॐ पूष्णे नमः।
७ ॐ हिरण्यगर्भाय नमः।
८ ॐ मरीचये नमः।
९ ॐ आदित्याय नमः।
१० ॐ सवित्रे नमः।
११ ॐ अर्काय नमः।
१२ ॐ भास्कराय नमः।

ॐ श्रीसवितृसूर्यनारायणाय नमः। मित्ररविसूर्यभानुखगपूषहिरण्य-गर्भमरीच्यादित्यसवित्रर्कभास्करेभ्यो नमो नमः।

नमस्कार घालून झाल्यावर खालील श्लोक म्हणावे व तीर्थ घ्यावें—

आदित्यस्य नमस्कारान् ये कुर्वन्ति दिने दिने।
जन्मान्तरसहस्रेषु दारिद्र्यं नोपजायते॥ १॥
अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनम्।
सूर्यपादोदकं तीर्थं जठरे धारयाम्यहम्॥ २॥

अनेन नमस्काराख्येन कर्मणा श्रीसवितृसूर्यनारायणः प्रीयताम्।

****

२ निवडक स्तोत्रें

१ चर्पटपञ्जरिकास्तोत्रम् ।

दिनमपि रजनी सायं प्रातः, शिशिरवसन्तौ पुनरायातः ।
कालः क्रीडति गच्छत्यायुस्तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥ १ ॥

भज गोविन्दं, भज गोविन्दं भज गोविन्दं, मूढमते ।
प्राप्ते संनिहिते मरणे, नहि नहि रक्षति डुकृञ्करणे ॥ ध्रु० ॥

अग्रे वह्निः पृष्ठे भानू, रात्रौ चुबुकसमर्पितजानुः ।
करतलभिक्षा तरुतलवासस्तदपि न मुञ्चत्याशापाशः ॥ २ ॥

यावद्वित्तोपार्जनसक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः ।
पाश्चाद्धावति जर्जरदेहे, वार्तां पृच्छति कोऽपि न गेहे ॥ ३ ॥

जटिलो मुण्डी लुञ्चितकेशः, काषायाम्बरबहुकृतवेषः ।
पश्यन्नपि च न पश्यति मूढ, उदरनिमित्तं बहुकृतवेषः ॥ ४ ॥

भगवद्गीता किंचिदधीता, गङ्गाजललवकणिका पीता ।
सकृदपि यस्य मुरारिसमर्चा, तस्य यमः किं कुरुते चर्चाम् ॥ ५ ॥

अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं, दशनविहीनं जातं तुण्डम् ।
वृद्धो याति गृहीत्वा दण्डं, तदपि न मुञ्चत्याशापिण्डम् ॥ ६ ॥

बालस्तावत्क्रीडासक्तस्तरुणस्तावत्तरुणीरक्तः ।
वृद्धस्तावच्चिन्तामग्नः, परे ब्रह्मणि कोऽपि न लग्नः ॥ ७ ॥

पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननीजठरे शयनम् ।
इह संसारे खलु दुस्तारे कृपयाऽपारे पाहि मुरारे ॥ ८ ॥

पुनरपि रजनी पुनरपि दिवसः, पुनरपि पक्षः पुनरपि मासः ।
पुनरप्ययनं पुनरपि वर्षं, तदपि न मुञ्चत्याशामर्षम् ॥ ९ ॥

वयसि गते कः कामविकारः, शुष्के नीरे कः कासारः ।
नष्टे द्रव्ये कः परिवारो, ज्ञाते तत्त्व कः संसारः ॥ १० ॥

नारीस्तनभरनाभिनिवेशं, मिथ्यामायामोहावेशम् ।
एतन्मांसवसादिविकारं, मनसि विचारय वारंवारम् ॥ ११ ॥
कस्त्वं कोऽहं कुत आयातः, का मे जननी को मे तातः ।
इति परिभावय सर्वमसारं, विश्वं त्यक्त्वा स्वप्नविचारम् ॥ १२ ॥
गेयं गीतानामसहस्रं, ध्येयं श्रीपतिरूपमजस्रम् ।
नेयं सज्जनसंगे चित्तं, देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥ १३ ॥
यावज्जीवो निवसति देहे, कुशलं तावत्पृच्छति गेहे ।
गतवति वायौ देहापाये, भार्या बिभ्यति तस्मिन्काये ॥ १४ ॥
सुखतः क्रियते रामाभोगः, पश्चाद्धन्त शरीरे रोगः ।
यद्यपि लोके मरणं शरणं, तदपि न मुञ्चति पापाचरणम् ॥ १५ ॥
रथ्याचर्पटविरचितकन्थः, पुण्यापुण्यविवर्जितपन्थः ।
नाहं न त्वं नायं लोकस्तदपि किमर्थं क्रियते शोकं ॥ १६ ॥
कुरुते गङ्गासागरगमनं, व्रतपरिपालनमथवा दानम् ।
ज्ञानविहीने सर्वमनेन, मुक्तिर्न भवति जन्मशतेन ॥ १७ ॥
॥ इति श्रीशंकराचार्यविरचितं चर्पटपञ्जरिकास्तोत्रं संपूर्णम् ॥

२ द्वादशपञ्जरिकास्तोत्रम् ।

मूढ जहीहि धनागमतृष्णां, कुरु सद्बुद्धिं मनसि वितृष्णाम् ।
यल्लभसे निजकर्मोपात्तं, वित्तं तेन विनोदय चित्तम् ॥ १ ॥
अर्थमनर्थं भावय नित्यं, नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः, सर्वत्रैषा विहिता नीतिः ॥ २ ॥
का ते कान्ता कस्ते पुत्रः, संसारोऽयमतीव विचित्रः ।
कस्य त्वं कः कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय यदिदं भ्रातः ॥ ३ ॥
मा कुरु जनधनयौवनगर्वं, हरति निमेषात्कालः सर्वम् ।
मायामयमिदमखिलं हित्वा, ब्रह्मपदं त्वं प्रविश विदित्वा ॥ ४ ॥
कामं क्रोधं मोहं लोभं, त्यक्त्वात्मानं भावय कोऽहम् ।
आत्मज्ञानविहीना मूढास्ते पच्यन्ते नरकनिगूढाः ॥ ५ ॥
सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः, शय्या भूतलमजिनं वासः ।
सर्वपरिग्रहभोगत्यागः, कस्य सुखं न करोति विरागः ॥ ६ ॥

शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ, मा कुरु यत्नं विग्रहसंधौ ।
भव समचित्तः सर्वत्र त्वं, वाञ्छस्यचिराद्यदि विष्णुत्वम् ॥ ७ ॥
त्वयि मयि चान्यत्रैको विष्णुर्व्यर्थं कुप्यसि सर्वसहिष्णुः ।
सर्वस्मिन्नपि पश्यात्मानं, सर्वत्रोत्सृज भेदाज्ञानम् ॥ ८ ॥
प्राणायामं प्रत्याहारं, नित्यानित्यविवेकविचारम् ।
जाप्यसमेतसमाधिविधानं, कुर्ववधानं महदवधानम् ॥ ९ ॥
नलिनीदलगतसलिलं तरलं, तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ।
विद्धि व्याध्यभिमानग्रस्तं, लोकं शोकहतं च समस्तम् ॥ १० ॥
का तेऽष्टादशदेशे चिन्ता, वातुल तव किं नास्ति नियन्ता ।
यस्त्वां हस्ते सुदृढनिबद्धं, बोधयति प्रभावादिविरुद्धम् ॥ ११ ॥
गुरुचरणाम्बुजनिर्भरभक्तः, संसारादचिराद्भवमुक्तः, ।
सेन्द्रियमानसनियमादेवं, द्रक्ष्यसि निजहृदयस्थं देवम् ॥ १२ ॥
द्वादशपञ्जरिकामय एषः, शिष्याणां कथितो ह्युपदेशः ।
येषां चित्ते नैव विवेकस्ते पच्यन्ते नरकमनेकम् ॥ १३ ॥
इति श्रीशंकराचार्यविरचितं द्वादशपञ्जरिकास्तोत्रं संपूर्णम् ॥

३ पाण्डवगीता ।

(पांडवगीता नामक एक सर्वोत्कृष्ट स्तोत्र आहे. त्यांत कौरव, पांडव, त्यांच्या स्त्रिया, उभयपक्षीय वीर व अनेक संत-मुनी ह्यांनीं केलेलीं श्रीकृष्णस्तुतीचीं श्लोकसुमनें एकत्र गुंफून हा दिव्य पांडवगीताहार कोणीं तरी तयार केलेला आहे. ह्यांतील ८० श्लोकांपैकीं कांहीं वेंचक श्लोक येथें दिले आहेत. त्यांपैकीं निम्मे श्लोक तर प्रसिद्धच आहेत.)

पाण्डव—

प्रह्लादनारदपराशरपुण्डरीकव्यासाम्बरीषशुकशौनकभीष्मदाल्भ्यान् ।
रुक्माङ्गदार्जुनवासिष्ठविभीषणादीन्, पुण्यानिमान्परमभागवतान्स्मरामि ॥

---

१ आद्य श्रीशंकराचार्य ह्यांचीं वरील दोन्ही स्तोत्रें बहुतेकांच्या पाठांत असतातच. भाषा संस्कृत असूनही सहज समजण्याजोगी सोपी आहे.

लोमहर्षण– धर्मो विवर्धति युधिष्ठिरकीर्तनेन
पापं प्रणश्यति वृकोदरकीर्तनेन ।
शत्रुर्विनश्यति धनञ्जयकीर्तनेन
माद्रीसुतौ कथयतां न भवन्ति रोगाः ॥ ॥

ब्रह्मा– ये मानवा विगतरागपरावरज्ञा
नारायणं सुरगुरुं सततं स्मरन्ति ।
ध्यानेन तेन हतकिल्बिषचेतनास्ते
मातुः पयोधररसं न पुनः पिबन्ति ॥ ३ ॥

युधिष्ठिर– मेघश्यामं पीतकौशेयवासं
श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभोद्भासिताङ्गम् ।
पुण्योपेतं पुण्डरीकायताक्षं
विष्णुं वन्दे सर्वलोकैकनाथम् ॥ ४ ॥

कुन्ती– स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम् ।
तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढाऽस्तु मे ॥ ५ ॥

द्रुपद– कीटेषु पक्षिषु मृगेषु सरीसृपेषु
रक्षःपिशाचमनुजेष्वपि यत्र यत्र ।
जातस्य मे भवतु केशव त्वत्प्रसादात्
त्वय्येव भक्तिरचलाऽव्यभिचारिणी मे ॥ ६

अभिमन्यु– गोविन्द गोविन्द हरे मुरारे, गोविन्द गोविन्द रथाङ्गपाणे ।
गोविन्द गोविन्द मुकुन्द कृष्ण, गोविन्द गोविन्द नमो नमस्ते ॥

उद्धव– वासुदेवं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते ।
तृषितो जाह्नवीतीरे कूपं वाञ्छति दुर्भगः ॥ ८ ॥

विदुर– वासुदेवस्य ये भक्ताः शान्तास्तद्गतमानसाः ।
तेषां दासस्य दासोऽहं भवे जन्मनि जन्मनि ॥ ९ ॥

भीष्म– विपरीतेषु कालेषु परिक्षीणेषु बन्धुषु ।
त्राहि मां कृपया कृष्ण शरणागतवत्सल ॥ १० ॥

द्रोण– ये ये हताश्चक्रधरेण राजंस्त्रैलोक्यनाथेन जनार्दनेन ।
ते ते गता विष्णुपुरीं प्रयाताः क्रोधोऽपि देवस्य वरेण तुल्यः

****

गान्धारी– त्वमेव माता च पिता त्वमेव, त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव।
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव, त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥ १२ ॥

प्रह्लाद– नाथ योनिसहस्रेषु येषु येषु व्रजाम्यहम्।
तेषु तेष्वचला भक्तिरच्युताऽस्तु सदा त्वयि ॥ १३ ॥
या प्रीतिरविवेकानां विषयेष्वनपायिनी।
त्वामनुस्मरतः सा मे हृदयान्माऽपसर्पतु ॥ १४ ॥

भरद्वाज– लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः।
येषामिंदीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ १५ ॥

अत्रि– गोविन्देति सदा स्नानं गोविन्देति सदा जपः।
गोविन्देति सदा ध्यानं सदा गोविन्दकीर्तनम् ॥ १६ ॥

आविर्होत्र– कृष्ण त्वदीयपदपङ्कजपञ्जरान्तें
अद्यैव मे विशतु मानसराजहंसः।
प्राणप्रयाणसमये कफवातपित्तैः
कण्ठावरोधनविधौ स्मरणं कुतस्ते ॥ १७ ॥

विदुर– हरर्नामैव नामैव नामैव मम जीवनम् ॥
कलौ नास्त्येव नास्त्येव नास्त्येव गतिरन्यथा ॥ १८ ॥

वशिष्ठ– कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्तते।
भस्मीभवन्ति तस्याशु महापातककोटयः ॥ १९ ॥

दुर्योधन– जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्तिर्जानाम्यधर्मं न च मे निवृत्तिः।
केनापि देवेन हृदिस्थितेन, यथा नियुक्तोऽस्मि तथा करोमि ॥

सुभद्रा– एकोऽपि कृष्णस्य कृतः प्रणामो, दशाश्वमेधावभृथेन तुल्यः।
दशाश्वमेधी पुनरेति जन्म, कृष्णप्रणामी न पुनर्भवाय ॥ २१ ॥

गर्ग– नारायणेति मन्त्रोऽस्ति वागस्ति वशवर्तिनी।
तथापि नरके घोरे पतन्तीत्येतदद्भुतम् ॥ २२ ॥

पराशर– सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम्।
बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ २३ ॥

व्यास– सत्यं सत्यं पुनः सत्यं भुजमुत्थाप्य चोच्यते।
न वेदाच्च परं शास्त्रं न देवः केशवात्परः ॥ २४ ॥

****

धन्वन्तरि- अच्युतानन्त गोविन्द नामोच्चारणभेषजात् ।
नश्यन्ति सकला रोगाः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २५ ॥

मार्कण्डेय- सा हानिस्तन्महच्छिद्रं सा चान्धजडमूढता ।
यन्मुहूर्तं क्षणं वापि वासुदेवं न चिन्तयेत् ॥ २६ ॥

श्रीशुक- आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्यैवं पुनः पुनः ।
इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदा ॥ २७ ॥

श्रीमहादेव- शरीरं च नवच्छिद्रं व्याधिग्रस्तं कलेवरम् ।
औषधं जाह्नवीतोयं वैद्यो नारायणो हरिः ॥ २८ ॥

शौनक- भोजनाच्छादने चिन्तां वृथा कुर्वन्ति वैष्णवाः ।
योऽसौ विश्वम्भरो देवः स भक्तान्किमुपेक्षते ॥ २९ ॥

आकाशात्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ।
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ ३० ॥

४ श्रीरामरक्षास्तोत्रम् ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ अस्य श्रीरामरक्षास्तोत्रमन्त्रस्य । बुधकौशिक ऋषिः श्रीसीतारामचन्द्रो देवता । अनुष्टुप् छंदः । सीता शक्तिः । श्रीमद्धनुमान कीलकम् । श्रीरामचन्द्रप्रीत्यर्थे रामरक्षास्तोत्रजपे विनियोगः ॥

****

॥ अथ ध्यानम् ॥

ध्यायेदाजानुबाहुं धृतशरधनुषं बद्धपद्मासनस्थं
पीतं वासो वसानं नवकमलदलस्पर्धिनेत्रं प्रसन्नम् ।
वामाङ्कारूढसीतामुखकमलमिलल्लोचनं नीरदाभं
नानाऽलङ्कारदीप्तं दधतमुरुजटामण्डनं रामचन्द्रम् ॥

॥ इति ध्यानम् ॥

चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥ १ ॥

ध्यात्वा नीलोत्पलश्यामं राम राजीवलोचनम् ।
जानकीलक्ष्मणोपेतं जटामुकुटमण्डितम् ॥ २ ॥

सासितूणधनुर्बाणपाणिं नक्तंचरान्तकम् ।
स्वलीलया जगत्त्रातुमाविर्भूतमजं विभुम् ॥ ३ ॥

रामरक्षां पठेत्प्राज्ञः पापघ्नीं सर्वकामदाम् ।
'शिरो' मे राघवः पातु 'भालं' दशरथात्मजः ॥ ४ ॥

कौसल्येयो 'दृशौ' पातु, विश्वामित्रप्रियः 'श्रुती'
'घ्राणं' पातु मखत्राता, 'मुखं' सौमित्रिवत्सलः ॥ ५ ॥

'जिव्हां' विद्यानिधिः पातु, 'कण्ठं' भरतवन्दितः ।
'स्कन्धौ' दिव्यायुधः पातु, 'भुजौ' भग्नेशकार्मुकः ॥ ६ ॥

'करौ' सीतापतिः पातु, 'हृदयं' जामदग्न्यजित् ।
'मध्यं' पातु खरध्वंसी, 'नाभिं' जाम्बवदाश्रयः ॥ ७ ॥

सुग्रीवेशः 'कटी' पातु, 'सक्थिनी' हनुमत्प्रभुः ।
'ऊरू' रघूत्तमः पातु, रक्षःकुलविनाशकृत् ॥ ८ ॥

'जानुनी' सेतुकृत्पातु, 'जङ्घे' दशमुखान्तकः ।
'पादौ' विभीषणश्रीदः, पातु रामो 'ऽखिलं वपुः' ॥ ९ ॥

एतां रामबलोपेतां रक्षां यः सुकृती पठेत् ।
स चिरायुः सुखी पुत्री विजयी विनयी भवेत् ॥ १० ॥

पातालभूतलव्योमचारिणश्छद्मचारिणः ।
न द्रष्टुमपि शक्तास्ते रक्षितं रामनामभिः ॥ ११ ॥

रामेति रामभद्रेति रामचन्द्रेति वा स्मरन् ।
नरो न लिप्यते पापैर्भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥ १२ ॥

जगज्जैत्रैकमन्त्रेण रामनाम्नाऽभिरक्षितम् ।
यः कण्ठे धारयेत्तस्य करस्थाः सर्वसिद्धयः ॥ १३ ॥

वज्रपञ्जरनामेदं यो रामकवचं स्मरेत् ।
अव्याहताज्ञः सर्वत्र लभते जयमङ्गलम् ॥ १४ ॥

आदिष्टवान्यथा स्वप्ने रामरक्षामिमांहरः ।
तथा लिखितवान्प्रातः प्रबुद्धो बुधकौशिकः ॥ १५ ॥

आरामः कल्पवृक्षाणां विरामः सकलापदाम् ।
अभिरामस्त्रिलोकानां रामः श्रीमान् स नः प्रभुः ॥ १६ ॥

तरुणौ रूपसंपन्नौ सुकुमारौ महाबलौ ।
पुण्डरीकविशालाक्षौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ॥ १७ ॥

फलमूलाशिनौ दान्तौ तापसौ ब्रह्मचारिणौ ।
पुत्रौ दशरथस्यैतौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १८ ॥

शरण्यौ सवसत्त्वानां श्रेष्ठौ सर्वधनुष्मताम् ।
रक्षःकुलनिहन्तारौ त्रायेतां नो रघूत्तमौ ॥ १९ ॥

आत्तसज्जधनुषाविषुस्पृशावक्षयाशुगनिषङ्गसंगिनौ ।
रक्षणाय मम रामलक्ष्मणावग्रतः पथि सदैव गच्छताम् ॥ २० ॥

सन्नद्धः कवची खड्गी चापबाणधरो युवा ।
गच्छन्मनोरथोऽस्माकं रामः पातु सलक्ष्मणः ॥ २१ ॥

रामो दाशरथिः शूरो लक्ष्मणानुचरो बली ।
काकुत्स्थः पुरुषः पूर्णः कौसल्येयो रघूत्तमः ॥ २२ ॥

वेदान्तवेद्यो यज्ञेशः पुराणपुरुषोत्तमः ।
जानकीवल्लभः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥ २३ ॥

इत्येतानि जपन्नित्यं मद्भक्तः श्रद्धयाऽन्वितः ।
अश्वमेधाधिकं पुण्यं संप्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥

रामं दूर्वादलश्यामं पद्माक्षं पीतवाससम् ।
स्तुवन्ति नामभिर्दिव्यैर्न ते संसारिणो नरः ॥ २५ ॥

रामं लक्ष्मणपूर्वजं रघुवरं सीतापतिं सुंदरम् ।
काकुत्स्थं करुणार्णवं गुणनिधिं विप्रप्रियं धार्मिकम् ॥
राजेन्द्रं सत्यसंधं दशरथतनयं श्यामलं शान्तमूर्तिं ।
वन्दे लोकाभिरामं रघुकुलतिलकं राघवं रावणारिम् ॥ २६ ॥

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ २७ ॥

श्रीराम राम रघुनन्दन राम राम ।
श्रीराम राम भरताग्रज राम राम ॥
श्रीराम राम रणकर्कश राम राम ।
श्रीराम राम शरणं भव राम राम ॥ २८ ॥

श्रीरामचन्द्रचरणौ मनसा स्मरामि ।
श्रीरामचन्द्रचरणौ वचसा गृणामि ॥
श्रीरामचन्द्रचरणौ शिरसा नमामि ।
श्रीरामचन्द्रचरणौ शरणं प्रपद्ये ॥ २९ ॥

माता रामो मत्पिता रामचन्द्रः स्वामी रामो मत्सखा रामचन्द्रः ।
सर्वस्वं मे रामचन्द्रो दयालुर्नान्यं जाने नैव जाने न जाने ॥ ३० ॥

दक्षिणे लक्ष्मणो यस्य वामे तु जनकात्मजा ।
पुरतो मारुतिर्यस्य तं वन्दे रघुनन्दनम् ॥ ३१ ॥

लोकाभिरामं रणरङ्गधीरं, राजीवनेत्रं रघुवंशनाथम् ।
कारुण्यरूपं करुणाकरं तं, श्रीरामचन्द्रं शरणं प्रपद्ये ॥ ३२ ॥

मनोजवं मारुततुल्यवेगं, जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं, श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ॥ ३३ ॥

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥ ३४ ॥

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥ ३५ ॥

भर्जनं भवबीजानामर्जनं सुखसंपदाम् ।
तर्जनं यमदूतानां रामरामेति गर्जनम् ॥ ३६ ॥

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं
रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥ ३७ ॥

राम रामेति रामेति रमे रामे मनोरमे ।
सहस्रनाम तत्तुल्यं रामनाम वरानने ॥ ३८ ॥

इति श्रीबुधकौशिकविरचितं श्रीरामरक्षास्तोत्रं संपूर्णम् ॥

५ श्रीव्यंकटेशस्तोत्र

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीव्यंकटेशाय नमः ॥
ॐ नमो जी हेरंबा । सकळादि तूं प्रारंभा ।
आठवूनि तुझी स्वरूपशोभा । वंदन भावें करीतसें ॥ १ ॥

नमन माझें हंसवाहिनी । वाग्वरदे विलासिनी ।
ग्रंथ वदावया निरूपणीं । भावार्थखाणी जयामाजीं ॥ २ ॥

नमन माझें गुरुवर्या । प्रकाशरूपा तूं स्वामिया ।
स्फूर्ति द्यावी ग्रंथ वदावया । जेणें श्रोतयां सुख वाटे ॥ ३ ॥

नमन माझें संतसज्जनां । आणि योगियां मुनिजनां ।
सकळ श्रोतयां साधुजनां । नमन माझें साष्टांगीं ॥ ४ ॥

ग्रंथ ऐका प्रार्थनाशतक । महादोषांसी दाहक ।
तोषूनियां वैकुंठनायक । मनोरथ पूर्ण करील ॥ ५ ॥

जयाजयाजी व्यंकटरमणा । दयासागरा परिपूर्णा ।
परंज्योति प्रकाशगहना । करितों प्रार्थना श्रवण कीजे ॥ ६ ॥

जननीपरी त्वां पाळिलें । पितयापरी त्वां सांभाळिलें ।
सकळ संकटांपासूनि रक्षिलें । पूर्ण दिधलें प्रेमसुख ॥ ७ ॥

हें अलोलिक जरी मानावें । तरी जग हें सृजिलें आघवें ।
जनकजननीपण स्वभावें । सहज आलें अंगासी ॥ ८ ॥

दीननाथा प्रेमासाठीं । भक्त रक्षिले संकटीं ।
प्रेम दिधलें अपूर्व गोष्टी । भजनासाठीं भक्तांच्या ॥ ९ ॥

आतां परिसावी विज्ञापना । कृपाळुवा लक्ष्मीरमणा ।
मज घालोनि गर्भाधाना । अलोलिक रचना दाखविली ॥ १० ॥

तुज न जाणतां झालों कष्टी । आतां दृढ तुझे पायीं घातली मिठी ।
कृपाळुवा जगजेठी । अपराध पोटीं घालीं माझे ॥ ११ ॥

माझिया अपराधांच्या राशी । भेदोनि गेल्या गगनासी ।
दयावंता हृषीकेशी । आपुल्या ब्रीदासी सत्य करीं ॥ १२ ॥

पुत्राचे सहस्र अपराध । माता काय मानी तयांचा खेद ।
तेवीं तूं कृपाळू गोविंद । माय-बाप मजलागीं ॥ १३ ॥

उडदांमाजीं काळें गोरें । काय निवडावें निवडणारें ।
कुचलिया वृक्षाचीं फळें । मधुर कोठोनि असतील ॥ १४ ॥

* *

अराटीलागीं मृदुता । कोठोनि असेल कृपावंता ।
पाषाणासी गुल्मलता । कैशियापरी फुटतील ॥ १५ ॥

आपाद मस्तकावरी अन्यायी । परी तुझे पदरीं पडलों पाहीं ।
आतां रक्षण नाना उपायीं । करणें तुज उचित ॥ १६ ॥

समर्थाचिये घरींचें श्वान । त्यासी सर्वहि देती मान ।
तैसा तुझा म्हणवितों दीन । हा अपमान कवणाचा ॥ १७ ॥

लक्ष्मी तुझे पायांतळीं । आम्हीं भिक्षेसी घालोनि झोळी ।
येणें तुझी ब्रीदावळी । कैशी राहील गोविंदा ॥ १८ ॥

कुबेर तुझा भांडारी । आम्हां फिरविसी दारोदारीं ।
यांत पुरुषार्थ मुरारी । काय तुजला पैं आला ॥ १९ ॥

द्रौपदीसी वस्त्रें अनंता । देत होतासी भाग्यवंता ।
आम्हालागीं कृपणता । कोठोनि आणिली गोविंदा ॥ २० ॥

मावेची करूनि द्रौपदी सती । अन्नें पुरविलीं मध्यरातीं ।
ऋषीश्वरांच्या बैसल्या पंक्ती । तृप्त केल्या क्षणमात्रें ॥ २१ ॥

अन्नासाठीं दाही दिशा । आम्हां फिरविसी जगदीशा ।
कृपाळुवा परमपुरुषा । करुणा कैशी तुज न ये ॥ २२ ॥

अंगीकारीया शिरोमणी । तुज पार्थितों मधुर वचनीं ।
अंगीकार केलिया झणीं । मज हातींच न सोडावें ॥ २३ ॥

समुद्रें अंगीकारिला वडवानळ । तेणें अंतरीं होतसे विव्हळ ।
ऐसें असोनि सर्वकाळ । अंतरीं सांठविला तयानें ॥ २४ ॥

कूर्में पृथ्वीचा घेतला भार । तेणें सोडिला नाहीं बडिवार ।
एवढा ब्रह्मांडगोळ थोर । त्याचा अंगीकार पैं केला ॥ २५ ॥

शंकरें धरिलें हाळाहळा । तेणें नीळवर्ण झाला गळा ।
परी त्यागिलें नाहीं गोपाळा । भक्तवत्सला गोविंदा ॥ २६ ॥

माझ्या अपराधांच्या परी । वर्णितां शिणली वैखरी ।
दुष्ट पतित दुराचारी । अधमाहूनि अधम ॥ २७ ॥

विषयासक्त मंदमति आळशी । कृपण कुव्यसनी मलिन मानसीं ।
सदा सर्वकाळ सज्जनासीं । द्रोह करीं सर्वदा ॥ २८ ॥

वचनोक्ति नाहीं मधुर । अत्यंत जनांसीं निष्ठुर ।
सकळ पामरांमाजीं पामर । व्यर्थ बडिवार जगीं वाचे ॥ २९ ॥

काम क्रोध मद मत्सर । हे शरीर त्याचें बिढार ।
कामकल्पनेसी थार । दृढ येथें केला असे ॥ ३० ॥

अठरा भार वनस्पतींची लेखणी । समुद्र भरला मषीकरूनी ।
माझे अवगुण लिहितां धरणी । तरी लिहिले न जाती ॥ ३१ ॥

ऐसा पतित मी खरा । परी तूं पतितपावन शार्ङ्गधरा ।
तुवां अंगिकार केलिया गदाधरा । कोण दोषगुण गणील ॥ ३२ ॥

नीच रतली रायासीं । तिसी कोण म्हणेल दासी ।
लोह लागतां परिसासी । पूर्वस्थिती मग कैंची ॥ ३३ ॥

गांवींचे होते लेंडवोहळ । गंगेसी मिळतां गंगाजळ ।
कागविष्ठेचे झाले पिंपळ । तयांसी निंद्य कोण म्हणे ॥ ३४ ॥

तैसा कुजाति मी अमंगळ । परी तुझा म्हणवितों केवळ ।
कन्या देऊनियां कुळ । मग काय विचारावें ॥ ३५ ॥

जाणत असतां अपराधी नर । तरी कां केला अंगीकार ।
अंगीकारावरी अव्हेर । समर्थे केला न पाहिजे ॥ ३६ ॥

धांव पाव रे गोविंदा । हातीं घेवोनियां गदा ।
करीं माझ्या कर्माचा चेंदा । सच्चिदानंदा श्रीहरी ॥ ३७ ॥

तुझिया नामाची अपरिमित शक्ति । तेथें माझीं पापें किती ।
कृपाळुवा लक्ष्मीपती । बरवें चित्तीं विचारीं ॥ ३८ ॥

तुझें नाम पतितपावन । तुझें नाम कलिमलदहन ।
तुझें नाम भवतारण । संकटनाशन नाम तुझें ॥ ३९ ॥

आतां प्रार्थना ऐक कमळापती । तुझे नामीं राहो माझी मती
हेंचि मागतों पुढत पुढतीं । परंज्योति व्यंकटेशा ॥ ४० ॥

व्यंकटा भृकुटिया सुनीळा । कर्णद्वयाची अभिनव लीळा ।
कुंडलांच्या फांकती कळा । तो सुखसोहळा अलौकिक ॥ ६७ ॥

भाळ विशाळ सुरेख । वरतीं शोभे कस्तूरीटिळक ।
केश कुरळ अलोलिक । मस्तकावरी शोभती ॥ ६८ ॥

मस्तकीं मुगुट आणि किरीटी । सभोंवतीं झिळमिळयांची दाटी ।
त्यावरी मयूरपिच्छांची वेटी । ऐसा जगजेठी देखिला ॥ ६९ ॥

ऐसा तूं देवाधिदेव । गुणातीत वासुदेव ।
माझिया भक्तीस्तव । सगुणरूप झालासी ॥ ७० ॥

आतां करूं तुझी पूजा । जगज्जीवना अधोक्षजा ।
आर्ष भावार्थ हा माझा । तुज अर्पण केला असे ॥ ७१ ॥

करूनि पंचामृतस्नान । शुद्धामृत वरी घालून ।
तुज करूं मंगलस्नान । पुरुषसूक्तेंकरूनियां ॥ ७२ ॥

वस्त्रें आणि यज्ञोपवीत । तुजलागीं करूं प्रीत्यर्थ ।
गंधाक्षता पुष्पें बहुत । तुजलागीं समर्पूं ॥ ७३ ॥

धूप दीप नैवेद्य । फल तांबूल दक्षिणा शुद्ध ।
वस्त्रें भूषणें गोमेद । पद्मरागादिकरूनि ॥ ७४ ॥

भक्तवत्सला गोविंदा । ही पूजा अंगीकारावी परमानंदा ।
नमस्कारूनि पादारविंदा । मग प्रदक्षिणा आरंभिली ॥ ७५ ॥

ऐसा षोडशोपचारें भगवंत । यथाविधि पूजिला हृदयांत ।
मग प्रार्थना आरंभिली बहुत । वरप्रसाद मागावया ॥ ७६ ॥

जयजयाजी श्रुतिशास्त्रआगमा । जयजयाजी गुणातीत परब्रह्मा ।
जयजयाजी हृदयवासिया रामा । जगदुद्धारा जगद्गुरु ॥ ७७ ॥

जयजयाजी पंकजाक्षा । जयजयाजी कमळाधीशा ।
जयजयाजी पूर्णपरेशा । अव्यक्तव्यक्ता सुखमूर्ती ॥ ७८ ॥

जयजयाजी भक्तरक्षका । जयजयाजी वैकुंठनायका ।
यजयाजी जगपालका । भक्तांसी सखा तूं एक ॥ ७९ ॥

जयजयाजी निरंजना । जयजयाजी परात्परगहना ।
जयजयाजी शून्यातीत निर्गुणा । परिसावी विज्ञापना एक माझी ॥ ८० ॥

मजलागीं देईं ऐसा वर । जेणें घडेल परोपकार ।
हेंचि मागणें साचार । वारंवार प्रार्थीतसें ॥ ८१ ॥

हा ग्रंथ जो पठण करी । त्यासी दुःख नसावें संसारीं ।
पठणमात्रें चराचरी । विजय करी जगातें ॥ ८२ ॥

लग्नार्थियाचें व्हावें लग्न । धनार्थियासी व्हावें धन ।
पुत्रार्थियाचे मनोरथ पूर्ण । पुत्र देऊनि करावे ॥ ८३ ॥

पुत्र विजयी आणि पंडित । शतायुषी भाग्यवंत ।
पितृसेवेसी अत्यंत रत । जयाचें चित्त सर्वकाळ ॥ ८४ ॥

उदार आणि सर्वज्ञ । पुत्र देईं भक्तालागून ।
व्याधिष्ठाची पीडा हरण । तत्काळ कीजे गोविंदा ॥ ८५ ॥

क्षय अपस्मार कुष्ठादि रोग । ग्रंथपठणें सरावा भोग ।
योगाभ्यासियासी योग । पठणमात्रें साधावा ॥ ८६ ॥

दरिद्री व्हावा भाग्यवंत । शत्रूचा व्हावा निःपात ।
सभा व्हावी वश समस्त । ग्रंथपठणेंकरूनियां ॥ ८७ ॥

विद्यार्थियासी विद्या व्हावी । युद्धीं शस्त्रें न लागावीं ।
पठणें जगांत कीर्ति व्हावी । साधु साधु म्हणोनियां ॥ ८८ ॥

अंतीं व्हावें मोक्षसाधन । ऐसें प्रार्थनेसी दीजे मन ।
एवढें मागतों वरदान । कृपानिधे गोविंदा ॥ ८९ ॥

प्रसन्न झाला व्यंकटरमण । देवीदासासी दिधलें वरदान ।
ग्रंथाक्षरीं माझें वचन । यथार्थ जाण निश्चयेंसीं ॥ ९० ॥

ग्रंथीं धरोनि विश्वास । पठण करील रात्रंदिवस ।
त्यालागीं मी जगदीश । क्षण एक न विसंबें ॥ ९१ ॥

इच्छा धरूनि करील पठण । त्याचें सांगतों मी प्रमाण ।
सर्व कामनेसी साधन । पठण एक मंडळ ॥ ९२ ॥

पुत्रार्थियानें तीन मास । धनार्थियानें एकवीस दिवस ।
कन्यार्थियानें षण्मास । ग्रंथ आदरें वाचावा ॥ ९३ ॥

क्षय अपस्मार कुष्ठादि रोग । इत्यादि साधनें प्रयोग ।
त्यासी एक मंडळ सांग । पठणेंकरूनि कार्यसिद्धी ॥ ९४ ॥

हें वाक्य माझें नेमस्त । ऐसें बोलिला श्रीभगवंत ।
साच न मानी जयाचें चित्त । त्यासी अधःपात सत्य होय ॥ ९५ ॥

विश्वास धरील ग्रंथपठणीं । त्यासी कृपा करील चक्रपाणी ।
वर दिधला कृपा करूनी । अनुभवें कळों येईल ॥ ९६ ॥

गजेंद्राचिया आक्रांतासी । कैसा पावला हृषीकेशी ।
प्रल्हादाचिया भावार्थासी । स्तंभांतूनि प्रगटला ॥ ९७ ॥

व्रजासाठीं गोविंदा । गोवर्धन परमानंदा ।
उचलोनियां स्वानंदकंदा । सुखी केलें तये वेळीं ॥ ९८ ॥

वत्साचेपरी भक्तांसी । मोहें पान्हावें धेनु जैसी ।
मातेच्या स्नेहतुलनेसी । त्याचपरी घडलेंसे ॥ ९९ ॥

ऐसा तूं माझा दातार । भक्तासी घालिसी कृपेची पांखर ।
हा तयाचा निर्धार । अनाथनाथ नाम तुझें ॥ १०० ॥

श्रीचैतन्यकृपा अलोलिक । संतोषोनि वैकुंठनायक ।
वर दिधला अलोलिक । जेणें सुख सकळांसी ॥ १०१ ॥

हा ग्रंथ लिहिता गोविंद । या वचनीं न धरावा भेद ।
हृदयीं वसे परमानंद । अनुभवसिद्ध सकळांसी ॥ १०२ ॥

या ग्रंथींचा इतिहास । भावें बोलिला विष्णुदास ।
आणिक न लागती सायास । पठणमात्रें कार्यसिद्धी ॥ १०३ ॥

पार्वतीस उपदेशी कैलासनायक । पूर्णानंद प्रेमसुख ।
त्याचा पार न जाणती ब्रह्मादिक । मुनि सुरवर विस्मित ॥ १०४ ॥

प्रत्यक्ष प्रगटेल वनमाळी । त्रैलोक्य भजत त्रिकाळीं ।
ध्याती योगी आणि चंद्रमौळी । शेषाद्रिपर्वतीं उभा असे ॥ १०५ ॥

देवीदास विनवी श्रोतयां चतुरां । प्रार्थनाशतक पठण करा ।
जावया मोक्षाचिया मंदिरा । कांहीं न लागती सायास ॥ १०६ ॥

एकाग्रचित्तें एकांतीं । अनुष्ठान कीजे मध्यरातीं ।
बैसोनियां स्वस्थचित्तीं । प्रत्यक्ष मूर्ति प्रगटेल ॥ १०७ ॥

तेथें देहभावासी नुरे ठाव । अवघा चतुर्भुज देव ।
त्याचे चरणीं ठेवोनि भाव । वरप्रसाद मागावा ॥ १०८ ॥

इति श्रीदेवीदासविरचितं श्रीव्यंकटेशस्तोत्रं संपूर्णम् ॥

६ भीमरूपीस्तोत्र

भीमरूपी महारुद्रा, वज्र हनुमान मारुती ।
वनारी अंजनीसूता, रामदूता प्रभंजना ॥ १ ॥

महाबळी प्राणदाता, सकळां उठवी बळें ।
सौख्यकारी शोकहर्ता, धूर्त वैष्णव गायका ॥ २ ॥

दीननाथा हरीरूपा, सुंदरा जगदंतरा ।
पातालदेवताहंता, भव्यसिंदूरलेपना ॥ ३ ॥

लोकनाथा जगन्नाथा, प्राणनाथा पुरातना ॥
पुण्यवंता पुण्यशीळा, पावना परितोषका[1] ॥ ४ ॥

---

१ आनंददायका (परितोष म्ह. संतोष, आनंद).

ध्वजांगें उचली बाहो, आवेशें लोटला पुढें ।
काळाग्नि काळरुद्राग्नि, देखतां कांपती भयें ॥ ५ ॥
ब्रह्मांडें माइलीं नेणों, आंवाळे दंतपंगती ।
नेत्राग्नी चालिल्या ज्वाळा, भ्रुकुटी ताठिल्या बळें ॥ ६ ॥
पुच्छ तें मुर्डिलें माथां, किरीटी कुंडलें बरीं ।
सुवर्ण कटि कांसोटी, घंटा किंकिणि नागरा ॥ ७ ॥
ठकारे[1] पर्वता ऐसा, नेटका सडपातळू ।
चपळांग पाहतां मोठें, महाविद्युल्लतेपरी ॥ ८ ॥
कोटिच्या कोटि उड्डाणें, झेंपावे उत्तरेकडे ।
मंद्राद्रीसारखा[4] द्रोणू, क्रोधें उत्पाटिला बळें ॥ ९ ॥
आणिला मागुतीं नेला, आला गेला मनोगती ।
मनासी टाकिलें मागें, गतीसी तुळणा नसे ॥ १० ॥
अणूपासोनि ब्रह्मांडाएवढा होत जातसे ।
तयासी तुळणा कोठें, मेरु-मंदार धाकुटे ॥ ११ ॥
ब्रह्मांडाभोंवते वेढे, वज्रपुच्छें करूं शके ।
तयासी तुळणा कैंची, ब्रह्मांडीं पाहतां नसे ॥ १२ ॥
आरक्त देखिले डोळां, ग्रासिलें सूर्यमंडळा ।
वाढतां वाढतां वाढे, भेदिलें शून्यमंडळा ॥ १३ ॥
धनधान्य पशुवृद्धि, पुत्रपौत्र समस्तही ।
पावती रूपविद्यादि, स्तोत्रपाठेंकरूनियां ॥ १४ ॥
भूतप्रेतसमंधादि, रोगव्याधि समस्तही ।
नासती तुटती चिंता, आनंद भीमदर्शनें ॥ १५ ॥
हे धरा पंधराश्लोकी, लाभली शोभली बरी ।
दृढदेहो निसंदेहो, संख्या चंद्रकळा गुणें ॥ १६ ॥
रामदासीं अग्रगण्यू, कपिकुळासि मंडणू ।
रामरूपी अंतरात्मा, दर्शनें दोष नासती ॥ १७ ॥

इति श्रीरामदासकृतसंकटनिरसन मारुतीस्तोत्र संपूर्णम् ।

---

१ जबड्यांत. २ सुंदर. ३ उभा राहतो. ४ मंदरपर्वतासारखा द्रोणागिरी. ५ आकाश.

७ आदिशक्ति भवानीचें स्तोत्र

(महाराष्ट्राचें राष्ट्रगीत)

शक्ति, युक्ति आणि भक्ति ह्या तीन शक्तींचें एकीकरण म्हणजेच मुक्ति- शक्तीनें मिळती राज्य, युक्तीनें येत्न होतसे शक्ति युक्ति जये ठायीं, तेथें श्रीमंत धांवतो ' असें समर्थांनीं म्हटलें आहे. योगेश्वर कृष्ण आणि धनुर्धर पार्थ, अगर समर्थ आणि शिवराय ह्यांची जोडगोळी असली, तरच अभ्युदय व निःश्रेयसरूप धर्माची संस्थापना होते. नाथ-समर्थांच्या काळीं अशी धर्मसंस्थापना झाली व महाराष्ट्राचा महोदय झाला. त्या महोदयपर्वाच्या सुप्रभातीं एकनाथमहाराजांनीं महाराष्ट्र सर्वशक्तिसंपन्न व्हावा म्हणून त्याला एक अत्युज्ज्वल राष्ट्रगीत दिलें ! तिकडे आपण आजपर्यंत दुर्लक्ष केलें. हें गीत भाविकांच्या मेळ्यांत, देशभक्तांच्या समाजांत किंवा वीरांच्या रणांगणावर सर्वांना दिव्यस्फूर्ति देणारें आहे. ' ही नाथांची वाणी अचेतनालाही सचेतन करील व दुर्बळांस शक्तिसंपन्न करील. ' दार उघड बया दार उघड ' अशी आदिशक्तीची येथें ओजस्वी वाणीनें प्रार्थना केली आहे. समष्टि-व्यष्टींतल्या ईश्वरी शक्तीला खडबडून जागें करणारी ही प्रार्थना आहे. नाथ म्हणतात कीं ह्या आदिमाया भवानीनेंच मत्स्य-कूर्मादि दशावतार घेतले ; रामरूपानें प्रगट होऊन हिनेंच रावण-कुंभकर्णांस मारिलें ; कृष्णरूपानें प्रगट होऊन हिनेंच कंस-शिशुपालादिकांचा फडशा पाडला ; बिभीषण, मारुति अर्जुन, इत्यादि वीरभक्तांच्या अंगांत हिनेंच संचार केला ; देहात्मवादी म्हणजे नास्तिक हिरण्यकशिपूचें पोट हिनेंच स्तंभांतून प्रगट होऊन फाडलें व भक्त प्रल्हादाचें संरक्षण केलें. व्यक्तींत किंवा समाजांत दुर्गुण व दुर्व्यसनें संचरलीं कामक्रोधदंभादिकांचें बंड माजलें, म्हणजे संतसज्जन हिचीच उपासना करितात ही अव्यक्तांतून प्रगट होऊन दुष्टदमन व सुष्टसंरक्षण करिते. ही परमेश्वरी शक्ति विश्वाचा उद्धार करिते. विठोबा, दत्त, रामकृष्ण हीं हिचींच रूपें आहेत. ही मातापुर ऊर्फ माहूर, सप्तशृंगी, तुळजापुर, औंध, कोल्हापुर, प्रतापगड येथें प्रगट झाली असून ही महाराष्ट्राची कुलदेवता आहे. महाकाली, महालक्ष्मी व महासरस्वती हीं हिचींच रूपें आहेत. हिला आपण हृदयांत शोधून प्रसन्न करूं व राष्ट्राचें मंगल साधूं.

नमो आदिमाया भगवती । अनादिसिद्ध मूळप्रकृती ॥
महालक्ष्मी त्रिजगतीं । बया दार उघड, बया दार उघड ॥ १ ॥

हरिहर तुझें ध्यान करिती । चंद्र-सूर्य कानीं तळपती ।
गगनीं ते तारांगणें रुळती । तेवीं भांगीं भरिलें मोतीं ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ २ ॥

नवखंड पृथ्वी तुझी चोळी । सप्त पाताळीं पाउलें गेलीं ।
एकवीस स्वर्ग मुगुटीं झळाळी । बया दार उघड० ॥ ३ ॥

अलक्ष्यपुर भवानी । दार उघड, बया दार उघड ॥
माहुर-लक्ष्मी । दार उघड, बया दार उघड ॥
कोल्हापुर-लक्ष्मी । दार उघड, बया० ॥
तैलंगण-लक्ष्मी । दार उघड, बया० ॥
तुळजापुर लक्ष्मी । दार उघड, बया० ॥
पाताळ-लक्ष्मी । दार उघड, बया० ॥
कानाड-लक्ष्मी । दार उघड, बय ०॥
अष्टभुजा-लक्ष्मी । दार उघड, बया० ॥

****

पंढरपुरनिवासिनी । दार उघड, बया दार उघड ॥
उदो उदो उदो उदो ॥ ४ ॥

चारी पुरुषार्थ गोंधळा[1] । सनकादिक तेथें संबळी[2] ।
तेहतीस कोटी भूतावळी । अठ्यांयशीं सहस्र ऋषिमंडळी ।
दिवट्या पाजळोनी तिष्ठती । बया दार उघड, बया दार उघड ॥ ५ ॥

वताळ फेताळ खंकाळ । मारको मेसको भैराळ ।
जागाई जोखाई क्षेत्रपाळ । म्हैषासुर दैत्य मातला सबळ ।
अबबब पीडा केली अंबे । बया दार उघड० ॥ ६ ॥
मच्छाई ! बया दार उघड । कच्छाई ! बया दार उघड ।
वऱ्हाई ! बया दार उघड । नरसाई ! बया दार उघड ।
वामनाई ! बया दार उघड । परसाई ! बया दार उघड ।
रामाई ! बया दार उघड । कृष्णाई ! बया दार उघड ।
बोधाई ! बया दार उघड । कलंकाई ! बया दार उघड ।
महालक्ष्मी ! बया दार उघड ।
उदो उदो ऐसा शब्द गाजतो ।
कामक्रोध दैत्यांवर कोरडा कडकडां वाजतो ।
ज्ञानपोत पाजळतो । बोधपरडी हातीं घेतो ।
प्रेमाचा पाऊल पुढें ॰वितो । अहंशंखासुर दैत्य बळी देतो ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ ७ ॥

हिरण्याक्ष हिरण्यकशिपु कोंबडे पिळी । बळिसी घालूनि पाताळी ।
सहस्रार्जुनासि हातोफळी । हनुमंत दिवटा महाबळी ।
अठरापद्म येऊनि रणकल्लोळीं । सागर बांधोनियां शिळीं ।
करी लंकेची होळी । रावण कुंभकर्ण घेसी बळी ।
खेळसी शिरांची चेंडूफळी । बया दार उघड० ॥ ८ ॥

शरण आला तुज विभीषण । तयासी राज्यीं अक्षयी स्थापून ।
प्रल्हाद उपमन्यु ध्रुवासि भातुकें देऊन । बुझाविसी कौतुकें ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ ९ ॥

---

१ गोंधळी लोक. २ संबळ नांवाचें चर्मवाद्य वाजविणारे.

****

आणिक एक अंबे नवलपरी । तुझी यात्रा द्वापारयुगामाझारीं ।
परोपरी निंब नारळ घेऊनि करीं । हळदी कुंकुमें अर्पिती ।
बया दार उघड । बया दार उघड ॥ १० ॥

वाहन तुझें सिंह केसरी । मोकळे केश त्रिशूळ शंख करीं ।
शिशुपाळ वक्रदंत दोन्हा वकरीं । आहुती घेसी जगदंबे ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ ११ ॥

तेथून पुढें दसरा आला । अठरा दिवस घट मांडिला ।
कौरव-पांडव-सैन्यमेळ मिळाला । तेथें शोभसी विराजमान हो दुर्गे ।
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ १२ ॥

जयजयाजी मूळपीठेंद्रभवानी । पांडवकुळींची कुळस्वामिनी ।
अर्जुनरथीं स्वार होउना । वाग्दोर हातीं धरूनि ।
रथ फिरविसी कौतुकें ॥ बया दार उघड ॥ १३ ॥

द्रौपदी बहिणीचेनि कैवारेंसीं । होम करुनि कुरुक्षेत्रासी ।
तुझे साहित्य पूर्णाहुतीसी । तें तुजप्रती अर्पिलें हो जगदंबे ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ १४ ॥

रणवाद्य भम्भम् दणूदण् कड्कड् वाजती ।
तोचि गोंधळ अंबे तुजप्रती । रणस्वाद घट स्थापिला मध्यवर्ती ।
प्रथम धूप घटाप्रती । भीमसुत बभ्रु अर्पिला ॥
बया दार उघड, बया दार उघड० ॥ १५ ॥

ऐसा रण-उत्सव मांडिला । उदो उदो ऐसा शब्द झाला ।
तेव्हां अर्जुन भक्त झडपिला । संशयभूतें ते काळीं ॥
महाशक्ति कृष्णाबाई ॥ बया दार उघड० ॥ १६ ॥

तें संशयभूत असे कठिण । हरिहरब्रह्मयांसी नाटोपे जाण ॥
चारी वेद सहा शास्त्रें अठरा पुराणें ।

****

आठ्यांशीं सहस्र ऋषि शिणले दारुण ।
मग त्वां बोधखंडा हातीं घेऊन ।
शिर छेदिलें भूताचें ॥ बया दार उघड० ॥ १७ ॥

बया त्वां रणकुंड जबडा पसरिला । आहुती घेसी दोंनी दळा ।
रथ घोडे कुंजर तुला । नारळें बया अर्पिलीं ॥
बया दार उघड ॥ १८ ॥

भीष्म द्रोण कहुळे । तीळ तांदूळ पायदळें ।
आणीकही वीर भले भले । निंबें कापुनी टाकिलीं ॥
बया दार उघड० ॥ १९ ॥

रक्त वाहे भडभडां । तेंच तेल घृत जळे धडधडां ।
कौरवपतंग पडती दाढां । दुर्योधन हा लक्ष्मी तुझा रेडा ॥
शेवटीं आहुती घेसी तयाची ॥ बया दार उघड० ॥ २० ॥

शिलंगण खेळसी नानापरी । कौरवकुळाची करूनि बोहरी ।
द्वारका लपवोनि समुद्रीं ॥ यादवकुळ पाठविसी माहेरीं ॥
निजधामाकारणें ॥ बया दार उघड० ॥ २१ ॥

पुढें जंबुद्वीपाभीतरीं । अंबे तुझी न वणव थोरी ।
खेळ खेळसी वैष्णवांमाझारी । पुंडलीक दिवटा महाभारी ।
ओंवाळिसी महामाया ॥ बया दार उघड ॥ २२ ॥

जगदंबा प्रसन्न झाली ॥ भक्तिकवाडें उघडिलीं ॥
शंखचक्रांकित शोभली । रूप सुंदर सांवळी ।
कोटिचंद्रसूर्यप्रभा वेल्हाळी । एका जनार्दनीं माउली ।
करी कृपेची सांउली । भक्तजनाकारणें संपूर्ण जाली ॥
बया दार उघड, बया दार उघड ॥ २३ ॥

---

१ बोधरूपी दुधारी तलवार. २ (कौरव-पांडवांच्या) दोन्ही सैन्यांची. ३ दसऱ्याचें सीमोल्लंघन. ४ भरतखंडांत. ५ महामाये !

८ श्रीशारदास्तोत्र

(चाल – भला जन्म हा तुला लाधला०)

पाव शारदे ! मला दयाळे ! स्थिर राहें अंतरीं ।
स्वरूपीं[1] ठाव मला दे तरी ॥ ध्रु० ॥

त्वत्पदपंकजभृंग जाहलों, गुंजारव करित मी ।
भ्रमलों श्रमलों मायातमीं ॥

सेवेसी सप्रेम लाविलीं, तन धन वाचा मती ।
तुजविण नेणे अन्या गती ॥

संतमुखें गुणकीर्ति ऐकुनी, दर्शनास घाबरा ।
झालों न दिसे मुळिचा झरा ॥

दर्शन नाहीं प्रसादचिन्ह, स्पष्ट दिसेना कुठें ।
तरी मग सेवकजनमन तुटे ॥

नानामतपाखांड बंड ऊदंड माजलं जनीं ।
पडेना ज्ञानांजन लोचनीं ॥

त्रिखंड धुंडित मनें हिंडलों, बहु ब्रह्मांडोदरीं ।
स्वरूपीं[1] ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ १ ॥

सत्संगीं मज माये ! पडली, तुझी ओळखी नवी ।
क्षणक्षण चित्तीं तुज आठवीं ॥

चार सहा अठराहि लागती, माये ! तुझिया पदा ।
भोगिती अखंड सुखसंपदा ॥

संत कवीश्वर शास्त्रकाराहि, प्रेमें वाखाणिती ।
गाती उल्हासें गुणतती[2] ॥

सर्वज्ञ श्रुति-शास्त्र-पुराणें काव्य-नाटकें कथा ।
गर्जती 'वाग्ब्रह्मेति' प्रथा ॥

---

१ तुझ्या निजरूपांत, आत्मरूपांत. २ गुणसमुदाय.

****

रूप तुझें हरिहरां न वद्वे, बाळक मी तों किती ।
शब्दीं वर्णूं कैशा रितीं ? ॥
स्फूर्तिरूप तूं स्फुरसि भगवति ! प्रेमें मम अंतरीं ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ २ ॥

निर्गुण निश्चळ परब्रह्म त्या, 'बहु व्हावें म्यां' अशी ।
स्फुरली मति त्या नेणों कशी ! ॥
ब्रह्मीं आदिस्फूर्ति जाहली तेंचि तुझें निश्चितीं ।
चंचळे ! रूप विमल तें अती ॥
जाणिव वायुस्वरूप ऐसी, सूक्ष्मस्फूर्ती नवी ।
पुरुष-प्रकृति वदति सत्कवी ॥
गणाधीश-शारदादि नांवें, दिधलीं तुजला भलीं ।
नांदसी एकचि तूं, एकली ॥
शिवशक्तिहि तूं, मूळपुरुष तूं, एकत्व न मोडितां ।
दाविसी दोनी रूपें स्वतां ॥
तुजपासुनि ही सृष्टि चराचर झाली जगदीश्वरी ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ३ ॥

जगदीश्वर जगदात्मा ईश्वर, जगज्ज्योति तूं भली ।
प्रवाहरूपें सृष्टि चालली ॥
गुणक्षोभिणी गुणमाया तूं, होसी त्रिगुणात्मिका ।
प्रसवसी हरि-हर-ब्रह्मादिकां ॥
भूतभौतिक सृष्टी सारी उभविसि लीलालसें ।
अन्वयें रूप तुझें तें दिसे ॥
पिंडीं जीव ब्रह्मांडीं शिव, दोनी बाळें तुला ।
सारखीं सकललोकहेतुला ॥
त्रिगुण पंचभूतांचा कर्दम, त्यांमध्यें राहुनी ।
असशी अलिप्त सर्वांहुनी ।
देहेंद्रियमनबुद्धिप्राणाहंकृतिपर ईश्वरी ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ४ ॥

सघन सच्चिदानंद परात्मा भवसागरपारदा
प्रज्ञानब्रह्म शारदा ॥
यापरि आळवित श्रुति उठली ठेली, मी तों किती ? ।
करितों विनम्र शरणागती ॥
ज्ञानकला सर्वांतर्यामीं, जाणुनि भजती तुला ।
ज्ञानी भक्त सत्यसेतुला ॥
आकाशीं तो शब्द स्फुरला, प्रसिद्ध ' ओं 'कार हा ।
तेथुनी शब्दसृष्टि ही महा ॥
परादि वाचा प्रेरसि तेणें लोकव्यापार हा
चालतो अखंड कसा पहा ॥
परादिवाचापर निःशब्दीं राहसि सर्वेश्वरी ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ५ ॥

वाचातीत स्वयें राहुनी वाङ्मय करिसी उभें
नर हे तरती तेणें शुभे ! ॥
परब्रह्मपद पाववि तीतें ' विद्या ' म्हणती ' परा ' ।
भवार्णविं जी कां तारक नरा ॥
क्षराक्षरांसी अतीत निर्गुणपद देत्ये ती परा ।
ग्रंथ तो उगमीं घाली नरा ॥
आत्मज्ञानपरा सद्विद्या निर्विकल्पसुखकारी ।
पाववि मोक्षातें लवकरीं ॥
दृश्यप्रपंच सत्यार्थानें दावित जी का दुजी !
' अपरा विद्या ' ती तों खुजी ॥
परापर विद्यांची मूलस्फूर्ती जगदीश्वरी ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ६ ॥

' अपरा ' केवळ लौकिक विद्या, ' परा ' अलौकिक खरी ।
वितरी अमृतसौख्य साजिरी ॥
अपरेमाजीं सात्त्विक, राजस, तामस दिसती परी ।
पूर्वापूर्व श्रेयस्करी ॥

****

परतत्त्वस्पर्शानें ‘ सात्त्विक ’ नेत्ये उगमाकडे ।
विलंबें मोक्षनिधी सांपडे ॥
‘ राजस ’ अपरा केवळ लोकव्यवहारीं वावरे ।
प्रपंचहि सारा हर्षी भरे ॥
शोक मोह तो न उडे तेणें जन्म-मृत्यु ना टळे ।
‘ तामसें ’ अधोगतीला मिळे ॥
गढूळ खालीं, मध्यम वरतीं स्वच्छ मूळ निर्झरी ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ७ ॥

ऋग्वेदादि श्रुति-स्मृतिहि त्या उपनिषदांसह भल्या ।
भाग्यें भव्य जनां लाभल्या ॥
षट्शास्त्रें तशिं दर्शनेंहि तीं, सूक्ष्मदर्शि सज्जन ।
करिती त्यांचें मतिरंजन ॥
श्रीरामायणभागवतादि ग्रंथ उपासनपरा ।
गमती श्रुतिसम भाविक नरां ॥
कथा-पुराणें, काव्य-नाटकें, भारत-इतिहासही ।
यांहीं मोहिलि अखिला मही ॥
कालिदास-भवभूत्यादिक कवि बाण जगन्नाथ ते ।
रसिकां बोधामृत तर्पिते ॥
वाङ्मय सारें जगदाधारे ! स्फुरतें तव अंतरीं ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ८ ॥

श्रीज्ञानेश्वर नाथ तुकोबा समर्थ मुक्तेश्वर ।
मयूर वामन आणि श्रीधर ॥
कबीर तुलसी सूरदास हे, भूखन नरसी मिरा ।
घालिती कळिकाळाला चिरा ॥
नाना भाषा, ग्रंथहि नाना, शास्त्रें नानापरी ।
स्रवते सतत शब्द वैखरी ॥
ओंकाराच्या भुवनीं चक्की मनपवनाची फिरे ।
तेणें स्वरूपभानहि नुरे ॥

* *

शब्दसृष्टिची टांकसाळ ही झडते रात्रंदिनीं
नाणीं अमित पडति त्यांतुनी ॥
शब्दब्रह्मीं खेळुनि राहसि, निःशब्दाच्या घरीं ।
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ९ ॥

प्रपंच-परमार्थीं या जे जे विचार स्फुरती अये ।
निर्मळ सर्व तुझ्या आश्रयें ॥
प्राणिमात्र वश होय शारदे । आम्हां तुझिया बळें ।
मनासी मन हें सहजीं मिळे ॥
भेदपिशाचें पळती, टळती विघ्नें, तम वोसरे ।
ज्योतिष्मति तूं असती खरें ॥
प्रसाद होतां उचंबळे हें हृदय प्रेमामृतें ।
लोचनीं न धरत तें लोटतें ॥
प्रेमें प्रतिभाझरा पाझरे, स्वात्मसुखीं मन निवे ।
निरंतर कृपा असों दे शिवे ! ॥
प्रेमप्रसाद भिक्षा घालीं, माता विश्वंभरी ॥
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ १० ॥

संतसद्गुरुप्रसाद होतां, रूप तुझें आकळे ।
शारदे ! शोक मोह तैं गळे ॥
विश्वप्रपंच आटे, दाटे ब्रह्म सघन केवळ ।
संपलें जड चंचळ निश्चळ ॥
रूपीं तुझिया अरूपरूपे ! थारा मिळतांक्षणीं ।
झाली जीवत्वा आटणी ॥
परब्रह्मभांडार खुलें हें झालें परमामृतीं ।
सुखाची लूट लागली हातीं ।
देहस्मृति ही असो नसो, तूं राहें मत्संगतीं ।
आहे अनन्य शरणागती ॥
माय शारदे ! पाय लक्ष्मणें दृढ धरिले अंतरीं ॥
स्वरूपीं ठाव मला दे तरी ॥ पाव० ॥ ११ ॥

— ल. रा. पांगारकर

३ आरतीसंग्रह

[मराठी भाषेंतील आरत्या हें भक्तिरसप्रधान काव्यमंदिरांतील एक स्वतंत्र असें देवघर आहे. ह्या देवघरांत परमेश्वराचें सुरम्य सगुण स्वरूप आणि भक्त ह्यांशिवाय इतर कांहीं दिसावयाचें नाहीं. देव आणि भक्त ह्यांच्यामधील पूज्य-पूजकसंबंधाचें साक्षात् दर्शन घडविणारे आरसे म्हणजेच ह्या आरत्या होत ! ह्या आरत्यांतील कोणतीही एक ओळ वाचिली, तरी ह्याची प्रचीति आल्यावांचून राहाणार नाहीं. टाळ-मृदंगांच्या गंभीर आणि स्फूर्तिदायक साथीवर ज्या वेळीं उपास्यमूर्तिसमोर ह्या आरत्यांचें गायन भक्तजन प्रेमभरानें करूं लागतात, तेव्हां सगुणभक्तीच्या साक्षात्कारानें ज्यांचीं शरीरें पुलकित झालीं नाहींत असे मनुष्य विरळा ! मराठी भाषेंतील ह्या आरत्या केवळ मराठी भाषा बोलणारांचींच हृदयें भक्तिवश करितात असें नाहीं, तर इतर अनेक मातृभाषा असलेल्या लोकांचीं हृदयेंही ह्या मराठी भाषेंतील आरत्यांच्या गायनानें भक्तिवश होत असलेलीं आढळून येतात. ह्यांतील गणपतीच्या आरत्यांतील सहजोक्तीचीं वर्णनें, विष्णूच्या आरत्यांतील साहित्यप्रचुर वर्णनें, मारुतीच्या आरतींतील भयजनक वर्णनें, अशा अनेक प्रकारच्या वर्णनचमत्कृति नवनवोन्मेषानें ह्या आरत्यांमध्यें उल्हसित झालेल्या आहेत, आणि ह्या सर्व वर्णन-चमत्कृतींची माला एकाच भक्तिसूत्रामध्यें गुंफून ती ईश्वरार्पण केलेली आहे.]

१ आरती गणपतीची

सुखकर्ता दुःखहर्ता वार्ता विघ्नाची । नुरवी पुरवी प्रेम कृपा जयाची ।
सर्वांगीं सुंदर उटि शेंदुराची । कंठीं झळके माळ मुक्ताफळांची ॥ १ ॥

जयदेव जयदेव जय मंगलमूर्ती । दर्शनमात्रें मनःकामना पुरती ॥ ध्रु० ॥
रत्नखचित फरा तुज गौरीकुमरा । चंदनाची उटी कुंकुमकेशरा ॥
हिरेजडित मुगुट शोभतो बरा । रुणझुणती नूपुरें चरणीं घागरिया ॥ २ ॥
लंबोदर पीतांबर फणिवरबंधना । सरळ सोंड वक्रतुंड त्रिनयना ॥
दास रामाचा वाट पाहे सदना । संकटीं पावावें निर्वाणीं रक्षावें सुरवरवंदना॥३॥

२ आरती शंकराची

लवथवती विक्राळा ब्रह्मांडीं माळा । वीषें कंठ काळा त्रिनेत्रीं ज्वाळा ॥
लावण्यसुंदर मस्तकीं बाळा । तेथुनियां जळ निर्मळ वाहे झुळझुळां ॥ १ ॥
जयदेव जयदेव जय श्रीशंकरा । आरती ओंवाळूं तुज कर्पुरगौरा ॥ ध्रु० ॥
कर्पुरगौरा भोळा नयनीं विशाळा । अर्धांगीं पार्वती सुमनांच्या माळा ॥
विभुतीचें उधळण शितिकंठ नीळा । ऐसा शंकर शोभे उमावेल्हाळा ॥ २ ॥
देवीं दैत्यीं सागरमंथन पैं केलें । त्यामाजीं अवचित हळहळ जें उठलें ॥
तें त्वां असुरपणें प्राशन केलें । 'नीलकंठ' नाम प्रसिद्ध झालें ॥ ३ ॥
व्याघ्रांबर-फणिवरधर सुंदर मदनारी । पंचानन मनमोहन मुनिजनसुखकारी॥
शतकोटीचें बीजें वाचे उच्चारी । रघुकुळटिळक रामदासा-अंतरीं ॥ ४ ॥

---

१ पिंपळवण, मुलांच्या कपाळावर लटकविण्याचें रत्नखचित पदक. २ फणिवर म्ह. सर्प; हा ज्याच्या कमरेला कडदोऱ्याप्रमाणें बांधला आहे तो. ३ भस्मचर्चन. ४ शतकोटी रामायणाचें सारसर्वस्व जें रामनाम.

३ आरती श्रीविष्णूची

ओंवाळूं आरती मदनगोपाळा । श्यामसुंदर गळां वैजयंतीमाळा ॥ ध्रु० ॥ चरणकमळ ज्याचे अति सुकुमार । ध्वजवज्रांकुश ब्रीदाचा तोडर ॥ १ ॥ नाभिकमळ ज्याचें ब्रह्मयाचें स्थान । हृदयीं पदक शोभे श्रीवत्सलांछन ॥ २ ॥ मुखकमळ पाहतां सुखाचिया कोटी । वेधियेलें मानस हारपली दृष्टी ॥ ३ ॥ जडित मुगुट ज्याचा देदीप्यमान । तेणें तेजें कोंदलें अवघें त्रिभुवन ॥ ४ ॥ एका जनार्दनीं देखियलें रूप । रूप पाहतां जाहलें अवघें तद्रूप ॥ ५ ॥ ओंवाळूं आरती० ॥

४ आरती श्रीविष्णूची

संतसनकादिक भक्त मिळाले अनेक । स्वानंदें गर्जती पाहूं आले कौतुक ॥ १ ॥ नवल होताहे आरती देवाधिदेवा । स्वर्गींहुनी सुरवर पाहूं येती केशवा ॥ ध्रु० ॥ नर-नारी तटस्थ टक पडिलें नयना । ओवाळीतां श्रीमुख धणी न पुरे मना ॥ २ ॥ एका जनार्दनीं मंगल आरत्या गाती । मंगल कौतुकें गाती । मिळाले वैष्णव जयजयकारें गर्जती । नवल ॥ ३ ॥

५ आरती भुवनसुंदराची

आरती भुवनसुंदराची । इंदिरावरा मुकुंदाची ॥ ध्रु० ॥ पद्मसम पाद-युग्मरंगा । ओंवाळणी होति भृङ्गा ॥ नखमणि स्रवताहे गंगा । जे कां त्रिविधतापभंगा ॥ (चाल) वर्तुल गुल्फ[1] भ्राजमाने ॥ किंकिणि-क्वणित, नाद घणघणित, वांकिवर झुणित नूपुरें झनन मंजिरांची[2][3] ॥ झननन ध्वनी मंजिराची ॥ आरती भुवन० ॥ १ ॥ पीतपट[4] हाटकतप्तवर्णी[5] । कांची[6] नितंबसुस्थानीं[7] ॥ नाभिची अगाध हो करणी । विश्वजनकाची जे जननी ॥ (चाल) त्रिवलीललित उदरशोभा ॥ कंबुगळां[8] माळ विलंबित, झळाळ कौस्तुभ, सरळ बाहु श्रीवत्स तरलमणि मरळ कंकणाची ॥ प्रीति बहु जडित कंकणाची ॥ आरती० ॥ २ ॥ इंदुसम आस्य कुंदरदना । अधरारुणार्कबिंबवदना ॥ पाहतां भ्रांति पडे मदना । सजलमेघाब्धि दैत्यदमना ॥ (चाल) झळकत मकरकुंडलाभा ॥ कुटिल कुंतलीं, मयुरपत्रावली, यांनीं वेष्टिलें, तिलक भालिं केशरी झळाळित कृष्णकस्तुरीची ॥ अक्षता काळि कस्तुरीची ॥ आरती भुवन० ॥ ३ ॥ कल्पद्रुमातळीं मूर्ती । सौदामिनी[9] कोटी दीप्ती ॥ गोपी-गोपवलय भंवतीं । त्रिविष्टप[10] पुष्पवृष्टि करिती ॥ (चाल) मंजुळ मधुर मुरलिनादें । चकित गंधर्व, चकित अप्सरा, सुरागिरिवरा, धरा कर्पुर-रतीनें प्रेमयुक्त साची ॥ आरती ओंवाळित साची ॥ आरती भुवन० ॥ ४ ॥ वृंदावनींचे विहरणी । सखे गे कृष्ण माय-बहिणी ॥ श्रमलों भवाब्धिचे फिरणीं । अतां मज ठाव देइं चरणीं ॥ (चाल) अहा हे पूर्णपुण्यश्लोका ॥ नमितों चरण शरण मी, करुणा येउं दे, विषाणपाणी[11], कृष्ण नेणतें बाळ आपलें, राखिं लाज याची ॥ दयानिधे राखिं लाज याची ॥ आरती भुवन० ॥ ५ ॥

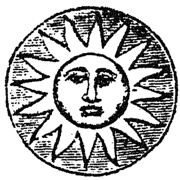
---

१ पायांचे घोटे. २ घुंगुर. ३ पैंजणांचीं. ४ पीतांबर. ५ तप्तसुवर्णासारख्या रंगाचें. ६ कमरपट्टा. ७ कंबर. ८ शंखासारख्या गळ्यांत. ९ वीज. १० देव. ११ विषाण म्ह. वाजविण्याचें शिंग ज्याच्या हातांत आहे तो.

६ आरती व्यंकटेशाची

शेषाचल-अवतार तारक तूं देवा। सुरवरमुनिजन भावें करिती तव सेवा ॥ कमळारमणा असती अगणितगुणठेवा । कमळाक्षा मज रक्षुनि सत्वर वर द्यावा ॥ १ ॥ जयदेव जयदेव जय व्यंकटेशा। केवळ करुणा-सिंधो पुरवीसी आशा ॥ ध्रु० ॥ हें निजवैकुंठ म्हणुनि ध्यातों मी तूतें। दाखविसी गुण कैसे सकळिक लोकांतें ॥ देखुनि स्वरूप तूझें सुख अद्भुत होतें। ध्यातां तुजला श्रीपति दृढ मानस होतें ॥ २ ॥

७ आरती श्रीसूर्याची

जय जय जगतमहरणा दिनकर सुखकिरणा। उदयाचल जगभासक दिनमणि शुभस्मरणा ॥ पद्मासन सुखमूर्ती सुहास्यवरवदना। पद्मकरा वरदप्रभ भास्वत सुखसदना ॥ १ ॥ जय देव जय देव जय भास्कर सूर्या। विधिहरिशंकररूपा जय सुरवरवर्या ॥ ध्रु० ॥ कनकाकृतिरथ एकचक्रांकित तरणी । सप्ताननाश्व-भूषित रथिं त्या बैसोनी ॥ योजनसहस्र द्वे द्वे शतयोजन दोनी। निमिषार्धें जग क्रमिसी अद्भुत तव करणी ॥ जय० ॥ २ ॥ जगदुद्भवस्थितिप्रलयकरणाद्यरूपा। ब्रह्म परात्पर पूर्ण तूं अद्वय तद्रूपा ॥ तत्त्वंपदव्यतिरिक्ता अखंडसुखरूपा। अनन्य तव पद मौनी वंदित चिद्रूपा। जय० ॥ ३ ॥

---

१ शेषाद्रि पर्वत, वेंकटगिरी. २ श्रीविष्णूचा अवतार. ३ सात तोंडांचा घोडा 'उच्चैःश्रवा' ह्यानें भूषविलेल्या.

८ आरती देवीची

दुर्गे दुर्घट भारी तुजविण संसारीं। अनाथनाथे अंबे करुणा विस्तारीं। वारीं वारीं जन्म-मरणांतें वारीं । हारीं पडलों आतां संकट नीवारीं ॥ १ ॥ जयदेवी जयदेवी महिषासुरमथनी । सुरवर-ईश्वरवरदे तारक संजिवनी ॥ ध्रु० ॥ त्रिभुवनभुवनीं पाहतां तुजऐशी नाहीं। चारी[1] श्रमले परंतु न बोलवे कांहीं । साही[2] विवाद करितां पडले प्रवाहीं। ते तूं भक्तांलागीं पावसि लवलाहीं[3] ॥ २ ॥ प्रसन्नवदने प्रसन्न होसी निजदासां। क्लेशांपासुनि सोडावें तोडीं भवपाशां ॥ अंबे तुजवांचून कोण पुरविल आशा। नरहरि तल्लिन झाला पदपंकजलेशा ॥ ३ ॥

१ चार वेद. २ सहा शास्त्रें. ३ तत्काळ.

९ आरती रामाची

उत्कट साधुनि शिळा[१] सेतू बांधोनी। लिंगदेहलंकापुर विध्वंसूनी॥ कामक्रोधादिक राक्षस मर्दूनी। देह-अहंभाव रावण निवटोनी॥ १॥ जयदेव जयदेव निजबोधा रामा। परमार्थें आरती, सद्भावें आरती परिपूर्णकामा॥ ध्रु०॥ प्रथम सीताशुद्धी हनुमंत गेला। लंकादहन करुनी अखया[२] मारिला॥ मारीला जंबूमाळी[३] भुवनिं त्राहाटिला[४]। आनंदाची गूढी घेउनियां आला॥ २॥ निजबळें निजशक्ती सोडविली सीता। म्हणुनी येणें झालें अयोध्ये रघुनाथा। आनंदें वोसंडे वैराग्य भरता। आरती घेउनि आली कौसल्यामाता॥ ३॥ अनुहतध्वनि गर्जति अपार। अठरा पद्में वानर करिती भुभुःकार। अयोध्येसी आले दशरथकुमर। नगरीं होत आह आनंद थोर॥ ४॥ सहजसिंहासनीं राजा रघुवीर। सोहंभावें तया पूजाउपचार। सहजांची आरती वाद्यांचा गजर। माधवदासस्वामी आठव ना विसर॥ ५॥

१० आरती आत्मारामाची

नानादेहीं देव एक विराजे। नाना नाटकलीला सुंदर रूप साजे। नाना तीर्थीं क्षेत्रीं अभिनव गति माजे। अगाध महिमा पिंड-ब्रह्मांडीं गाजे॥ १॥ जयदेव जयदेव जय आत्मारामा। निगमागम शोधिता न कळे गुण-

---

१ मोठाल्या शिळा मिळवून. २ रावणाचा मुलगा. ३ रावणमंत्री प्रहस्त ह्याचा पुत्र. ४ पिट्टून काढला.

सीमा ॥ जय० ॥ ध्रु० ॥ बहुरूपी बहुगुणी बहुतां काळाचा । हरिहर-ब्रह्मादिक देव सकळाचा ॥ युगानुयुगीं आत्माराम आमुचा । दास म्हणे महिमा न बोलवे वाचा ॥ जय० ॥ २ ॥

११ आरती मारुतीची

सत्रांणें[१] उड्डाणें, हुंकार वदनीं । करि डळमळ भूमंडळ सिंधूजळ गगनीं ॥ कडाडिलें ब्रह्मांड धोका त्रिभुवनीं । सुरवर, नर, निशाचर त्यां झाल्या पळणी ॥ जयदेव जयदेव जय श्रीहनुमंता । तुमचेनि प्रसादें न भियें कृतांता ॥ ध्रु० ॥ दुमदुमिलें पाताळ उठिला पडशब्द[२] । धगधगिला धरणीधर मानिला खेद ॥ कडाडिले पर्वत उडुगण उच्छेद । रामीरामदासा शक्तीचा शोध ॥ २ ॥

१२ आरत्या श्रीकृष्णाच्या

-१-

सहस्रदीपें दीप, कैसी प्रकाशली प्रभा । उजळल्या दशदिशा, गगना आलीसे शोभा ॥ १ ॥ कांकड आरति माझ्या कृष्ण सभागिया । चराचर मोहरलें, तुझी मूर्ती पाहाया ॥ ध्रु० ॥ कोंदलेंसे तेज, प्रभा झालीसे एक । नित्य नवा आनंद, ओंवाळितां श्रीमुख ॥ २ ॥ आरति करितां तेज, प्रकाशलें नयनीं । तेगें तेजें मीनला एका एकीं जनार्दनीं ॥ ३ ॥ §

---

१ जोरानें, निष्प्रतिबंध, अकुंठ. २ प्रतिध्वनि.

§ ह्या आरतींत साधकांचा व सिद्धांचा अनुभव वर्णिलेला आहे.

****

-२-

ऐकोनि कृष्णकीर्ती, मन तेथें वेधलें। सगुणरूप माये, माझ्या जीवीं बैसलें। तें मज आवडतें, अनुमान न बोले। पाहावया रूप याचें, उतावीळ हो झालें॥ १॥ यालागीं आरती हो, कृष्णा पाहि वो सखी। आणिक नावडे हो, दुजे [illegible] हो लोकीं॥ ध्रु०॥ पाउल कृष्णजीचें, माझ्या जीवीं बैसलें। [illegible] पाहा, महा आसक्त झाले। मुक्त जो शुकमुनी, तेणें मनीं धरिलें। तें मी केवीं सोडूं, मज बहु रुचलें॥ २॥ निर्गुण गोष्टि माये, मज नावडे साचें। सगुण बोल कांहीं, केव्हां आठवी वाचे। पायां लागेन तुझ्या, हेंचि आर्त मनींचें। तेणें घडेल दास्य, रमावल्लभाचें॥ ३॥

-३-

अवतार गोकुळीं हो, जन तारावयासी। लावण्यरूपडें हें, तेजःपुंजाळ-राशी। उगवतां कोटिबिंबें, रवि लोपले शशी। उत्साह सुरवरां, महाथोर मानसीं॥ १॥ जयदेवा कृष्णनाथा, जय रखुमाईकांता। आरती ओंवाळीन, तुम्हां देवकीसुता॥ ध्रु०॥ कौतुक पाहावया, माव ब्रह्मयानें केली। वत्सें हीं चोरुनियां, सत्यलोकासि नेलीं। गोपाळ गायी-वत्सें, दोंही ठायीं रक्षिलीं। सुखाचा प्रेमसिंधू, अनाथांची माउली॥ २॥ राखितां गोधनें हो, इंद्र कोपला भारी। मेघ जो कडाडीला, शिळा वर्षतां धारीं। राखिलें गोकुळ हें, नखीं धरिला गिरी। निर्भय लोकपाळ, अवतरले हरी॥ ३॥ वसुदेव-देवकींची, फोडिली बंदीशाळ। होउनी विश्वजनिता, तयां पोटींचा बाळ। दैत्य हे त्रासियेले, समूळ कंसासी काळ। राजया उग्रसेना, केला मथुरापाळ॥ ४॥ तारिले भक्तजना, दैत्य निर्दाळूनी। पांडवां साह्यकारी, अडलिया निर्वाणीं। गुण मी काय वर्णू, मति केवढी वाणी। विनवितो दास, तुका ठाव मागें चरणीं॥ जय०॥ ५॥

१३ कुंजबिहारीची आरती

आरती कुंजबिहारीकी। गिरिधर कृष्ण मुरारीकी॥ ध्रु०॥

गलेमें बैजयंति माला। बजावे मुरलि मुरलिवाला॥

श्रवणमे कुण्डल जगपाला। नंदके नंदही नंदलाला॥

घनसम अंगकांति काली । राधिका चमक रही बिजली ॥
भ्रमरसम अलक । कस्तुरीतिलक । चंद्सी झलक ।
ललित सब राधे प्यारीकी ॥ गिरि० ॥ १ ॥

कनकमय मोरमुकुट बिलसे । देवतादर्शनको तरसे ॥
गगनसे सुमन बहुत बरसे । चन्द्रिका शग्दृष्टी दरसे ॥
चहुं फेर ग्वाल गोपधेनू । बज हरी जमुनातटरेणु ॥
हंसत मुखमंद । वरद सुखकंद । छुटे बहुवंद ।
प्रीत है गोपकुमारीकी ॥ गिरि० ॥ २ ॥

पीतधृतवसन चरणरागा । लाग रहि गोपी अनुरागा ॥
जहांसे निकली भवभंगा । त्रिजगमलहरणी हरगंगा ॥
रंगसे दंग हुवा मै दास । श्रीधर सदा चरणके पास ॥
बचनमो चंग । और मृदंग । गवलिनीसंग ।
लाज रह सब ब्रजनारीकी ॥ गिरि० ॥ ३ ॥

१४ आरती भागवताची

जयदेव जयदेव श्रीमद्भागवता । श्रवणें मननें पठणें भक्ती ये हाता ॥ ध्रु० ॥ वेदाचें हें सार पाहे रसभरित । दशलक्षण हें आहे लक्षीत ॥ जय० ॥ १ ॥ द्वादश स्कंधांमध्यें हरीची लीळा । तिनशें पस्तिस अध्ये गाती गोपाळा ॥ जय० ॥ २ ॥ अठरा सहस्त्र श्लोक गाती ऐकती । ज्यासी हरीभक्ती त्यासी तत्प्राप्ती ॥ जयदेव० ॥ ३ ॥ गायत्रीचें मंत्ररूप हें पाहें । परीक्षिती-शुकसंवाद आहे ॥ जय० ॥ ४ ॥ भागवतरूपी देवा तूंचि आहेसी । करूं ही आरति एका-जनार्दनासी ॥ जयदेव० ॥ ५ ॥

१५ आरती गीतेची

सुखकरिणी दुखहरिणी जननी वेदाची । अगाध महिमा तूझा नेणे विरंची ॥ ते तूं ब्रह्मीं होतिस लीन ठायींची । अर्जुनाचे भाग्या प्रगट मोक्षींची ॥ १ ॥ जयदेवी जयदेवी जय भगवद्गीते । आरती ओवाळूं तुज

वेदमाते ॥ ध्रु० ॥ सातशतें श्लोक व्यासोक्ती सार । अष्टादश अध्यायें इतुका विस्तार ॥ एक अर्धपाद श्लोक उच्चार । करिती भावें त्यांचा निरसे संसार ॥ जय० ॥ २ ॥ काय तूझा पार नेणें मी दीन । अनन्यभावें आलों तुजला शरण ॥ सनाथ करिं वो मातें कृपा करून । बापरखुमादेवी-वरदा अभिमान ॥ जयदेवी० ॥ ३ ॥

१६ आरती दत्ताची

त्रिगुणात्मक त्रैमूर्ती[1] दत्त हा जाणा । त्रिगुणी अवतार त्रैलोक्यराणा । नेति नेति शब्दें न ये अनुमाना । सुरवरमुनिजनयोगिसमाधि न ये ध्याना ॥ १ ॥ जयदेव जयदेव जय श्रीगुरुदत्ता । आरती ओंवाळितां हरली भवचिंता ॥ ध्रु० ॥ सबाह्य अभ्यंतरीं तूं एक दत्त । अभाग्यासी कैंची कळेल ही मात ॥ पराहि परतलि तेथें कैंचा हा द्वेत । जन्म-मरणाचा पुरलासे अंत ॥ २ ॥ दत्त येउनियां उभा ठाकला । सद्भावें साष्टांगें प्रणिपात केला ॥ प्रसन्न होऊनी आशीर्वाद दिधला । जन्म-मरणाचा फेरा चुकविला ॥ जय० ॥ ३ ॥ 'दत्त दत्त' ऐसें लागलें ध्यान । हारपलें मन झालें उन्मन । मी-तूंपणाची झाली बोळवण । एका जनार्दनीं श्रीदत्तध्यान ॥ जय ॥ ४ ॥

---

१ सत्त्वगुणाची नियामक देवता विष्णु, रजोगुणाची ब्रह्मदेव, तमोगुणाची शंकर, अशी तीनही गुणांची पण त्रिगुणातीत देवता दत्त.

१७ आरती सद्गुरूची (१)

सुखसहिता दुःखरहिता निर्मळ एकांता । कलिमलदहना गहना स्वामी समर्था ॥ न कळे ब्रह्मादिकां अंत अनंता । तो तूं आम्हां सुलभ जय कृपावंता ॥ १ ॥ जय देव जय देव जय करुणाकरा । आरती ओंवाळूं सद्गुरु माहेरा । जय देव जय देव० ॥ ध्रु० ॥ मायेविण माहेर विश्रांती ठाव । शब्दीं अर्थलाभ बोलणीं वाव ॥ सद्गुरुप्रसादें सुलभ उपाव । रामीरामदासा फळला सद्भाव ॥ २ ॥ जय देव जय देव० ॥

१८ आरती सद्गुरूची (२)

फळलें भाग्य माझें, धन्य झालों संसारीं । सद्गुरु भेटला हो, तेणें धरियेलें करीं ॥ पश्चिमेसी चालविलें, आत्मस्थिति निर्धारीं । त्रिकूटावरि नांदे, देखियेली पंढरी ॥ १ ॥ तें सुख काय सांगों, वाचे बोलतां नये । आरतीचेनि गुणें, गेलें मीपण माये ॥ ध्रु० ॥ राउळामाजीं जातां, राहे देहअवस्था । मन हें उन्मन झालें, नसे बद्धतेची वार्ता ॥ हेतु हा मावळला, शब्दा आली निःशब्दता । तटस्थ होउनि ठेलों, निजरूप पाहतां ॥ तें सुख० ॥ २ ॥ त्रिगुण गुण बाई, पूर्ण जळाल्या वाती । नवलाव अविनाश, न समाये स्वयंज्योति ॥ पाहतां लक्ष तथें, हालवूं विसरल्या पातीं । नातुडे माझें मज, नाहीं दिवस ना राती ॥ तें सुख० ॥ ३ ॥ आनंदसागरांत, प्रेमें बुडी दीधली । लाधलें सौख्य मोठें, न ये बोलतां बोलीं ॥ सद्गुरूचेनि संगें, ऐसी आरती केली । निवृत्ति आनंदानें, तेथें प्रवृत्ति निमाली ॥ तें सुख काय सांगूं० ॥ ४ ॥

१९ आरती सद्गुरूची (३)

सगुण आरती आतां निर्गुण ओंवाळूं । कल्पनेचें घृत घालुनि दीप पाजळूं ॥ १ ॥ ओंवाळूं आरती माझ्या सद्गुरुनाथा । भावें चरणकमळांवरी ठेविला माथा ॥ ध्रु० ॥ अविद्येचें मूळ परतें उपडोनी सांडूं । आशा मनशा तृष्णा काम क्रोध कुर्वंडूं ॥ ४ ॥ सद्गुरूचें पूजन केलें षोडशोपचारीं । रामानंद जीवन्मुक्त झाला संसारीं ॥ ओंवाळूं० ॥

२० आरती विठ्ठलाची (१)

युगें अठ्ठावीस विटेवरी उभा । वामांगीं रखुमाई दिसे दिव्य शोभा । पुंडलिकाचे भेटी परब्रह्म आलें गा । चरणीं वाहे भीमा उद्धरी जगा ॥ १ ॥ जय देव जय देव जय पांडुरंगा । रखुमाईवल्लभा राहीच्या वल्लभा पावें जिवलगा ॥ जय देव० ॥ ध्रु० ॥ तुळसीमाळा गळां कर ठेवुनि कटीं । कांसे पीतांबर कस्तुरि ल्लाटीं ॥ देव सुरवर नित्य येती भेटी । गरुड-हनुमंत पुढें उभे राहती ॥ २ ॥ धन्य वेणुनाद अनुक्षेत्रपाळा । सुवर्णाचीं कमळें वनमाळा गळां ॥ राही-रखुमाबाई राणीया सकळा । ओंवाळिती राजा विठोबा सांवळा ॥ ३ ॥ ओंवाळूं आरत्या कुर्वंड्या येती । चंद्रभागेमाजीं सोडुनियां देती ॥ दिंड्या पताका वैष्णव नाचती । पंढरीचा महिमा वर्णावा किती ॥ ४ ॥ आषाढी कार्तिकी भक्तजन येती । चंद्रभागेमाजीं स्नानें जे करिती । दर्शनहेळामात्रें तयां होय मुक्ती । केशवासी नामदेव भावें ओंवाळिती ॥ जय देव० ॥ ५ ॥

२१ आरती विठ्ठलाची (२)

आरती अनंतभुजा । विठो पंढरीराजा ॥ न चलती उपचार । मनें सारिली पूजा ॥ ध्रु० ॥ परेस पार नाहीं । न पडे निगमा ठायीं ॥ भुलला भक्तिभावें । लाह्मो घेतला देहीं ॥ आरती० ॥ १ ॥ अनिर्वाच्य शुद्ध बुद्ध । उभा राहिला नीट ॥ रामाजनार्दनीं । पायीं जोडिली वीट ॥ आरती० ॥ २ ॥

---

१ हीं दोन कडवीं वारकरी संप्रदायांत म्हणण्याची वहिवाट नाहीं.

२२ आरती ज्ञानेश्वराची

आरती ज्ञानराजा । महाकैवल्यतेजा ॥ सेविती साधुसंत । मनु[1] वेधला माझा ॥ ध्रु० ॥ लोपलें ज्ञान जगीं । हित नेणती कोणी ॥ अवतार पांडुरंग । नाम ठेविलें 'ज्ञानी' ॥ २ ॥ प्रगट गुह्य बोले । विश्व ब्रह्मचि केलें ॥ रामा-जनार्दनीं । पायीं टेक[2]चि ठेलें ॥ ३ ॥ ॥ आरती० ॥

२३ आरती एकनाथाची

आरती एकनाथा । महाराजा समर्था ॥ त्रिभुवनीं तूंचि थोर । जगद्गुरु जगन्नाथा ॥ ध्रु० ॥ एकनाथ नाम सार । वेद-शास्त्राचें गूज ॥ संसारदुःख नासे । महामंत्राचें बीज ॥ १ ॥ एकनाथ नाम घेतां । सुख वाटलें चित्ता ॥ अनंत गोपाळदासा । धणी[3] न पुरे गातां ॥ आरती एकनाथा० ॥ २ ॥

२४ आरती नामदेवाची

जन्मतां पांडुरंगें । जिव्हेवरी लिहिलें ॥ अभंग शतकोटी । प्रमाण कवित्व रचिलें ॥ १ ॥ जयजया जी भक्तराया । जिवलग नामया ॥ आरती ओंवाळितां । चित्त पालटे काया ॥ ध्रु० ॥ घ्यावया भक्तिसुख । पांडुरंगें अवतार ॥ धरूनियां तीर्थमिषें । केला जगाचा उद्धार ॥ जयजया० ॥ २ ॥ प्रत्यक्ष प्रचीती हे । वाळवंट परीस केली ॥ हारपली विषमता । द्वैतबुद्धि निरसली ॥ जयजया० ॥ ३ ॥ समाधि महाद्वारीं । श्रीविठ्ठलचरणीं ॥ आरती ओंवाळितों । परिसा कर जोडुनी ॥ जयजया० ॥ ४ ॥

---

१ मन, चित्त. २ एकाग्रदृष्टि. ३ तृप्ति.

२५ आरती तुकारामाची

आरती तुकारामा । स्वामी सद्गुरुधामा ॥ सच्चिदानंदमूर्ति । पाय दाखवीं आम्हां ॥ ध्रु० ॥ राघवें सागरांत । पाषाण तारीले ॥ तैसे हे तुकोबाचे । अभंग उदकीं रक्षीले ॥ १ ॥ तुकितां तुळणेसी । ब्रह्म तुकासि आलें ॥ म्हणुनी रामेश्वरें । चरणीं मस्तक ठेविलें ॥ २ ॥ आरती तुकारामा० ॥

२६ आरती श्रीरामदासाची (१)

आरती रामदासा । भक्त विरक्त ईशा ॥ उगवला ज्ञानसूर्य । उजळोनि प्रकाशा ॥ ध्रु० ॥ साक्षात् शंकराचा । अवतार मारुति ॥ कलिमाजीं तेचि झाली । रामदासाची मूर्ति ॥ १ ॥ वीसही दशकांचा । दासबोध ग्रंथ केला ॥ जडजीवां उद्धरीलें । नृप शिवासि तारिलें ॥ २ ॥ ब्रह्मचर्य व्रत ज्याचें । रामरूप सृष्टि पाहे ॥ 'कल्याण' तिहीं लोकीं । समर्थ सद्गुरुपाय ॥ आरती० ॥ ३ ॥

२७ आरती श्रीरामदासाची (२)

ओंवाळूं ओंवाळूं सद्गुरु रामदासराणा । पंचही प्राणांचा दीप लाविला जाणा ॥ ध्रु० ॥ अज्ञानतिमिरज्योति सद्गुरु उजळल्या वाती । ज्ञानबोध प्रगटला तेणें प्रकाशली दीप्ती ॥ १ ॥ निर्गुण निरंजन ज्योति सद्गुरु रामदास । दर्शन मंगलप्रद 'कल्याणा'चा कळस ॥ २ ॥

---

१ 'इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।' ह्या गीतावचनाप्रमाणें.

२८ आरती संतांची

आरती संतमंडळी ॥ हातीं घेऊनि पुष्पांजळी ॥
ओंवाळीन पंचप्राणें । त्यांचे चरण न्याहाळीं ॥ ध्रु० ॥

मत्स्येंद्र गोरक्षनाथ । गैनी निवृत्तिनाथ ॥
ज्ञानदेव नामदेव । खेचर विसोबा संत ॥
सोपान चांगदेव । गोरा जगमित्र भक्त ॥
कबीर आणि पाठक नामा । चोखा परिसा भागवत ॥ आरती० ॥ १ ॥

भानुदास कृष्णदास । वडवळ सिद्ध नागनाथ ॥
बहिरा पिसा मुकुंदराज । केशवस्वामी सूरदास ॥
रंगनाथ वामनस्वामी । जनजसवंतदास ॥ आरती० ॥ २ ॥

एकनाथ रामदास । यांचा हरिपदीं वास ॥
गुरुकृपा संपादिली । स्वामी जनार्दन त्यास ॥
मिराबाई मुक्ताबाई । बहिणाबाई उदास ॥
सोनार नरहरि हा । माळी सांवता दास ॥ आरती० ॥ ३ ॥

रोहिदास संताबाई । जनी राजाई गोणाई ॥
जोगा परमानंदा साळया । शेख महंमद भाई ॥
निंबराज बोधराज । माथा तयाचे पायीं ॥
कूर्मदास शिवदास । मलुकदास कर्माबाई ॥ आरती० ॥ ४ ॥

नाथा म्हादा गोंदा विठा । प्रेमळ दामाजीपंत ॥
तुकोबा गणेशनाथ । सेना नरसी महंत ॥
तुळसीदास कसंबया । पवार संतोबा भक्त ॥
महीपति तुम्हांपाशीं । चरणसेवा मागत ॥ आरती० ॥ ५ ॥

२९ आरती तुळशीची

जय देवी जय देवी जय माये तुळसी । निजपत्राहुनि लघुतर त्रिभुवन हें तुळिसी ॥ जय० ॥ ध्रु० ॥ ब्रह्मा केवळ मूळीं मध्यें तो शौरी । अग्रीं शंकर तीर्थें शाखापरिवारीं ॥ सेवा करिती भावें सकळहि नरनारी । दर्शनमात्रें

****

पापें हरती निर्धारीं ॥ जय देवी० ॥ १ ॥ शीतळ छाया भूतळव्यापक कैसी। मंजरिची बहु आवड कमळारमणासी ॥ तव दलविरहित विष्णु राहे उपवासी। विशेष महिमा तूझा शुभ कार्तिकमासीं ॥ जय देवी० ॥ २ ॥ अच्युत माधव केशव पीतांबरधारी। तूझे पूजनकाळीं जो हें उच्चारी ॥ त्यासी देसी संतति संपति सुखकारी। गोसावीसुत विनवी मजला तूं तारीं ॥ जय देवी जय देवी० ॥ ३ ॥

३० आरती खंडोबाची

पंचानन हयवाहन सुरभूषितलीळा। खंडामंडित दंडितदानव अवलीळा ॥ मणिमल्ला मर्दुनियां जो धूसर पिंवळा। करिं कंकण बाशिंगें सुमनांच्या माळा ॥ १ ॥ जय देव जय देव जय शिव-मल्हारी। वारीं दुर्जन वारीं, तारीं सज्जन तारीं, निंदक अपहारीं ॥ ॥ ध्रु० ॥ सुरवर संवर वर दे मज लागीं देवा। नाना नामें गाइन ही तुमची सेवा। अघटित गुण गावया वाटतसे हेवा। फणिवर शिणला ते किति नरपामर केवा ॥ जय देव० ॥ २ ॥ रघुवरस्मरणीं शंकर हृदयीं नीवाला। तो हा मल्लांतक अवतार झाला ॥ यालागीं आवडी भावें वर्णीला। रामीरामदासा जिवलग भेटला ॥ जय देव० ॥

३१ प्रार्थना

करोनि आरती। चक्रपाणी ओंवाळिती ॥ १ ॥
आजी पुरले नवस। धन्य काळ हा दिवस ॥ ध्रु० ॥
पाहा पाहा वो सकळा। पुण्यवंता तुम्ही बाळा ॥ २ ॥
तुका वाये टाळी। उभा सन्निध जवळी ॥ ३ ॥

घालिन लोटांगण वंदिन चरण। डोळ्यांनीं पाहिन रूप तुझें ॥
प्रेमें आलिंगिन आनंदें पूजिन। भावें ओंवाळिन म्हणे नामा ॥ १ ॥

त्वमेव माता च पिता त्वमेव, त्वमेव बंधुश्च सखा त्वमेव।
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव, त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥ २ ॥

कायेन वाचा मन सेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वानुसृतस्वभावात् ॥
करोमि यद्यत्सकलं परस्मै नारायणायेति समर्पयामि ॥ ३ ॥

****

अच्युतं केशवं रामनारायणं कृष्णदामोदरं वासुदेवं हरिम् ॥
श्रीधरं माधवं गोपिकावल्लभं जानकीनायकं रामचंद्रं भजे ॥ ४ ॥

अच्युतं केशवं सत्यभामाधवं माधवं श्रीधरं राधिकाऽऽराधितम् ॥
इंदिरामंदिरं चेतसा सुंदरं देवकीनंदनं नंदजं संदधे ॥ ५ ॥

विष्णवे जिष्णवे शंखिने चक्रिणे रुक्मिणीरागिणे जानकीजानये ॥
बल्लवीवल्लभायार्चितायात्मने कंसविध्वंसिने वंशिने ते नमः ॥ ६ ॥

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥ ७ ॥

आरामः कल्पवृक्षाणां विरामः सकलापदाम् ॥
अभिरामस्त्रिलोकानां रामः श्रीमान्स नः प्रभुः ॥ ८ ॥

नमस्ते पुरुषाध्यक्ष नमस्ते भक्तवत्सल ॥
नमस्तेऽस्तु हृषीकेश नारायण नमोस्तु ते ॥ ९ ॥

नमोस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥ १० ॥

हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे
हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥ ११ ॥

जय पुंडलीकवरदा हरिविठ्ठल । ज्ञानदेव तुकाराम ।

३२ मंत्रपुष्पांजलि

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः सचंत । यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ ॐ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे । स मे कामान् कामकामाय मह्यं कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुबेराय वैश्रवणाय महाराजाय नमः । ॐ स्वस्ति साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं माहाराज्य-माधिपत्यमयं समंतपर्या ईस्यात् सार्वभौमः सार्वायुष आतादापरार्धात् । पृथिव्यै समुद्रपर्यंताया एकराळिति । तदप्येषश्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे । आविक्षितस्य कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति ॥

३३ प्रदक्षिणा

धन्य धन्य हे प्रदक्षिणा सद्गुरुरायाची ।
झाली त्वरा सुरवरां विमान उतरायाची ॥ ध्रु० ॥

पदोपदीं अपार झाल्या पुण्याच्या राशी ।
सर्वहि तीर्थें घडलीं आम्हां आदिकरुनि काशी ॥ १ ॥

मृदंग टाळ घोळ भक्त भावार्थें गाती ।
नामसंकीर्तनें ब्रह्मानंदें नाचती ॥ २ ॥

कोटि ब्रह्महत्या हरती करितां दंडवत ।
लोटांगण घालितां मोक्ष लोळे पायांत ॥ ३ ॥

गुरुभजनाचा महिमा न कळे आगमा-निगमांसी ॥
अनुभव ते जाणती जे गुरुपदिंचें रहिवासी ॥ ४ ॥

प्रदक्षिणा करूनि देह भावें वाहिला ।
श्रीरंगात्मज विठ्ठल पुढें उभा राहिला ॥ ५ ॥

३४ विडा श्रीरामाचा

विडा घ्या हो रामराया । महाराजराजया ! ॥ ध्रु० ॥

रत्नजडित पानदान । आली जानकी घेवोन ॥
विडा देत करूनीयां । दीनबंधो रामराया ॥ विडा० ॥ १ ॥

सुगंध गंगेरी पानें । मुक्त मोतियांचा चुना ॥
सुपारी कातगोळ्या । भक्तिभावें मेळविल्या ॥ विडा० ॥ २ ॥

जायपत्री जायफळ । विडा जाहला सुफळ ॥
सीता रामालागीं देत । केशर-कस्तूरीयुक्त ॥ विडा० ॥ ३ ॥

सीताराम विडा घेतां । ऐक्यभावें एकात्मता ॥
रंगली ऐक्यरंगीं । रामदास पायां लागीं ॥ ४ ॥

३५ विडा श्रीकृष्णाचा

विडा घ्या हो नारायणा । कृष्णा जगत्रजीवना ।
विनविते रखुमाबाई । दासी होईन मी कान्हा ॥ विडा० ॥ ध्रु० ॥

शांती हे नागवेली । पान घेऊनिया करीं ।
मीपण जाळुनीया । चुना लावियेला वरी ॥ विडा० ॥ १ ॥

वासना फोडुनीयां । चूर्ण केली सुपारी ।
भावार्थ-कापुरानें । घोळियेली निर्धारीं ॥ विडा० ॥ २ ॥

विवेक-कातरंग । रंगीं रंगला सुरंग ।
वैराग्य-जायफळ । मेळविलें अभंग ॥ विडा० ॥ ३ ॥

दया हे जायपत्री । क्षमा-लवंगा आणिल्या ।
सुबुद्धि-वेलदोडे । शिवरामें अर्पियेले ॥ विडा० ॥

३६ अभंग

आकल्प आयुष्य व्हावें तया कुळा । माझिया सकळा हरिच्या दासा ॥ १ ॥
कल्पनेची बाधा न हो कोणे काळीं । ही संत मंडळी सुखी असो ॥ ध्रु० ॥
अहंकाराचा वारा न लागो राजसां । माझ्या विष्णुदासां भाविकांसी ॥ २ ॥
नामा म्हणे तया असावें कल्याण । ज्या मुखीं निधान पांडुरंग ॥ ३ ॥

वचन ऐका कमळापति । माझी रंकाची विनंती ॥ १ ॥
कर जोडितों कथेकाळीं । आपण असावें जवळी ॥ २ ॥
घ्यावी घ्यावी माझी भाक । जरि कां मागणें आणिक ॥ ३ ॥
तुकयाबंधु म्हणे देवा । शब्द इतुकाचि राखावा ॥ ४ ॥

मागणें तें एक तुजप्रती आहे । देशी तरी पाहें पांडुरंगा ॥ १ ॥
या संतांसी निरवीं हेंचि मज देईं । आणिक तुज कांहीं न मागों देवा ॥ २ ॥
तुका म्हणे आतां उदार तूं होईं । मज ठेवीं पायीं संतांचिया ॥ ३ ॥

'ज्ञानदेव तुकाराम । ज्ञानोबा तुकाराम ॥ निवृत्ति ज्ञानदेव सोपान मुक्ताबाई । एकनाथ नामदेव तुकाराम ॥ तुकाराम तुकाराम तुकाराम तुकाराम । पुंडलीक वरदा हरि विठ्ठल ॥ श्रीज्ञानदेव तुकाराम ॥ सीताकांत स्मरण जय जय राम ॥ पार्वतीपते हर हर महादेव ॥ श्रीगुरुदेव दत्त ॥ हरये नमः हरये नमः हरये नमः ॥

३७ पाळणा

जो जो जो जो रे श्रीरामा । निजसुखगुणविश्रामा ॥ जो जो० ॥ ध्रु० ॥
ध्याती मुनियोगी, तुजलागीं । कौसल्यावोसंगीं ॥ जो जो० ॥ १ ॥
वेद-शास्त्रांची, मति जाण । स्वरूपीं झाली लीन ॥ जो जो ० ॥ २ ॥
चारी मुक्तींचा, विचार । चरणीं पाहती थोर ॥ जो जो० ॥ ३ ॥
भोळा शंकर, निशी-दिनीं । तुजला जपतो मनीं ॥ जो जो० ॥ ४ ॥
दास गातसे, पाळणा । राम-लक्ष्मणा ॥ जो जो० ॥ ५ ॥

३८ धांवा

धांव रे रामराया । किती अंत पाहसी ॥ ध्रु० ॥
प्राणांत मांडिलासे । न ये करुणा कैसी ॥
पाहीन धणिभरी । चरण झाडीन केशीं ॥
नयन शिणले बा ॥ आतां केधवां येसी ॥ धांव० ॥ १ ॥
मीपण अहंकारें । अंगीं भरला ताठा ॥
विषयकर्दमांत । लाज नाहीं लोळतां ॥
चिळस नुपजेना । ऐसें झालें आतां ॥ धांव० ॥ २ ॥
मारुतिस्कंधभागीं । शीघ्र बैसोनि यावें ।
राघवें वैद्यराजें । कृपा-औषध द्यावें ।
दयेचे पद्महस्त । माझे शिरीं ठेवावे ॥ धांव० ॥ ३ ॥
या भवीं रामदास । थोर पावतो व्यथा ॥
कौतुक पाहतोसी । काय जानकीच्या कांता ॥
दयाळा, दीनबंधो । भक्तवत्सला ताता ॥ धांव० ॥ ४ ॥

*** ***

३९ पद

–१–

ऐक बा रामराया । तुझ्या वंदितों पायां ॥
आवरीं आपुली हे । विश्वमोहिनी माया ॥ ध्रु० ॥

मी मूढ हीन दीन । सर्व सत्क्रियाहीन ।
तूं क्षमाशील देवा । शुद्धचरितनिधान ॥ १ ॥

घडो सदा साधुसंग । नसो विषयप्रसंग ॥
सप्रेम भक्ति द्यावी । सत्त्व वैराग्य अभंग ॥ २ ॥

वाटतें नित्य भावें । तुझे साधुगुण गावे ॥
मन हें आवरेना । सांग काय म्यां करावें ॥ ३ ॥

करितां संसारकाम । मुखीं असो तुझें नाम ॥
दयाघना भक्त मोर । याचा पुरविसी काम ॥ ४ ॥

–२–

इतकें दे मजला दे मजला । मागतसें हरि तुजला ॥ १ ॥
संतसमागम अर्चा । सारासारज्ञानचर्चा ॥ ध्रु० ॥
भगवद्भजनीं जागो । मन हें तुझिया स्वरूपीं लागो ॥ २ ॥
असेंचि वैभव देई । शिवदिन केसरिगुरुचे पायीं ॥ ३ ॥

४० मोरोपंती श्लोक

सुसंगति सदा घडो, सुजनवाक्य कानीं पडो,
कलंक मतिचा झडो, विषय सर्वथा नावडो, ।
सदंघ्रिकमळीं दडो, मुरडितां हटानें अडो,
वियोग घडतां रडो, मन भवच्चरित्रीं जडो. ॥ १ ॥
न निश्चय कधीं ढळो, कुजनविघ्नबाधा टळो,
न चित्त भजनीं चळो, मति सदुक्तमार्गीं वळो, ।
स्वतत्त्व हृदयीं कळो, दुरभिमान सारा गळो,
पुन्हां न मन हें मळो, दुरित आत्मबोधें जळो. ॥ २ ॥

४१ ज्ञानेश्वरीचें भरतवाक्य

आतां विश्वात्मकें देवें। येणें वाग्यज्ञें[1] तोषावें। तोषोनि मज द्यावें। पसायदान[2] हें ॥ १ ॥ जे खळांची व्यंकटी[3] सांडो। तया सत्कर्मीं रती वाढो। भूतां परस्परें जडो। मैत्र जीवाचें ॥ २ ॥ दुरिताचें तिमिर जावो। विश्व स्वधर्मसूर्यें पाहो[4]। जो जें वांछील तो तें लाहो। प्राणिजात ॥ ४ ॥ वर्षत सकळमंगळीं। ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी[5]। अनवरत[6] भूतळीं। भेटो तयां भूतां ॥ ४ ॥ चलां[7] कल्पतरूंचे अरव[8]। चेतनाचिंतामणींचे गांव[9]। बोलते जे अर्णव। पीयूषाचे ॥ ५ ॥ चंद्रमे जे अलांछन[10]। मार्तंड जे तापहीन। ते सर्वांही सदा सज्जन। सोयरे होतु ॥ ६ ॥ किंबहुना सर्व सुखीं। पूर्ण होवोनि तिहीं लोकीं। भजिजो आदिपुरुषीं। अखंडित ॥ ७ ॥

४२ सार्वजनिक प्रार्थना

स्वस्ति प्रजाभ्यः परिपालयन्तां। न्याय्येन मार्गेण महीं महीशाः।
गो-ब्राह्मणेभ्यः शुभमस्तु नित्यं। लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु ॥ १ ॥

काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी।
देशोऽयं क्षोभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः ॥ २ ॥

अपुत्राः पुत्रिणः सन्तु, पुत्रिणः सन्तु पौत्रिणः।
अधनाः सधनाः सन्तु, जीवन्तु शरदां शतम् ॥ ३ ॥

सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु, सर्वे सन्तु निरामयाः।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चिद्दुःखमाप्नुयात् ॥ ४ ॥

४३ कृष्णाची शेजारती

हरि चला मंदिरा ऐसा म्हणती गोपिका।
भावें (भक्ती) ओंवाळिती यादवकुळटिळका ॥ १ ॥

---

१ वाणीरूप यज्ञानें. २ प्रसाद. ३ वांकडेपणा. व्यंकटेश म्हणजे वक्र किंवा दुष्ट अशांचा शास्ता. ४ प्रकाशो ५ समुदाय. ६ निरंतर. ७. चालत्या. ८ अंकुर. ९ समुदाय. १० कलंकरहित.

एकीकडे राही एकीकडे रखुमाई ।
भावें ओंवाळितां हरि जाला दों ठायीं ॥ २ ॥
अष्टाधिक सोळा सहस्र ज्याच्या सुंदरा ।
ज्या-ज्यांनीं प्रार्थिला गेला तयांचिया घरा ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं हरि तूं लाघवी होसी ।
इतुक्याही भोगुनी ब्रह्मचारी म्हणविसी ॥ ४ ॥

४४ विठोबाची शेजारती

पावला प्रसाद आतां विठो निजावें ।
आपला तो श्रम कळों येतसे भावें ॥ १ ॥
आतां स्वामी सुखें निद्रा करा गोपाळा ।
पुरले मनोरथ जातों आपुलिया स्थळा ॥ २ ॥
तुम्हांसी आम्हीं जागविलें आपुलिया चाडा ।
शुभाशुभकर्म दोष हरावया पीडा ॥ ३ ॥
तुका म्हणे दिधलें उच्छिष्टाचें भोजन ।
नाहीं निवडिलें आम्हां आपुलिया भिन्न ॥ ४ ॥

४५ रामाची शेजारती

आरती आरत ऐक्यभावें ओंवाळूं । प्रकाश स्वयंज्योती निज तेज वंबाळूं ॥ ध्रु० ॥ परमात्मा श्रीराम, महामाया जानकी । विश्रांती पावली गजर न कीजे सेवकीं ॥ आरती० ॥ १ ॥ स्नेह ना भाजन, नाहीं वाती पावक । सबाह्याभ्यंतरीं अवघा निघोट दीपक ॥ आरती० ॥ २ ॥ ऐक्याचे, सुमनशेजे, आत्मा रघुपती । वाचा पारुषली, शब्द न बोलवे पुढती ॥ आरती० ॥ ३ ॥ राम आणि दास चैतन्य, पहूडलें रामीं । तेही बोलावया, दुजा नुरेचि धामीं ॥ आरती० ॥ ४ ॥ जय जय रघुवीर समर्थ ॥

४ उपसंहार व वरप्रसाद

१

शेवटची विनवणी। संतजनीं परिसावी ॥ १ ॥
विसर तो न पडावा। माझा देवा तुम्हांसी ॥ ध्रु० ॥
आतां फार बोलूं काय। अवघे पायीं विदित ॥ २ ॥
तुका म्हणे पडलों पायां। करा छाया कृपेची ॥ ३ ॥

२

बोललीं लेंकुरें। वेडीं-वांकुडीं उत्तरें ॥ १ ॥
करा क्षमा अपराध। महाराज तुम्ही सिद्ध ॥ ध्रु० ॥
नाहीं विचारिला। अधिकार म्यां आपुला ॥ २ ॥
तुका म्हणे ज्ञानेश्वरा। राखा पायापें किंकरा ॥ ३ ॥

३

लेकुरांचें हित। जाणे माऊलीचें चित्त ॥ १ ॥
ऐसी कळवळयाची जाती। करी लाभाविण प्रीती ॥ ध्रु० ॥
पोटीं भार वाहे। त्याचें सर्वस्वही साहे ॥ २ ॥
तुका म्हणे माझें। तुम्हां संतांवरी ओझें ॥ ३ ॥

४

या रे नाचूं प्रेमानंदें। रामनामाचिया छंदें ॥ १ ॥
कैसी नामाची आवडी। पाप पळे देशधडी ॥ ध्रु० ॥
आवडीनें नाम घोका। शरण जनार्दन एका ॥ २ ॥

५

अवघेंचि त्रैलोक्य आनंदाचें आतां। चरणीं जगन्नाथा चित्त ठेलें ॥ १ ॥
माय जगन्नाथ बाप जगन्नाथ। अनाथाचा नाथ जनार्दन ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं एकपणें उभा। चैतन्याचा गाभा शोभतसे ॥ ३ ॥

६

आतां द्यावें अभयदान । जीवन ये कृपेचें ॥ १ ॥
उभारोनी बाहो देवा । हात ठेवा मस्तकीं ॥ ध्रु० ॥
'नाभी नाभी'[1] या उत्तरें । करुणाकरें सातविजे[2] ॥ २ ॥
तुका म्हणे केली आस । तो हा दिस फळाचा ॥ ३ ॥

७

मज दास करीं त्यांचा । संतदासांच्या दासांचा ॥ १ ॥
मग होत कल्पवरी । सुखें गर्भवास हरि ॥ ध्रु० ॥
नीचवृत्ति काम । परी मुखीं तुझें नाम ॥ २ ॥
तुका म्हणे सेवे । माझे संकल्प वेंचावे ॥ ३ ॥

८

नीचपण बरवें देवा । न चले कोणाचाही हेवा ॥ १ ॥
महापुरें झाडें जाती । तेथें लव्हाळे वांचती ॥ ध्रु० ॥
येतां सिंधूच्या लहरी । नम्र होतां जाती दुरी ॥ २ ॥
तुका म्हणे कळे[3] । पाय धरिल्या न चले बळ ॥ ३ ॥

९

सद्गदित कंठ दाटो । येणें फुटो हृदय ॥ १ ॥
चिंतनाचा एक लाहो[4] । तुमच्या अहो विठ्ठला ॥ ध्रु० ॥
नेत्रीं जळ वाहो सदा । आनंदाचे रोमांच ॥ २ ॥
तुका म्हणे कृपादान । इच्छी मन हे जोडी ॥ ३ ॥

१०

राहो आतां हेंचि ध्यान । डोळां मन लंपटो ॥ १ ॥
कोंड-कोंडुनि धरीन जीवें । देहभावें पूजीन ॥ २ ॥

---

१ 'भिऊं नकोस, भिऊं नकोस.' २ सांत्वन करावें, धीर द्यावा. ३ कळा, युक्ति, गुरुकिल्ली. ४ छंद, लाभ.

होईल येणें कळसा आलें । स्थिरावलें अंतरीं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे गोजरिया । विठोबा पायां पडों द्या ॥ ४ ॥

११

देवा ! आतां ऐसा करीं उपकार । देहाचा विसर पाडीं मज ॥ १ ॥
तरीच हा जीव सुख पावे माझा । बरें केशीराजा कळों आलें ॥ ध्रु० ॥
ठाव देईं चित्ता राखें पायांपाशीं । सकळ वृत्तींशीं अखंडित ॥ २ ॥
आस, भय, चिंता, लाज, काम, क्रोध । तोडावा संबंध याचा माझा ॥ ३
मागणें तें एक हेंचि आहे आतां । नाम मुखीं संतसंग देईं ॥ ४ ॥
तुका म्हणे नको वरपंग देवा । घेईं माझी सेवा भावशुद्ध ॥ ५ ॥

१२

हेंचि दान देगा देवा । तुझा विसर न व्हावा ॥ १ ॥
गुण गाईन आवडी । हेचि माझी सर्व जोडी ॥ २ ॥
नलगे मुक्ति धनसंपदा । संतसंग देईं सदा ॥ ३ ॥
तुका म्हणे गर्भवासीं । सुखें घालावें आम्हांसी ॥ ४ ॥

१३

देवा ऐकें हे विनंती । मज नको तुझी मुक्ती ।
संतांचीया संगती । हेंचि सुख आगळें ॥ १ ॥

या या वैष्णवाच्या घरीं । प्रेमसुख इच्छा करी ।
ऋद्धि सिद्धि द्वारीं । कर जोडुनि तिष्ठती ॥ ध्रु० ॥

नको वैकुंठींचा वास । तया सुखा असे नाश ।
अद्भुत हा रस । कथाकाळीं नामाचा ॥ २ ॥

तुझ्या नामाचा महिमा । तुज न कळे पुरुषोत्तमा ।
तुका म्हणे आम्हां । जन्म गोड यासाठीं ! ! ॥ ३ ॥

१४

हरिसी रिघतां शरण । आमुचें गेलें आम्हीपण ॥ १ ॥
आतां बोले चाले हरी । ज्याची कथा तोचि करी ॥ २ ॥
होऊनियां श्रोता वक्ता । करी आपुली आपण कथा ॥ ३ ॥
विश्वव्यापक परिपूर्ण । अवघा एकचि नारायण ॥ ४ ॥
तोचि झाला जन वन । तोचि मनाचें पैं मन ॥ ५ ॥
तोचि बुद्धीचा निश्चय । चित्ता चिंतन उदय ॥ ६ ॥
तोचि अहं सोऽहं झाला । अहं सोऽहं गिळोनि ठेला ॥ ७ ॥
सकळिक हरि आहे । भक्त तेही आपण होये ॥ ८ ॥
कैंचा रमावल्लभदास । अवघा हरीचा उल्लास ॥ ९ ॥

धन्यता

पद *

आनंदरस हा प्याला । भवताप शांतचि झाला ॥ ध्रु० ॥
अनंतकोटि कल्मषपाश । पावे एका समयिं विनाश ।
दृढ धरितां सद्गुरूची कांस । निजगुज सांगुनि गेला ॥ १ ॥
आतां मज हो कैंचें ध्यान । विसरुनि गेलें समुळीं भान ।
श्रवण कराया नाहीं मज कान । संकल्पचि निमाला ॥ २ ॥
मेली यद्यपि मोह-माय । केला जीर्णें दृढ व्यवसाय ।
रामसखा तो शोकेल काय ? । चिन्मय होऊनि ठेला

अभंग

१

आपुलें मरण पाहिलें म्यां डोळां[१] । तो जाहला सोहळा अनुपम्य ॥ १ ॥
आनंदें दाटलीं तिन्ही त्रिभुवनें । सर्वात्मकपणें भोग झाला ॥ ध्रु० ॥
एकदेशी होतों अहंकारें आथिला[२] । त्याच्या त्यागें झाला सुकाळ हा ॥ २

---

* हें पद सखारामबोवा कवाडकर ह्यांचें आहे. १ 'मरण।ही आधीं राहिलें मरोनी तुकाराम. २ युक्त, व्यापलेला.

****

फिटलें सुतक जन्म-मरणांचें । 'मी माझ्या' संकोचें दुरी झालों ॥ ३ ॥
नारायणें दिला वसतीस ठाव । ठेवूनियां भाव ठेलों पायीं ॥ ४ ॥
तुका म्हणे दिलें उमटूनी जगीं । घेतलें तें अंगीं लावुनीया ॥ ५ ॥

२

प्रेमाच्या अमृतें रसना ओलावली । मनाची राहिली वृत्ति पायीं ॥ १ ॥
सकळही तेथें वोळलीं मंगळें । वृष्टि केली जळें आनंदाच्या ॥ ध्रु० ॥
सकळ इंद्रियें जालीं ब्रह्मरूप । ओतलें स्वरूप तयामाजी ॥ २ ॥
तुका म्हणे जेथें वसे भक्तराज । तेथें नांदे देव संदेह नाहीं ॥ ३ ॥

३

याचसाठीं केला होता अट्टहास । शेवटचा दीस गोड व्हावा ॥ १ ॥
आतां निश्चितीनें पावलों विसांवा । खुंटलीया धांवा तृष्णेचिया ॥ ध्रु० ॥
कवतुक वाटे जालिया वेंचाचें । नांव मंगळाचें तेणें गुणें ॥ २ ॥
तुका म्हणे मुक्ति परिणिली नोवरी । आतां दिवस चारी खेळी-मेळी ॥ ३ ॥

४

गोविंदा रामा । जय जय गोपाळा रामा ॥ १ ॥
यादवा रामा । जय जय माधवा रामा ॥ २ ॥
सुलभा रामा । जय जय दुर्लभा रामा ॥ ३ ॥
एक तूं रामा । जय जय अनेक तूं रामा ॥ ४ ॥
एकाजनार्दनीं रामा । जय जय निष्कामा रामा ॥ ५ ॥

५

हेचि व्हावी माझी आस । जन्मोजन्मीं तुझा दास ॥ १ ॥
पंढरीचा वारकरी । वारी चुकों नेदीं हरी ॥ ध्रु० ॥
संतसंग सर्वकाळ । अखंड प्रेमाचा सुकाळ ॥ २ ॥
चंद्रभागे स्नान । तुका मागे हेंचि दान ॥ ३ ॥

६

पायांच्या प्रसादें । कांहीं बोलिलों विनोदें ॥ १ ॥
मज क्षमा करणें संतीं । नव्हे अंगभूत युक्ती ॥ ध्रु० ॥
नव्हे हा उपदेश । तुमचें बडबडिलों शेष ॥ २ ॥
तुमचे कृपेचें पोसणें । जन्मोजन्मीं तुका म्हणे ॥ ३ ॥

७

श्रवण-कीर्तनें जाले ते पावन । सनकादिक जाण परमभक्त ॥ १ ॥
जाली ते विश्रांति याचकां सकळां । जीवीं जीवनकळा श्रीमूर्ति त्या ॥ २
पादसेवनें अक्रूर जाला परब्रह्म । प्रत्यक्ष स्वरूप गोविंदाचें ॥ ३ ॥
सख्यपणें अर्जुन नरनारायणीं । सृष्टिजनार्दनीं एकरूप ॥ ४ ॥
दास्यत्व निकट हनूमंतें केलें । म्हणोनी देखिले रामचरण ॥ ५ ॥
बळी आणि भीष्म प्रल्हाद नारद । बिभीषण वरद आचंद्रार्क ॥ ६ ॥
व्यास आणि वसिष्ठ मुनि वाल्मीकादिक । आणि पुंडलीक शिरोमणी ॥ ७
उद्धव यादव आणि ते गोपाळ । गोपिकांचा मेळ ब्रह्मरूप ॥ ८ ॥
अनंत भक्तराशी तरले ते वानर । ज्ञानदेवा घर चिदानंदीं ॥ ९ ॥

८

तुज वर्णितों भाट मी देवराया । सदा सर्वदा गाय ब्रीदें सवाया ॥
महाराज दे अंगिचें वस्त्र आतां । बहू जीर्ण जाली देहेबुद्धिकंथा ॥ १ ॥

पूजेनंतर तीर्थोदक घेतांना श्रद्धेनें म्हणावयाचे मंत्र

अकालमृत्युहरणं सर्वव्याधिविनाशनम् ।
विष्णुपादोदकं तीर्थं जठरे धारयाम्यहम् ॥ १ ॥
शरीरे जर्जरीभूते व्याधिग्रस्ते कलेवरे ।
औषधं जाह्नवीतोयं वैद्यो नारायणो हरिः ॥ २ ॥

भजनें

(१) राम कृष्ण हरी। जय जय राम कृष्ण हरी ॥
(२) विठोबा रखुमाई। जय जय विठोबा रखुमाई ॥
(३) रघुपति राघव राजाराम। पतितपावन सीताराम ॥
(४) राम लक्ष्मण जानकी। जय बोलो हनुमानकी ॥
(५) राम राम राम जय सीताभिराम। सीताभिराम ॥ राम० ॥
(६) मारुतिराया बलभीमा। शरण आलों मज द्या प्रेमा ॥
(७) दत्तात्रय अवधूता। जनार्दनस्वामी एकनाथा ॥ गुरु० ॥
(८) रामदास गुरु माझे आई। मजला ठाव द्यावा पायीं।
(९) जय जय राम कृष्ण हरी। सांवळ्या राम कृष्ण हरी ॥
(१०) शिव हर रे शिव हर रे। सांब सदाशिव शिव हर रे ॥
शिव हर शंकर गौरीशं। वंदे गंगाधरमीशम् ॥
(११) ज्ञानोबा माउली तुकाराम। ज्ञानराज माउली तुकाराम ॥
(१२) जीवाचे जिवलगे। मनाचे मोहने। येई पांडुरंगे ॥
(१३) राम हरे गोविंद। शिव शिव कृष्ण हरे गोविंद ॥
(१४) नारायण नारायण जय गोविंद हरे ॥
नारायण नारायण जय गोपाल हरे ॥
(१५) गुरु महाराज गुरु। जय जय परब्रह्म सद्गुरु ॥
(१६) नारायण विधि अत्रिनाथ। दत्त जनार्दन एकनाथ ॥
(१७) कृष्ण गोविंद गोविंद। गोपाळ राधेकृष्ण ॥ गो० गो० ॥
(१८) सच्चित्प्रेमानंदू ॥ भज रे गोविंदू गोविंदू ॥
(१९) राधाकृष्ण जय कुंजविहारी। मुरलीधर गोवर्धनधारी ॥
(२०) निवृत्ति ज्ञानदेव सोपान मुक्ताबाई। एकनाथ नामदेव तुकाराम ॥
आवडिनें हीं नामें गाती। ते नर पावति मंगलधाम ॥
(२१) नारायण विधि वसिष्ठ राम। रामदास कल्याणधाम ॥
(२२) रामसीता कृष्णराधा। विठ्ठले रखुमाई ॥
(२३) पावना दत्ता। दयाळा पावना दत्ता ॥
(२४) जय विठ्ठल। जय जय विठ्ठल ॥

पदें

१

देव पावला रे । देव पावला रे ॥ ध्रु० ॥
धांवा केला भक्तजनीं । आली देवाची धांवणी ॥ १ ॥
देव घातले बांदोडी । तेथें राम घाली उडी ॥ २ ॥
रामीं रामदासीं भेटी । झाली संसाराची तुटी ॥ ३ ॥

२

आनंद केला बा । केला बा । आनंद केला बा । आनंद केला बा ॥ ध्रु० ॥
आनंद केला बा गुरुराया । हरलि सकलहि माया ॥ १ ॥
माया ममता मी मुळिं नेणें । सर्वहि सद्गुरु जाणे ॥ २ ॥
त्रिपुटी ग्रासुनिया सुख देशी । प्राणविसांवा होसी ॥ ३ ॥
केशवस्वामींच्या दातारा । स्वरूपीं दिधला थारा ॥ ४ ॥

भोजनसमयीं ठेवायची भावना

ब्रह्मार्पणं ब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।
ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ १ ॥
हरिर्दाता हरिर्भोक्ता हरिरन्नं प्रजापतिः ।
हरिर्विप्रशरीरस्तु भुंक्ते भोजयते हरिः ॥ २ ॥
एकोविष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः ।
त्रीन् लोकान् व्याप्त भूतात्मा भुंक्ते विश्वभुगव्ययः ॥ ३ ॥
अहं वैश्वानरोभूत्वा प्राणिनाम् देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नम् चतुर्विधम् ॥ ४ ॥
जनीं भोजनीं नाम वाचे वदावें । अती आदरें गद्यघोषें म्हणावें ॥
हरिचिंतनें अन्न सेवीत जावें । तरी श्रीहरी पाविजेतो स्वभावें ॥ ५ ॥
वदनि कवळ घेतां नाम घ्या श्रीहरीचें । सहज हवन होतें नाम घेतां फुकाचें ।
जिवन करि जिवित्वा अन्न हें पूर्ण ब्रह्म । उदरभरण नोहे जाणिजे यज्ञकर्म ॥ ६ ॥

दीपवंदन

शुभं कुरु त्वं कल्याणमारोग्यं धनसंपदः ।
शत्रुबुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥

॥ श्री ॥

भक्तिमार्गप्रदीप

प्रासंगिक व नैमित्तिक

★

ईश्वरप्रार्थना

श्रीरामाचें ध्यान

रत्नजडित सिंहासन । वरी शोभे रघुनंदन ॥ १ ॥
वामांगीं ते सीताबाई । जगज्जननी माझी आई ॥ २ ॥
पश्चाद्भागीं लक्ष्मण । पुढें अंजनीनंदन ॥ ३ ॥
भरत शत्रुघ्न ते भाई । चौऱ्या ढाळिती दोहीं बाहीं ॥ ४ ॥
नळ नीळ जांबुवंत । अंगद सुग्रीव बिभीषण भक्त ॥ ५ ॥
देहबुद्धी नेणों कांहीं । दास अंकित रामापायीं ॥ ६ ॥

१ करुणाष्टकें

१

अनुदिन अनुतापें तापलों रामराया ।
परम दिनदयाळा ! नीरसीं मोहमाया ॥
अचपळ[1] मन माझें नावरे आवरीतां ।
तुजविण शिण होतो धांव रे धांव आतां ॥ १ ॥

भजनरहित रामा सर्वही जन्म गेला ।
स्वजनजनधनाचा वेर्थ म्यां स्वार्थ केला ॥
रघुपति ! मति माझी आपुलीशी करावी ।
सकळ त्यजुनि भावें कांस तूझी धरावी ॥ २ ॥

तनुमनधन माझें राघवा ! रूप तूझें ।
तुजविण मज वाटे सर्व संसार वोझें ॥
प्रचलित न करावी सर्वथा बुद्धि माझी ।
अचळ भजनलीळा लागली आस तूझी ॥ ३ ॥

चपळपण मनाचें मोडितां मोडवेना ।
सकळस्वजन माया तोडितां तोडवेना ॥
घडिघडि विघडे हा निश्चयो अंतरींचा ।
म्हणउनि करुणा हे बोलतों दीन वाचा ॥ ४ ॥

जळत हृदय माझें जन्म कोट्यानुकोटी ।
मजवरि करुणेचा राघवा पूर लोटीं ॥
तळमळ निववीं रे राम कारुण्यसिंधू ।
षडरिपुकुळ माझें तोडिं याचा समंधू ॥ ५ ॥

तुजविण करुणा हे कोण जाणेल माझी ।
सिणत सिणत पोटीं पाहिली वास तूझी ॥

---

१ अतिचपळ, चंचल. 'अनुत्तम' ह्या शब्दाप्रमाणें अचपळ ह्या शब्दाची योज[ना]
समर्थांनीं केली आहे.

झडकरि झड घालीं धांव पंचानना रे
तुजविण मज नेती जंबुकी वासना रे ॥ ६ ॥

स्वजनजनधनाचा कोण संतोष आहे ।
रघुपतिविण आतां चित्त कोठें न राहे ॥
जिवलग जिव घेती प्रेत सांडूनि जाती ।
विषय सकळ नेती मागुता जन्म देती ॥ ७ ॥

सकळ जन भवाचे आ[1]थिले वैभवाचे ।
जिवलग मज कैंचे चालते हेचि साचे ॥
वि[2]लग-विषमकाळीं सांडिती सर्व माळीं ।
रघुविर सुखदाता सोडवी अंतकाळीं ॥ ८ ॥

उपरति मज रामीं जाहली पूर्णकामीं ।
सकळ[3]जनविरामीं रामविश्रामधामीं ॥
घडि घडि मन आतां रामरूपीं भरावें ।
रविकुळटिळका ! रे आपुलेंसें करावें ॥ ९ ॥

२

उदासीन हा काळ जातो कळेना । सदा-सर्वदा थोर चिंता शमेना ॥
उठे मानसीं सर्व सांडूनि जावें । रघूनायका काय कैसें करावें ॥ १ ॥

जनीं बोलतां चालतां वीट वाटे । नसे अंतरीं स्वस्थ कोठें न कंठे ॥
घडीनें घडी चित्त कीती धरावें । रघूनायका काय कैसें करावें ? ॥ २ ॥

अवस्था मनीं होय नानापरीची । किती काय सांगों गती अंतरींची ॥
विवेकेंचि या मानसा आवरावें । रघूनायका काय कैसें करावें ? ॥ ३ ॥

म्हणे दास ऊदास जालों दयाळा । जनीं वेर्थ संसार हा वायचाळा ॥
तुझा मी तुला पूसतों सर्व भावें । रघूनायका काय कैसें करावें ? ॥ ४ ॥

---

१ नामांकित. २ विलग = पटकी वगैरेंचे उपद्रव, विषम = दारिद्य, परचक्र वगैरेंच्चे उपद्रव. विलगकाळीं व विषमकाळीं माळावर कोठें तरी टाकतात. ३ जन म्ह० जन्म अपमृत्यूपासून मुक्त करणारा, किंवा जन म्ह० दुष्ट जन ह्याचा विराम म्ह० विनाश करणारा श्रीराम.

****

३

समाधान साधूजनाचेनि योग । परी मागुतें दुःख होतें वियोगें ॥
घडीनें घडी शीण अत्यंत वाटे । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ १ ॥

घरें सुंदरें सौख्य नानापरीचें । परी कोण जाणेल हें अंतरींचें ॥
मनीं आठवीतांचि तो कंठ दाटे । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ २ ॥

बळें लावितां चित्त कोठें जडेना । समाधान तें कांहिं केल्या घडेना ॥
नव्हे धीर नैनीं[1] सदा नीर लोटे । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ३ ॥

अवस्था मनीं लागली काय सांगों । गुणीं गुंतला हेत कोणासि मागों ॥
बहूसाल भेटावया प्राण फूटे[2] । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ४ ॥

कृपाळूपणें भेट दे रामराया । वियोगें तुझ्या सर्व व्याकूळ काया ॥
जनामाजि लौकीक हाही न सूटे । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ५ ॥

अहा रे विधी ! त्वां असें काय केलें । पराधीनता पाप माझें उदेलें ॥
बहूतांमधें चूकतां तूक[3] तूटे । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ६ ॥

समर्था ! मनीं सांडि माझी नसावी । सदा-सर्वदा भक्तचिंता असावी ॥
घडेना तुझा योग हा ! प्राप्त खोटें । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ७ ॥

म्हणे दास मी वास पाहें दयाळा । रघूनायका भक्तपाळा भुपाळा ॥
पहावें तुला हें जिवीं आर्त मोठें । उदासीन हा काळ कोठें न कंठे ॥ ८ ॥

४

तुझिया वियोगें जीवित्व आलें । शरीरपांगें बहु दुःख जालें ॥
अज्ञानदारिद्य माझें सरेना । तुजवीण रामा मज कंठवेना ॥ १ ॥

जडली उपाधी अभिमान साधी । विवेक नाहीं बहुसाल बाधी ॥
स्वामीवियोगें पळही गमेना । तुजवीण रामा मज कंठवेना ॥ ॥

विश्रांति देहीं अणुमात्र नाहीं । कुळाभिमानें पडिलों प्रवाहीं ॥
स्वहीत माझें होतां दिसेना । तुजवीण रामा मज कंठवेना ॥ ३ ॥

---

१ नयनीं. २ दर्शनाची उत्कंठा लागली. ३ वजन, महत्त्व.

विषयीं जनानें मज लाजवीलें । प्रपंचसंगें आयुष्य नेलें ॥
समयीं बहु क्रोध शांती घडेना । तुजवीण रामा मज कंठवेना ॥ ४ ॥
संसारसंगें बहु पीडलों रे । कारुण्यसिंधू मज सोडवीं रे ॥
कृपाकटाक्षें सांभाळि दीना । तुजवीण रामा मज कंठवेना ॥ ५ ॥

५

दुःखानळें मी संतप्त देहीं । तुजवीण रामा विश्रांति नाहीं ॥
आधार तूझा मज मी विदेसी । सर्वोत्तमा ! कैं मज भेटि देसी ? ॥ १ ॥
प्रारब्ध खोटें अभिमान आला । स्वामी समर्थास वियोग जाला ॥
तेणें बहु क्षीति वाटे मनासी । सर्वोत्तमा ! कैं मज भेटि देसी ॥ २ ॥
संसारचिंता मज वाटते रे । रामा प्रपंचीं मन जातसे रे ॥
संसर्ग आहे इतरां जनासी । सर्वोत्तमा ! कैं मज भेटि देसी ? ॥ ३ ॥

६

नसे भक्ति ना ज्ञान ना ध्यान कांहीं । नसे प्रेम हें रामविश्राम नाहीं ॥
असा दीन अज्ञान मी दास तूझा । समर्था जनीं घेतला भार माझा ॥ १ ॥
रघूनायका ! जन्मजन्मांतरींचा । अहंभाव छेदूनि टाकीं दिनाचा ॥
जनीं बोलती दास या राघवाचा । परी अंतरीं लेश नाहीं तयाचा ॥ २ ॥
रघूनायका ! दीन हातीं धरावें । अहंभाव छेदूनियां उद्धरावें ॥
अगूणी तयालागिं गूणी करावें । समर्थें भवसागरीं ऊतरावें ॥ ३ ॥
किती भार घालूं रघूनायकाला । मजकारणें शीण होईल त्याला ॥
दिनानाथ हा संकटीं धांव घाली । तयाचेनि हें सर्व काया निवाली ॥ ४ ॥
मज कोंवसा[1] राम कैवल्यदाता[2] । तयाचेनि हें फीटली सर्व चिंता ॥
समर्था तया काय उत्तीर्ण व्हावें । सदा-सर्वदा नाम वाचे वदावें ॥ ५ ॥
दिनाचें उणें दीसतां लाज कोणा । जनीं दास तूझा दिसे दैन्यवाणा ॥
शिरीं स्वामि तूं राम पूर्णप्रतापी । तुझा दास पाहें सदा शीघ्रकोपी ॥ ६ ॥

७

युक्ति नाहीं बुद्धि नाहीं विद्या नाहीं विवंचितां[3] ।
नेणता भक्त मी तूझा बुद्धि दे रघुनायका ॥ १ ॥

---

१ आधार. २ मोक्ष–ज्ञान देणारा. ३ सारासारविचार.

मन हें आवरेना कीं वासना वावरे सदा ।
कल्पना धांवते सैरा बुद्धि दे रघुनायका ॥ २ ॥

अन्न नाहीं वस्त्र नाहीं सौख्य नाहीं जनांमध्यें ।
आश्रयो पाहतां नाहीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ३ ॥
बोलतां चालतां ये ना कार्यभाग कळेचिना ।
बहु मी पीडिलों लोकीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ४ ॥

तुझा मी टोणपा जालों कष्टलों बहुतांपरी ।
सौख्य तें पाहतां नाहीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ५ ॥
नेटकें लिहितां ये ना वाचितां चुकतों सदा ।
अर्थ तो सांगतां ये ना बुद्धि दे रघुनायका ॥ ६ ॥
प्रसंग वेळ तर्केना सुचेना दीर्घसूचना ।
मैत्रिकी राखितां ये ना बुद्धि दे रघुनायका ॥ ७ ॥
कळेना स्फूर्ति होईना आपदा लागली बहु ।
प्रत्यहीं पोट सोडीना बुद्धि दे रघुनायका ॥ ८ ॥
संसार नेटका नाहीं उद्वेगू वाटतो जिवीं ।
परमार्थू कळेना कीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ ९ ॥
देईना पुर्विना कोणी उगेचि जन हांसती ।
विसरू पडतो पोटीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १० ॥
पिशुनें वाटती सर्वै कोणीही मजला नसे ।
समर्था ! तूं दयासिंधू बुद्धि दे रघुनायका ॥ ११ ॥
उदास वाटतें जीवीं आतां जावें कुणीकडे ।
तूं भक्तवत्सला रामा बुद्धि दे रघुनायका ॥ १२ ॥
कायावाचामनोभावें तुझा मी म्हणवीतसें ।
हे लाज तुजला माझी बुद्धि दे रघुनायका ॥ १३ ॥
सोडवील्या देवकोटी भूभार फेडिला बळें ।
भक्तांसी आश्रयो मोठा बुद्धि दे रघुनायका ॥ १४ ॥
उदंड भक्त तुम्हांला आम्हांला कोण पुसतें ।
ब्रीद हें राखणें आधी बुद्धि दे रघुनायका ॥ १५ ॥

उदंड ऐकिली कीर्ति पतितपावना प्रभो ।
मी एक रंक दुर्बुद्धि बुद्धि दे रघुनायका ॥ १६ ॥
आशा हे लागली मोठी दयाळू बा दया करीं ।
आणिक नलगे कांहीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १७ ॥
रामदास म्हणे माझा संसार तुज लागला ।
संशयो वाटतो पोटीं बुद्धि दे रघुनायका ॥ १८ ॥

८

उदासीन हे वृत्ति जीवीं धरावी । अती आदरें सर्व सेवा करावी ॥
सदा प्रीति लागो तुझे गूण गातां । रघूनायका मागणें हेंचि आतां ॥ १ ॥
तुझें रूपडें लोचनीं म्यां पहावें । तुझे गूण गातां मनासी रहावें ॥
उठो आवडी भक्तिपंथेंचि जातां । रघू० ॥ २ ॥
मनीं वासना भक्ति तूझी करावी । कृपाळूपणें राघवें पूरवावी ॥
वसावें मज अंतरीं नाम घेतां । रघू० ॥ ३ ॥
सदा-सर्वदा योग तूझा घडावा । तुझे कारणीं देह माझा पडावा ॥
नुपेक्षीं मज गूणवंता अनंता । रघू० ॥ ४ ॥
नको द्रव्य-दारा नको येर-झारा । नको मानसीं ज्ञानगर्वें फुगारा ।
सगूणीं मला लाविं रे भक्तिपंथा । रघू० ॥ ५ ॥
भवें तापलों प्रीतिछाया करावी । कृपासागरें सर्व चिंता हरावी ॥
मज संकटीं सोडवावें समर्था । रघू० ॥ ६ ॥
मनीं कामना कल्पना ते नसावी । कुबुद्धि कुडी वासना नीरसावी ॥
नको संशयो तोडिं संसारवेथा । रघू० ॥ ७ ॥
समर्थापुढें काय मागूं कळेना । दुराशा मनीं बैसली हे ढळेना ॥
पुढें संशयो नीरसीं सर्व चिंता । रघू० ॥ ८ ॥
ब्रिदाकारणें दीन हातीं धरावें । म्हणे दास भक्तासि रे उद्धरावे ॥
सुटे ब्रीद आम्हांस सांडूनि जातां । रघू० ॥ ९ ॥

९

आदि तुमही हुत । और नहि होई जी ।
अकह अति अगह गात । वरण नहि होई जी ॥

****

रूप नहि रेष नहि । श्वेत नहि श्याम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ १ ॥

प्रथमही आपतें । मूल माया करी ।
बहुरि सो त्रिविध व्है । त्रिगुणमय निस्तरी ॥
पंचहू तत्त्व ते । रूप अरु नाम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ २ ॥

विधि रजोगुण लिये । जगत उत्पन्न करै ॥
विष्णु सतगुण लिये । पालना उर धरै ॥
रुद्र तमगुण लिये । संहरै धाम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ॥

इंद्र आज्ञा लिये । करतु नहि और जी ।
मेघ वर्षा करै । सर्वही ठौर जी ॥
सूर ससि फिरत है । आठहू जाम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ४ ॥

देव अरु दानवा । जक्ष ऋषि सर्व जी ।
साधु अरु सिद्ध मुनि । होत निर्गर्व जी ॥
शेषहू सहस्रमुख । भजत निष्काम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ५ ॥

जलचरा थलचरा । नभचरा जंत जी ।
चारिहूं खानिके । जीव अगनंत जी ॥
सर्व उपजै खपै । पुरुष अरु वाम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ६ ॥

भ्रमत संसार सब । कितहु नहि दोर जी ।
तीनहू लोकमें । कालको सोर जी ॥
मनुष्यतन यह बडे । भागते पाम जी ॥
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ७ ॥

पूर्व दशहू दिशा । सर्वमें आप जी ।
स्तुति को कर सके । पुण्य नहि पाप जी ॥

दास सुंदर कहै । देहु विश्राम जी ।
तूं सदा एकरस । रामजी रामजी ॥ ८ ॥

— सुंदरदास

१०

विश्वाद्या ! करुणाकरा ! बहुत मी योनी पहा हिंडलों ।
कोठेंही सुख पाहिलें न नयनीं नानापरी दंडलों ॥
कांहीं पुण्य उभारितां अवचटें आलों नृदेहाप्रती ।
आतां जन्म पुन्हा नको रघुपते । दे मुक्ति कीं शीघ्र ती ॥ १ ॥

रामा ! मी तव दासदास म्हणवीं, मातें कशाचें भय ? ।
रामा ! जाइन जे स्थळीं सुखघना ! होईल तेथें जय ॥
रामा ! या भुवनत्रयीं तुजविणें नाहीं दुजा तारक ।
रामा ! तूं सकळार्थ पूर्ण करिसी तूं तात मी बाळक ॥ २ ॥

न जाणें मी पूजा, न मज समजे ध्यान धरणें ।
न जाणें, रूपातें न कळत कशी प्रीति करणें ॥
न जाणें पायांतें, न मज तरि सत्संग घडला ।
तुझे नामीं रामा ! दिन-निशिं मम प्राण जडला ॥ ३ ॥

तूं सेव्य मी सेवक योग्य नातें । तूं गेय मी गायक, तारिं मातें ॥
तूं जाप्य मी जापक पूर्णकामा । सायुज्यदाता तरि तूंचि रामा ॥ ४ ॥

स्तंभावांचुनि हें उभें नभ असे पृथ्वी जळीं कीं तरे ।
देहो हा बहुछिद्रमग्न असतां त्यामाजि वायू ठरे ॥
ऐसे खेळ अचाट दावुनि पहा तूं भिन्न सर्वांहुनी ।
तूतें स्वानुभवें विलोकिति जगीं नैराश्यवेत्ते मुनी ॥ ५ ॥

कोठें माहिष अंतरांत शिरुनी वेदान्तही बोलसी ।
स्कंधीं कावड वाहसी, निजमुखें कोणापुढें जेविसी ॥
कोठें कागद तारिसी, दळिसि तूं, कोठें पशू ओढिसी ! ।
कोणाचें रिण वारिसी परि मला, कां हातिंचा सोडिसी ? ॥ ६ ॥

— पांडुरंग

२ श्रीकृष्णप्रार्थना

(१) अर्जुन—

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनंतरूप ॥ १ ॥

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशांकः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ २ ॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ३ ॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वाऽपि ॥ ४ ॥

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ५ ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्योलोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥ ६ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ७ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ! ॥ ८ ॥

(— भगवद्गीता, अ. ११)

(२) वल्लभाचार्य —

अधरं मधुरं वदनं मधुरं । नयनं मधुरं हसितं मधुरम् ।
हृदयं मधुरं गमनं मधुरं । मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥ १ ॥

वचनं मधुरं वसनं मधुरं । चलितं मधुरं वलितं मधुरम् ।
चरितं मधुरं भ्रमितं मधुरं । मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥ २ ॥

वेणुर्मधुरो रेणुर्मधुरः । पाणिर्मधुरः पादौ मधुरौ ।
नृत्यं मधुरं सख्यं मधुरं । मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥ ३ ॥

गीतं मधुरं पीतं मधुरं । युक्तं मधुरं सुप्तं मधुरम् ।
दृष्टं मधुरं सृष्टं मधुरं । मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥ ४ ॥

रूपं मधुर तिलकं मधुरं । सलिलं मधुरं कमलं मधुरम् ।
गोपी मधुरा लीला मधुरा । मधुराधिपतेरखिलं मधुरम् ॥ ५ ॥

(३) श्रीगौरंगप्रभु—

अयि ! नंदतनूज ! किंकर पतितं मां विषमे भवांबुधौ ।
कृपया निजपादपंकजस्थितधूलीसदृशं विभावय ॥ १ ॥

न धनं न जनं न सुंदरीं कवितां वा जगदीश ! कामये ।
मम जन्मनि जन्मनीश्वरे भगवद्भक्तिरहैतुकी त्वयि ॥ २ ॥

नयनं गलदश्रुधारया वदनं गद्गदरुद्धया गिरा ।
पुलकैर्निचितं कदा वपुस्तव नामग्रहणे भविष्यति ॥ ३ ॥

(४) श्रीराघवचैतन्य —

पुंजीभूत प्रेम गोपांगनानां । एकीभूतं भागधेयं यदूनाम ।
सांद्रीभूतं गुप्तवित्तं श्रुतीनां । श्यामीभूतं ब्रह्म मे सन्निधत्ताम् ॥

(५) श्रीशंकराचार्य —

श्रियाश्लिष्टो विष्णुः स्थिरचरगुरुर्वेदविषयो
धिया साक्षी शुद्धो हरिरसुरहंताब्जनयनः ।
गदी शंखी चक्री विमलवनमाली स्थिररुचिः
शरण्यो लोकेशो मम भवतु कृष्णोऽक्षिविषयः ॥

(६) राजा कुलशेखर —

जयति जयति देवो देवकीनंदनोऽयं
जयति जयति कृष्णो वृष्णिवंशप्रदीपः
जयति जयति मेघश्यामलः कोमलांगो
जयति जयति पृथ्वीभारनाशो मुकुंदः ॥ १ ॥

भवजलधिगतानां द्वंद्ववाताहतानां
सुतसुहृदकलत्रत्राणभारावृतानाम् ।

विषमविषयतोये मज्जतामप्लवानां
भवति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥ २ ॥

बद्धेनांजलिना नतेन शिरसा गात्रैः सरोमोद्गमैः
कंठेन स्वरगद्गदेन नयनेनोद्गीर्णबाष्पांबुना ।
नित्यं त्वच्चरणारविंदयुगलध्यानामृतास्वादिना-
मस्माकं सरसीरुहाक्ष ! सततं संपद्यतां जीवितम् ॥ ३ ॥

कृष्णो रक्षतु नो जगत्त्रयगुरुः कृष्णं नमस्याम्यहं
कृष्णेनामरशत्रवो विनिहताः कृष्णाय तस्मै नमः ।
कृष्णादेव समुत्थितं जगदिदं कृष्णस्य दासोऽस्म्यहं
कृष्णे तिष्ठति सर्वमेतदखिलं हे कृष्ण रक्षस्व माम् ॥ ४ ॥

नमामि नारायणपादपंकजं करोमि नारायणपूजनं सदा ।
वदामि नारायणनामनिर्मलं स्मरामि नारायणतत्त्वमव्ययम् ॥ ५ ॥

३ सात वारांचें भजन

सोमवार

१

पवित्र शीतळ जळ माथां मंदाकिनी ।
कंठीं धरियला वन्हि नवल काय ॥ ध्रु० ॥

गरुडारूढ मधुसूदन हृदयीं वसिजे पूर्ण ।
कंठीं सर्पाभरण नवल काय ॥ १ ॥

सिंहावरी ओळंगत अंकीं गिरिजा स्वस्थ ।
मारिला कुंजर दैत्य नवल काय ॥ २ ॥

अहो लीला-विश्वंभरा कृपामूर्ती जगदोद्धारा ।
तारिसी मुक्तेश्वरा नवल काय ॥ ३ ॥

२

दंड-डमरूमंडित पिनाकपाणी ॥ ध्रु० ॥
पांच मुखें पंधरा डोळे । गळां साजूक सीसाळें ॥ १ ॥
हिमालयाचा जामात । हातीं शोभे सरळ गात ॥ २ ॥
मस्तकीं वाहे गंगाजळ। कंठीं शोभे हळाहळ ॥ ३ ॥
माथां मोठा जटाभार । अंगीं फुंफती विखार ॥ ४ ॥
रामीरामदास स्वामी । चिंतीतसे अंतर्यामीं ॥ ५ ॥

३

पाहा पाहा तुम्ही डोळां । माझा भोळा शंकर ॥ १ ॥
ज्याचें देणें अवघ्यां सम । नाहीं विषम कोणासी ॥ २ ॥
भावें तोषे कर्पूरगौर । हर हर वदतां ॥ ३ ॥
ध्यान धरूनि स्मशानीं । जपे रामनाम मनीं ॥ ४ ॥
शंभूचे चरणांवरी । लोळे सोनार नरहरी ॥ ५ ॥

४

शिव आणि विष्णु एकची प्रतिमा । ऐसा ज्यांचा प्रेमा सदोदित ॥ १ ॥
धन्य ते संसारीं नर आणि नारी । वाचे हर हरी उच्चारीत ॥ २ ॥
नाहीं पैं भेद अवघा मनीं अभेद । द्वेषाद्वेषसंबंध उरीं नुरे ॥ ३ ॥
सोनार नरहरि न देखे द्वैत । अवघा मूर्तिमंत एकरूप ॥ ४ ॥

५

माझें प्रेम तुझे पायीं । राहो ऐसें करीं कांहीं ॥ १ ॥
मागणें तें हेंचि मागों । आणिका न लागों छंदासी ॥ २ ॥
काया वाचा आणि मन । केलें समर्पण तव चरणीं ॥ ३ ॥
हांचि माझा निर्धार । म्हणे नरहरि सोनार ॥ ४ ॥

मंगळवार

६

सदा आनंदभरित । रंग साहित्य संगीत ॥ १ ॥
जगन्माता जगदीश्वरी । जगज्जननी जगदुद्धारी ॥ २ ॥

त्रिभुवनींच्या वनिता । बाळ तारुण्य समस्तां ॥ ३ ॥
वसे आकाशीं पाताळीं । सर्व काळ तीन्ही काळीं ॥ ४ ॥
जिच्या वैभवाचे लोक । हरिहर ब्रह्मादिक ॥ ५ ॥
सर्व देहा हालविते । चालविते बोलविते ॥ ६ ॥
मूळ माया विस्तारली । सिद्ध-साधकाची बोली ॥ ७ ॥
भक्ति मुक्ति योगस्थिति । आदिमुक्ति सहजस्थिति ॥ ८ ॥
मुळीं रामवरदायिनी । रामदास ध्यातो मनीं ॥ ९ ॥

७

अनाथाचा नाथ दीनाचा दयाळ । म्हणवोनी सांभाळ करीं माझा ॥ १ ॥
तुजऐसा देव नाहीं त्रिभुवनीं । म्हणवोनी चरणीं विनटलें ॥ २ ॥
बापा विठ्ठलराया करीं कृपादान । सांभाळी वचन आपुलें तें ॥ ३ ॥
लाडाई म्हणे देवा भेट देईं वेगीं । ब्रीद तुझें जनीं दीननाथ ॥ ४ ॥

८

राम गावा राम ध्यावा । राम जीवांचा विसांवा ॥ १ ॥
कल्याणाचें जें कल्याण । रघुरायाचें गुणगान ॥ २ ॥
मंगळाचें जें मंगळ । राम कौसल्येचा बाळ ॥ ३ ॥
राम कैवल्याचा दानी । रामदास अभिमानी ॥ ४ ॥

९

आकाश तुटोनी पडो नाना संकटें घडो ।
परि माझें मन तुजसीं जडो रे विठोबा ॥ १ ॥
सुधारस रस प्यालों स्वर्गीं इंद्रचि जालों ।
न पवेचि विश्रांति येथेंचि आलों रे विठोबा ॥ २ ॥
जन निंदो वंदो परी मालो तुझा तुझे घरीं ।
आतां तुझें उचित तूं करीं रे विठोबा ॥ ३ ॥

बुधवार

१०

रामनाम कथागंगा । श्रवणें पावन करी जगा ॥ १ ॥
तिसी प्रेमपूर आला । शंकरहृदयीं सामावला ॥ २ ॥

रामदासांची माउली । आळशावरी गंगा आली ॥ ३ ॥
झालें कीर्तन या भावें । संत-सज्जनीं मानावें ॥ ४ ॥
आम्ही रामाचे पाईक । आमुचा श्रीराम नाईक ॥ ५ ॥
आमुचा भाव रामापायीं । आम्ही रामावांचुनि नाहीं ॥ ६ ॥
म्हणे उद्धवचिद्‌घन । आम्ही झालों रामार्पण ॥ ७ ॥

११

देहुडा चरणीं वाजवितो वेणू । गोपिकारमणू स्वामी माझा ॥ १ ॥
देखिला गे माये येमुनेचे तीरीं । हात खांद्यावरी राधिकेच्या ॥ २ ॥
गुंजावर्ण डोळे माथां बाबरझोटी । मयूरपिच्छ वेष्टी शोभतसे ॥ ३ ॥
सगुण मेघश्याम लावण्यसुंदर । नामया दातार केशीराज ॥ ४ ॥

१२

भावें पाचारितां । विठ्ठल नांवें आळवितां ॥ १ ॥
येसी धांवत धांवत । माउली तूं कृपावंत ॥ २ ॥
देसी प्रेमपान्हा । मुखीं घालूनियां स्तना ॥ ३ ॥
निळा म्हणे घेसी । तया अंकीं खेळविसी ॥ ४ ॥

१३

रामनाम वेदवाणी । मना झाली समाधानी ॥ १ ॥
म्हणतां राम वेळोवेळां । जळती पापें अग्निज्वाळा ॥ २ ॥
रामनामाचा प्रताप । काय पुढें येइल पाप ॥ ३ ॥
शिवदास म्हणे नाम । आम्हीं हेंचि केलें काम ॥ ४ ॥

गुरुवार

१४

तीन शिरें सहा हात । तया माझे दंडवत ॥ १ ॥
कांखे झोळी पुढें श्वान । नित्य जान्हवीचें स्नान ॥ २ ॥
माथां शोभे जटाभार । अंगीं विभूति सुंदर ॥ ३ ॥
शंख चक्र गदा हातीं । पायीं खडावा गर्जती ॥ ४ ॥
तुका म्हणे दिगंबर । तया माझा नमस्कार ॥ ५ ॥

१५

नमन माझें गुरुराया । महाराजा दत्तात्रेया ॥ १ ॥
तुझी अवधूत मूर्ति । माझ्या जीवाची विश्रांति ॥ २ ॥
जीवींचें सांकडें । कोण उगवील कोडें ॥ ३ ॥
अनसूयासुता । तुका म्हणे पाव आतां ॥ ४ ॥

१६

दत्त दत्त म्हणतां नित्य । नामें करी गुणातीत ॥ १ ॥
दत्तनामाचा सोहळा । धाक पडे कळिकाळा ॥ २ ॥
दत्त दत्त वाणी । दत्तरूपी होय प्राणी ॥ ३ ॥
दत्तनामाचा छंद । नामें प्रगटे परमानंद ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं दत्त । अवघा स्वानंदभरित ॥ ५ ॥

१७

माझी देवपुजा देवपुजा । पाय तुझे गुरुराजा ॥ ध्रु० ॥
गुरुचरणाची माती । तेच माझी भागीरथी ॥ १ ॥
गुरुचरणाचा बिंदु । तोचि माझा क्षीरसिंधु ॥ २ ॥
गुरुचरणाचें ध्यान । तेंचि माझें संध्या-स्नान ॥ ३ ॥
शिवदिन केसरीपायीं । सद्गुरुवांचुनि दैवत नाहीं ॥ ४ ॥

शुक्रवार

१८

आजि सोनियाचा दिवस । दृष्टी देखिलें संतांस ॥ १ ॥
जीवा सुख थोर जालें । माझें माहेर भेटलें ॥ २ ॥
अवघा निरसला सीण । संतचरण देखतां ॥ ३ ॥
आजी दिवाळी दसरा । सेना म्हणे आले घरा ॥ ४ ॥

१९

देहीं देखिली पंढरी । आत्मा अविनाश विटेवरी ॥ १ ॥
८ तो हा पांडुरंग जाणा । शांति रुक्मिणी निजांगना ॥ २ ॥

आकारलें तितुकें नासे । आत्मा अविनाश विठ्ठल असे ॥ ३ ॥
ऐसा विठ्ठल हृदयीं ध्यायीं । चोखामेळा जडला पायीं ॥ ४ ॥

२०

नामाचिया बळें न भिऊं सर्वथा । कळिकाळाच्या माथां सोटे मारूं ॥ १
वैकुंठींचा देव आणूं या कीर्तनीं । विठ्ठल गाऊनी नाचूं रंगीं ॥ २ ॥
सुखाचा सोहळा नित्य ही दिवाळी । प्रेमें वनमाळी चित्तीं धरूं ॥ ३ ॥
सांवता म्हणे ऐसा भक्तिमार्ग धरा । तेणें मुक्ति द्वारा ओळंगती ॥ ४ ॥

२१

पतितपावना जानकीजीवना । वेगें माझ्या मना पालटावें ॥ १ ॥
वैराग्याचा लेश नाहीं माझे अंगीं । बोलतसे जगीं शब्दज्ञान ॥ २ ॥
देहे हें कारणीं लावावें नावडे । आळस आवडे सर्व काळ ॥ ३ ॥
रामदास म्हणे लाज तुझी तुज । कोण पुसे मज अनाथासी ॥ ४ ॥

शनिवार

२२

शरण शरण जी हनुमंता । तुज आलों रामदूता ॥ १ ॥
काय भक्तीच्या त्या वाटा । मज दावाव्या सुभटा ॥ २ ॥
शूर आणि धीर । स्वामिकार्जी तूं सादर ॥ ३ ॥
तुका म्हणे रुद्रा । अंजनीचिया कुमरा ॥ ४ ॥

२३

केली सीताशुद्धी । मूळ रामायणाआधीं ॥ १ ॥
ऐसा प्रतापी गहन । सकळ भक्तांचें भूषण ॥ २ ॥
जाऊनी पाताळा । केली देवीची अवकळा ॥ ३ ॥
राम लक्षुमण । नेले आणिले चोरून ॥ ४ ॥
जोडूनियां कर । उभा सन्मुख समोर ॥ ५ ॥
तुका म्हणे जपें । वायुसुता जाती पापें ॥ ६ ॥

२४

काम घातला बादोडी । काळ केला देशधडी ॥ १ ॥
तया माझे दंडवत । कपिकुळीं हनुमंत ॥ २ ॥
शरीर वज्राऐसें । कवळी ब्रह्मांड जो पुच्छें ॥ ३ ॥
रामरायाच्या सेवका । शरण आलों म्हणे तुका ॥ ४ ॥

२५

हनुमंत महाबळी । रावणाची दाढी जाळी ॥ १ ॥
तया माझा नमस्कार । वारंवार निरंतर ॥ २ ॥
करोनी उड्डाण । केलें लंकेचें शोधन ॥ ३ ॥
जाळियेली लंका । धन्य धन्य म्हणे तुका ॥ ४ ॥

२६

बाप माझा ब्रह्मचारी । मातेसरी अवघ्या नारी ॥ १ ॥
उपजतां बालपणीं । गिळूं पाहे वासरमणी ॥ २ ॥
अंगीं सिंदूराची उटी । जया सोन्याची कांसोटी ॥ ३ ॥
रामकृपेची साउली । रामदासाची माउली ॥ ४ ॥

रविवार

२७

कां रे अनाथबंधु येवढें कां केलें निर्वाण ।
किती अंत पाहशील माझा कंठिं राहिला प्राण ॥ ध्रु० ॥
ब्रह्मादि वंदिती पाय तूं त्रैलोक्याचा धणी ।
तुझा मी म्हणवितों मजसी चिंतेची कांचणी ॥ १ ॥
सुवर्णाची लंका नेउनि दिधली शरणागता ।
जगदीश जगन्नायका तुझी कळिकाळावर सत्ता ॥ २ ॥
कामधेनु कल्पतरु क्षीरसागर तुजपाशीं ।
वितभर पोटासाठीं तोंड वासूं कवणासी ॥ ३ ॥
मुक्तीच्या माहेरा ऋद्धि सिद्धि तुझ्यापाशीं ।
क्षीरार्णवा रंक मालो मरतो उपवासी ॥ ४ ॥

२८

तुजविण कोण दया करणार ॥ ध्रु० ॥
श्रीजगदीश हरे सुखसिंधो । म्हणतां अघ हरणार ॥ १ ॥
चिंताडोहीं बुडतां तेथें । येऊनि कर धरणार ॥ २ ॥
टाकु नको मज निज यश राखीं । विश्वातें भरणार ॥ ३ ॥
राजारामीं लीन प्रसादिक । वचना अनुसरणार ॥ ४ ॥

२९

सांडियेली काया । वरी ओंवाळूनी पायां ॥ १ ॥
शरण शरण नारायणा । मज अंगीकारा दीना ॥ २ ॥
आलों लोटांगणीं । रुळें तुमचे चरणीं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे कंई । डोई ठेवीन हे पायीं ॥ ४ ॥

३०

राघवा तुझा, तुझा लागो छंद । न जडो दुर्मतिचा गंध ॥ ध्रु० ॥
न रुचो विषय, विषय विषावाणी । आवडो संतांची वाणी ॥ १ ॥
अंगीं रोमांच, रोमांच नयनपाणी । झिरपो तुझी गातां गाणीं ॥ २ ॥
विठ्ठलपंतासी, पंतासि हेंचि काम । आवडो सदा तुझें नाम ॥ ३ ॥

---

४ प्रेमळ अभंग

श्रीनिवृत्ति (१) १

अनंतरूप देव अनत आपण । अंतर्बाह्य खूण योगियासी ॥ १ ॥
तो हा हरि माये गोकुळीं अवतार । गोपींसंगें श्रीधर खेळतुसे ॥ २ ॥
शास्त्रांसी नाकळे श्रुतीही बरळे । तो गोपवेषें खेळे गोपाळांमाजी ॥ ३ ॥
निवृत्तीचें सार गयनी विचार । ब्रह्म चराचर माजी वसे ॥ ४ ॥

श्रीज्ञानेश्वर (२–५) २

रूप पाहतां लोचनीं । सुख झालें वो साजणी ॥ १ ॥
तो हा विठ्ठल बरवा । तो हा माधव बरवा ॥ ध्रु० ॥

बहुता सुकृताची जोडी । म्हणुनि विठ्ठलीं आवडी ॥ २ ॥
सर्व सुखाचें आगर । बाप रखुमादेवीवर ॥ ३ ॥

३

अवघाची संसार सुखाचा करीन । आनंदें भरीन तिन्ही लोक ॥ १ ॥
जाईन गे माये तया पंढरपुरा । भेटेन माहेरा जीवींचिया ॥ ध्रु० ॥
सर्व सुकृताचें फळ मी लाहीन । क्षेम मी देईन पांडुरंगीं ॥ २ ॥
बापरखुमादेवीवरु विठ्ठलेंसी भेटी । आपुले संवसाटी करुनि ठेला ॥ ३ ॥

४

योगियां दुर्लभ तो म्यां देखिला साजणी ।
पाहतां पाहतां मना न पुरे धणी ॥ १ ॥
देखिला देखिला गे माये देवाचा देव ।
फिटला संदेहो निमालें दुजेपण ॥ २ ॥
अनंतरूपें अनंतवेषें देखिलें म्यां त्यासी ।
बापरखुमादेवीवरु खूण बाणली कैसी ॥ ३ ॥

५

सत्य ज्ञानानंत गगनाचें प्रावर्ण । नाहीं रूप वर्ण गुण जेथें ॥ १ ॥
तो हा रे श्रीहरी पाहिला डोळभरी । पाहातें पाहणें दूरी सारोनियां ॥ २
ज्ञानदेव म्हणे ज्योतीची निजज्योती । ते हे मूर्ती उभी विटेवरी ॥ ३ ॥

सोपान (६) ६

राम सर्वोत्तम या नामें निखळ । जन हें सफळ दिसताहे ॥ १ ॥
भिन्न नाहीं दुजें सर्व आतमराज । नाचताती भोज योगिराज ॥ २ ॥
माता पिता देव गृह दारा जन । सर्व जनार्दन सर्वा रूपीं ॥ ३ ॥
सोपान खेचर ब्रह्म माजिवडें । ब्रह्मांडायेवढे आत्माराम ॥ ४ ॥

मुक्ताबाई (७) ७

शांति क्षमा वसे दहीं देव पैसे । चित्त समरसें मुक्तमेळू ॥ १ ॥
निर्गुणें उपरमु देव पुरुषोत्तमु । प्रकृति संगमु चेतनेचा ॥ २ ॥

सज्ञानी दिवटा अज्ञानी तो पैठा । निवृत्तीच्या तटा नेतु भक्तां ॥ ३ ॥
मुक्ताबाई दिवस अवघा हृषीकेश । केशवेंविण वास शून्य पैसे ॥ ४ ॥

चांगदेव (८) ८

आकार पूजितां निराकार जालें । शून्यीं बुडालें बाईयांनो ॥ १ ॥
शून्याचा अंकुर शून्य फळलें । व्योमाकार जालें मन तेथें ॥ २ ॥
तेथें फळ ना डाळ जाती ना कुळ । वटेश्वर चांगा जाला निर्मूळ ॥ ३ ॥

श्रीनामदेव (९) ९

बोलूं ऐसे बोल । जेणें बोलें विठ्ठल डोल ॥ १ ॥
प्रेम सर्वांगाचे ठायीं । वाचे विठ्ठल-रखुमाई ॥ २ ॥
नाचूं कीर्तनाचे रंगीं । ज्ञानदीप लावूं जगीं ॥ ३ ॥
परेहूनि परतें घर । तेथें राहूं निरंतर ॥ ४ ॥
सर्व सत्ता आली हाता । नामयाचा खेचर दाता ॥ ५ ॥

१०

तुझिये सत्तेनें वेदासी बोलणें । सूर्यासी चालणें तुझिया बळें ॥ १ ॥
ऐसा तूं समर्थ ब्रह्मांडाचा धनी । वर्म हें जाणुनी शरण आलों ॥ २ ॥
मेघानीं वर्षावें पर्वतीं बैसावें । वायूनें विचरावें सत्ते तुझें ॥ ३ ॥
नामा म्हणे कांहीं न हाले साचार । प्रभू तूं निर्धार पांडुरंगा ॥ ४ ॥

११

देह जावो अथवा राहो । पांडुरंगीं दृढ भावो ॥ १ ॥
चरण मी न सोडीं सर्वथा । आण तुझी पंढरीनाथा ! ॥ २ ॥
वदनीं तुझें मंगळ नाम । हृदयीं अखंडित प्रेम ॥ ३ ॥
नामा म्हणे केशवराजा । केला पण चालवीं माझा ॥ ४ ॥

१२

अमृताहुनी गोड नाम तुझें देवा । मन माझें केशवा कां पां नेघे ? ॥ १ ॥
सांग पंढरिराया ! काय करूं यासी ? । कां रूप ध्यानासी न ये तुझें ? ॥ २ ॥

* *

कीर्तनीं बैसतां निद्रे नागविलें । मन माझें गुंतलें विषयसुखा ॥ ३ ॥
हरिदास गर्जती हरिनामाच्या कीर्ती । न ये माझ्या चित्तीं नामा म्हणे ॥ ४ ॥

१३

पंढरीचा वास चंद्रभागे स्नान । आणीक दर्शन विठोबाचें ॥ १ ॥
हेंचि मज घडो जन्म-जन्मांतरीं । मागणें श्रीहरी नाहीं दुजें ॥ २ ॥
मुखीं सदा नाम संतांचें दर्शन । जनीं जनार्दन ऐसा भाव ॥ ३ ॥
नामा म्हणे नित्य तुझे महाद्वारीं । कीर्तन गजरीं सप्रेमाचें ॥ ४ ॥

१४

तूं माझी माउली मी वो तुझा तान्हा । पाजीं प्रेमपान्हा पांडुरंगे ॥ १ ॥
तूं माझी गाउली मी तुझें वासरूं । नको पान्हा चोरूं पांडुरंगे ॥ २ ॥
तूं माझी हरिणी मी तुझें पाडस । तोडीं भवपाश पांडुरंगे ॥ ३ ॥
तूं माझी पक्षिणी मी तुझें अंडज । चारा घालीं मज पांडुरंगे ॥ ४ ॥
नामा म्हणे होसी भक्तीचा वालभा । मागें पुढें उभा सांभाळिशी ॥ ५ ॥

१५

तुझें प्रेम माझ्या हृदया आवडी । चरण मी न सोडीं पांडुरंगा ॥ १ ॥
इंद्रियांचे व्यापार अवघेचि तोडीं । प्रेमरसगोडी देईं मातें ॥ २ ॥
चंद्र चकोराचा पुरवी सोहळा । काय त्याच्या कळा न्यून होती ? ॥ ३ ॥
नामा म्हणे मज अनाथा सांभाळीं । हृदयकमळीं स्थिर राहें ॥ ४ ॥

१७

काय गुण-दोष माझे विचारिसी । आहें मी तों राशी अपराधांची ॥ १ ॥
अंगुष्ठापासोनी मस्तकापर्यंत । अखंड दुश्चित आचरलों ॥ २ ॥
स्वप्नीं देवा तुझी नाहीं घडली भक्ती । पुससी विरक्ती कोठोनियां ॥ ३ ॥
तूंचि माझा गुरु तूंचि माझा स्वामी । सकळ अंतर्यामीं गाऊं तुज ॥ ४ ॥
नामा म्हणे माझें चुकवीं जन्म-मरण । नको करूं शीण पांडुरंगा ॥ ५ ॥

१७

ममता तुटेना मज केशिराजा । अंगीं भाव दुजा लागे पाठीं ॥ १ ॥
शरीरीं तितिक्षा नाहीं क्षमा-शांती । यालागीं श्रीपती वायां गेलों ॥ २ ॥
नामा म्हणे देवा तारिसी पतिता । म्हणोनियां सत्ता केली आम्हीं ॥ ३ ॥

१८

हरि रे वाढवेळ झाला । कोण्या भक्तानें गोंविला ॥ १ ॥
झडकरि येईं गा विठ्ठला । कंठ आळवितां शोषिला ॥ २ ॥
प्राण केव्हां येईल माझा । आलिंगील चहूं भुजा ॥ ३ ॥
नामा गहिंवरें दाटला । पूर धरणीये लोटला ॥ ४ ॥

१९

पाहतां तुझे चरण हरली भवव्यथा । पुढती एक चिंता वाटतसे ॥ १ ॥
झणीं मुक्तपद देसी पांडुरंगा । मग या संतसंगा कोठें पाहूं ? ॥ ध्रु० ॥
मग हे पंढरी आनंदसोहळा । कवणाचे डोळां पाहूं देवा ? ॥ २ ॥
मग हे हरिकथा अमृतसंजीवनी । कवण श्रवणीं ऐकों देवा ? ॥ ३ ॥
नामा म्हणे मज पंढरीची सोय । अनंतजन्म होय याचिलागीं ॥ ४ ॥

जनाबाई (२०–२६)

२०

ये ग ये ग विठाबाई । माझे पंढरीचे आई ॥ १ ॥
भीमा आणि चंद्रभागा । तुझ्या चरणींच्या गंगा ॥ २ ॥
इतुक्यांसहित त्वां बा यावें । माझ्या रंगणीं नाचावें ॥ ३ ॥
माझा रंग तुझे गुणीं । म्हणे नामयाची जनी ॥ ४ ॥

२१

ज्याचा सखा हरी । त्यावरि विश्व कृपा करी ॥ १ ॥
उणें पडों नेदी त्याचें । वारें सोसी आघाताचें ॥ २ ॥
तयावीण क्षणभरी । कदा आपण नव्हे दुरी ॥ ३ ॥
अंग आपुलें वोडोनी । त्याला राखे जो निर्वाणीं ॥ ४ ॥
ऐसा अंकित भक्तांसी । म्हणे नामयाची दासी ॥ ५ ॥

२२

कां गा न येसी विठ्ठला । ऐसा कोण दोष मला ॥ १ ॥
माय बाप तूंचि धणी । मला सांभाळीं निर्वाणीं ॥ २ ॥
त्वां बा उद्धरिले थोर । तेथें कोण मी पामर ॥ ३ ॥
दीननाथा दीनबंधु । जनी म्हणे कृपासिंधु ॥ ४ ॥

२३

गंगा गेली सिंधूपाशीं । तेणें अव्हेरिलें तिसी ॥ १ ॥
तिणें सांगावें कवणाला ? । ऐसें बोलें गा विठ्ठला ॥ ध्रु० ॥
जळ कोपलें जळचरा । माता अव्हेरी कुमरा ॥ २ ॥
जनी म्हणे शरण आले । पाहिजे ते उद्धरिले ॥ ३ ॥

२३

चिंतन चित्ताला । लावीं मनाच्या मनाला ॥ १ ॥
उन्मनीच्या[१] सुखाआंत । पांडुरंग भेटी देत ॥ २ ॥
कवटाळुनि पोटीं-पाठीं । जनी म्हणे सांगूं गोष्टी ॥ ३ ॥

२५

आम्ही पातकांची राशी । आलों तुझ्या पायांपाशीं ॥ १ ॥
मना येईल तें तूं करीं । आतां तारीं अथवा मारीं ॥ २ ॥
जनी म्हणे सृष्टीवरी । एक असती तूं बा हरी ॥ ३ ॥

२६

रुक्मिणीच्या कुंका । सुरां असुरां प्रिय लोकां ॥ १ ॥
धांव धांव माझे आई ! । सखे साजणी विठाबाई ॥ २ ॥
शिवाचिया जपा । मदनताता बा निष्पापा ॥ ३ ॥
दयेच्या सागरा । जनी म्हणे अमरेश्वरा ॥ ४ ॥

श्रीएकनाथ (२७–३१)

२७

समचरणीं उभा चैतन्याचा गाभा । त्रैलोक्याची शोभा पांडुरंग ॥ १ ॥
भक्तांचें जीवन साधकांचें साधन । सुखाचें निधान पांडुरंग ॥ २ ॥
मुक्तिकल्पद्रुममहाफळ उत्तम । गोपिकांचा काम पांडुरंग ॥ ३ ॥
एका एकीं विनटला तो सदा संचला । एका जनार्दनीं भेटला पांडुरंग ॥ ४ ॥

२८

जन्मोजन्मीं आम्हीं बहु पुण्य केलें । मग या विठ्ठलें कृपा केली ॥ १ ॥
जन्मोनी संसारीं झालों त्याचा दास । माझा तो विश्वास पांडुरंगीं ॥ २ ॥

---

१ जेथें मन लीन होतें अशी तुर्येच्या पलीकडची पांचवी अवस्था.

****

भ्रमर सुवासीं मधावरी मासी । तैसें या देवासीं मन माझें ॥ ३ ॥
आणिका देवांसी नेघे माझें चित्त । गोड गातां गीत विठोबाचें ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं मज तेथें न्यावें । हाडसोनी द्यावें संतांपाशीं ॥ ५ ॥

२९

अणु-रेणुपासुनी ब्रह्मांडीं भरला । तो म्यां देखिला विटेवरी ॥ १ ॥
स्थावर जंगम भरूनी उरला । तो म्यां देखिला पंढरीये ॥ २ ॥
वेद-शास्त्र-पुराणें गाती जयासाठीं । तो पुंडलिकापाठीं उभा दिसे ॥ ३ ॥
वेडावल्या श्रुती न कळे म्हणती । तो उभा श्रीपती वाळुवंटीं ॥ ४ ॥
संतांचा समागम गाती आनंदानें । तो हरिकीर्तनीं नाचतसे ॥ ५ ॥
एका जनार्दनीं सुखाचा सागरू । विठ्ठल कल्पतरु बोळला आम्हां ॥ ६ ॥

३०

तुमचें नामसंकीर्तन । हेंचि माझें संध्या-स्नान ॥ १ ॥
तुमचे पायांचा साक्षेप । हाचि माझा कालक्षेप ॥ ध्रु० ॥
तुमचे पायांचें वंदन । हेंचि माझें अनुष्ठान ॥ २ ॥
तुमचे पायांपाशीं निद्रा । हेचि माझी प्रेममुद्रा[१] ॥ ३ ॥
एका जनार्दनाकार । ब्रह्मरूप हा संसार ॥ ४ ॥

३१

अनंताचे गुण अनंत अपार । न कळेचि पार श्रुति-शास्त्रां ॥ १ ॥
तो हा महाराज विटेवरी उभा । लावण्याचा गाभा शोभतसे ॥ ध्रु० ॥
कटीवरी कर ठेवी जगजेठी । पाहे कृपादृष्टी भक्ताकडे ॥ २ ॥
पुंडलिकाचे तेजें जोडलासे ठेवा । एका जनार्दनीं सेवा देई देवा ॥ ३ ॥

३२

काया[३] ही पंढरी आत्मा हा विठ्ठल । नांदतो केवळ पांडुरंग ॥ १ ॥
भावभक्ति भीमाउदक तें वाहे । बरवा शोभताहे पांडुरंग ॥ ध्रु० ॥
दया-क्षमा-शांति हेंचि वाळुवंट । मिळालासे थाट वैष्णवांचा ॥ २ ॥

---

१ प्रेमसमाधि. २ जगन्नाथ, जगांत श्रेष्ठ, परमपुरुष. ३ ह्या उत्कृष्ट अभंगाचें निरंतर मनन करावें. ह्याच अर्थाचे चोखामेळा व तुकोबाराय ह्यांचेही अभंग आहेत

ज्ञान ध्यान पूजा विवेक आनंद । हाचि वेणुनाद शोभतसे ॥ ३ ॥
दश इंद्रियांचा एक मेळा केला । ऐसा गोपाळकाला होत असे ॥ ४ ॥
देहीं देखिली पंढरी जनीं वनीं । एका जनार्दनीं वारी करी ॥ ५ ॥

३३

देवा माझें मन लागो तुझे चरणीं । संसारव्यसनीं पडों नेदीं ॥ १ ॥
नामस्मरण घडो संतसमागम । वाउगाचि भ्रम नको देवा ॥ ध्रु० ॥
पायीं तीर्थयात्रा मुखीं रामनाम । हाचि माझा नेम सिद्धी नेईं ॥ २ ॥
आणीक मागणें नाहीं नाहीं देवा । एका जनार्दनीं सेवा दृढ देईं ॥ ३ ॥

३४

एकपणें पाहतां सृष्टी । भरला दृष्टी विठ्ठल ॥ १ ॥
नाहीं द्वैताची भावना । बैसला ध्यानीं विठ्ठल ॥ ध्रु० ॥
मी-तूंपणा वोस ठाव । भरला सर्व विठ्ठल ॥ २ ॥
ध्यानीं विठ्ठल मनीं विठ्ठल । एका जनार्दनीं अवघा विठ्ठल ॥ ३ ॥

३५

भाव तोचि देव भाव तोचि देव । ये अर्थीं संदेह धरूं नका ॥ १ ॥
भावें भक्ति फळ भावें देव मिळे । निजभावें सोहळे स्वानंदाचे ॥ ध्रु० ॥
भावचि कारण भावचि कारण । यापरतें साधन नाहीं नाहीं ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं भावाच्या आवडी । मनोरथकोडी पुरती तेणें ॥ ३ ॥

३६

येथुनी पाहें तेथवरी । तंव तंव अवघा दिसे हरी ॥ १ ॥
आतां जाउनि कोठें पाहूं । जेथें पाहूं तेथें देवू ॥ ध्रु० ॥
गिरिकपाटीं कंदरीं । जिकडे पाहें तिकडे हरी ॥ २ ॥
एका बैसला निरंजनीं । जनार्दन जनीं वनीं ॥ ३ ॥

३७

भक्तिप्रेमेंविण ज्ञान नको देवा । अभिमान नित्य नवा तयामाजी ॥ १ ॥
प्रेमसुख देईं प्रेमसुख देईं । प्रेमेंवीण नाहीं समाधान ॥ ध्रु० ॥

---

१ शब्दशास्त्राच्या ज्ञानाबरोबर अहंकार वाढत मात्र असतो.

रांडवेन जेविं शृंगारू पैं केला । प्रेमेंविण झाला ज्ञानी तैसा ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं प्रेम अति गोड । अनुभवी सुरवाड[1] जाणतील ॥ ३ ॥

३८

गातों एका ध्यातों एका । अंतर-बाहिर पाहतों एका ॥ १ ॥
अगुणीं एका सगुणीं एका । गुणातीत देखों एका ॥ ध्रु० ॥
जनीं एका वनीं एका । निरंजनीं देखों एका ॥ २ ॥
संतजनां पढिये एका । जनार्दन कडिये एका ॥ ३ ॥

३९

सकळ देवांचा जनिता । त्रिगुणसत्ता चाॅलविता[2] ॥ १ ॥
शरण जातां त्याच्या पायां । सर्व हारपली माया ॥ ध्रु० ॥
भेदाभेद निवारले । सर्व स्वरूप कोंदलें ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं शिवें । जीवपणा मुकलों जीवें ॥ ३ ॥

श्रीतुकाराम (४०–८४)

४०

सुंदर तें ध्यान उभें विटेवरी । कर कटावरी ठेवूनीयां ॥ १ ॥
गळां तुळसीहार कांसे पीतांबर । आवडे निरंतर हेंचि ध्यान ॥ ध्रु० ॥
मकर-कुंडलें तळपती[3] श्रवणीं । कंठीं कौस्तुभमणी विराजित ॥ २ ॥
तुका म्हणे माझें हेंचि सर्व सुख । पाहीन श्रीमुख आवडीनें ॥ ३ ॥

४१

सदा माझे डोळां जडो तुझी मूर्ति । रखुमाईच्या पती सोयरिया ॥ १ ॥
गोड तुझें रूप गोड तुझें नाम । देईं मज प्रेम सर्व काळ ॥ ध्रु० ॥
विठो माउलिये हाचि वर देईं । संचरोनि राहीं हृदयामाजी ॥ २ ॥
तुका म्हणे कांहीं न मागों आणीक । तुझे पायीं सुख सर्व आहे ॥ ३ ॥

४२

कन्या सासुऱ्यासी जाये । मागें परतोनि पाहे ॥ १ ॥[4]
तैसें झालें माझ्या जीवा । कधीं भेटसी केशवा ! ॥ ध्रु० ॥

---

१ प्रेमसुख. २ 'गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति' (गीता, अ. १४
३ शोभतात. ४ किती प्रेमळ भावना ही !

चुकलिया माये। बाळ हुरुहुरु पाहे ॥ २ ॥
जीवनावेगळी मासोळी। तैसा तुका तळमळी ॥ ३ ॥

४३

शास्त्रांचें जें सार वेदांची जो मूर्ति। जो माझा सांगाती प्राणसखा ॥ १ ॥
म्हणवूनि नाहीं आणिकांचा पांग। सर्व झालें सांग नामें एका ॥ २ ॥
सगुण निर्गुण जयाचीं हीं अंगें। तोचि आम्हांसंगें क्रीडा करी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे आम्ही विधीचे जनिते[1]। स्वयंभु आइते केले नव्हों[1] ॥ ४ ॥

४४

न लागे हें मज तुझें ब्रह्मज्ञान[2]। गोजिरें सगुण रूप पुरे ॥ १ ॥
लागला उशीर पतितपावना। विसरोनि वचना गेलासी या ॥ ध्रु० ॥
जळोनि संसार बैसलों अंगणीं। तुझें नाहीं मनीं-मानसींहि ॥ २ ॥
तुका म्हणे नको रागेजों विठ्ठला। उठीं देईं मला भेटी आतां ॥ ३ ॥

४५

देखोनियां तुझ्या रूपाचा आकार। उभा कटीं कर ठेवूनियां ॥ १ ॥
तेणें माझ्या चित्ता होतें समाधान। वाटतें चरण न सोडावे ॥ ध्रु० ॥
मुखें[3] गातों गीत वाजवितों टाळी। नाचतों राऊळीं प्रेमसुखें ॥ २ ॥
तुका म्हणे मज तुझ्या नामापुढें। तुच्छ हें बापुडें सकळही ॥ ३ ॥

४६

न मिळो खावया न वाढो संतान। परि हा नारायण कृपा करो ॥ १ ॥
ऐसी माझी वाचा मज उपदेशी। आणिक लोकांसी हेंचि सांगे ॥ ध्रु० ॥
विटंबो शरीर होत कां विपत्ती। परी राहो चित्तीं नारायण ॥ २ ॥
तुका म्हणे नाशिवंत हें सकळ। आठवे गोपाळ तेंचि हित ॥ ३ ॥

४७

तुजविण वाणी आणिकांची थोरी। तरी माझी हरी जिव्हा झडो ॥ १ ॥
तुजविण चित्ता आवडे आणिक। तरी हा मस्तक भंगो माझा ॥ ध्रु० ॥

---

१ आम्ही ब्रह्मदेवाचेही बाप अनादि आहोंत, निर्मिलेले न होत, घडलेले नसू स्वयंभू आहोंत. २ 'नको ब्रह्मज्ञान आत्मस्थितिभाव। मी भक्त तूं देव ऐसें करीं.
३ वर्णन करीं, वर्णी.

* *

नेत्रीं आणिकांसी पाहीन आवडी । ऋतु तेचि घडी चांडाळ हे ॥ २ ॥
कथामृतपान न करिती श्रवण । काय प्रयोजन मग यांचें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे काय वांचूनि कारण । तुज एक क्षण विसंबतां ॥ ४ ॥

४८

घेईं घेईं माझे वाचे । गोड नाम विठोबाचें ॥ १ ॥
डोळे तुम्ही घ्या रे सुख । पाहा विठोबाचें मुख ॥ ध्रु० ॥
तुम्ही आईका रे कान । माझ्या विठोबाचे गुण ॥ २ ॥
मना तेथें धांव घेईं । राहीं । विठोबाचे पायीं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे जीवा । नको सोडूं या केशवा ॥ ४ ॥

४९

पतिव्रते जैसा भ्रतार प्रमाण । आम्हां नारायण तैशापरी ॥ १ ॥
सर्वभावें लोभ्या आवडे हें धन । आम्हां नारायण तैशापरी ॥ ध्रु० ॥
तुका म्हणे एकविध झालें मन । विठ्ठलावांचून नेणें दुजें ॥ २ ॥

५०

विठ्ठल आमुचें जीवन । आगम-निगमांचें स्थान ।
विठ्ठल सिद्धींचें साधन । विठ्ठल ध्यान विसांवा ॥ १ ॥
विठ्ठल कुळींचें दैवत । विठ्ठल वित्त गोत चित्त ।
विठ्ठल पुण्य पुरुषार्थ । आवडे मात विठ्ठलाची ॥ २ ॥
विठ्ठल विस्तारला जनीं । सप्तही पाताळें भरूनी ।
विठ्ठल व्यापक त्रिभुवनीं । विठ्ठल मुनिमानसीं ॥ ३ ॥
विठ्ठल जिवाचा जिव्हाळा । विठ्ठल कृपेचा कोंवळा ।
विठ्ठल प्रेमाचा पुतळा । लावियेला चाळा विश्व विठ्ठलें ॥ ४ ॥
विठ्ठल बाप माय चुलता । विठ्ठल भगिनी आणि भ्राता ।
विठ्ठलेंवीण चाड नाहीं गोता । तुका म्हणे आतां नाहीं दुसरें ॥ ५

५१

मी अवगुणी अन्यायी । किती म्हणोनि सांगों काई ।
आतां मज पायीं । ठाव देईं विठ्ठले ॥ १ ॥

* *

पुरे पुरे हा संसार । कर्म बळिवंत दुस्तर ।
राहों नेदी स्थिर । एके ठायीं निश्चळ ॥ २ ॥
अनेक बुद्धीचे तरंग । क्षणक्षणा पालटती रंग ।
धरूं जातां संग । तंव तो होतो बाधक ॥ ३ ॥
तुका म्हणे आतां । अवघी तोडीं माझी चिंता ।
येउनि पंढरीनाथा । वास करीं हृदयीं ॥ ४ ॥

५२

आगी लागो तया सुखा । जेणें हरि न ये मुखा ॥ १ ॥
मज होत कां विपत्ती । पांडुरंग राहो चित्तीं ॥ ध्रु० ॥
जळो तें समूळ । धन संपत्ति उत्तम कुळ ॥ २ ॥
तुका म्हणे देवा । जेणें न घडे तुझी सेवा ॥ ३ ॥

५३

धांव घालीं आई । आतां पाहतेसी काई ॥ १ ॥
धीर नाहीं पोटीं । झालों वियोगें हिंपुटी ॥ ध्रु० ॥
करावें शीतळ । बहु जाली हळहळ ॥ २ ॥
तुका म्हणे डोई । कधीं ठेवीन हे पाई ॥ ३ ॥

५४

कां रे नाठविसी कृपाळू देवासी । पोसितो जगासी एकलाचि ॥ १ ॥
बाळा दुग्ध कोण करितें उत्पत्ती । वाढवी श्रीपती सवें दोन्ही[१] ॥ ध्रु० ॥
फुटती तरुवर उष्णकाळमासीं । जीवन तयांसी कोण घाली ॥ २ ॥
तेणें तुझी काय नाहीं केली चिंता । राहें त्या अनंता आठवूनि ॥ ३ ॥
तुका म्हणे ज्याचें नांव विश्वंभर[२] । त्याचें निरंतर ध्यान करीं ॥ ४ ॥

५५

ज्याचें जया ध्यान । तेंचि होय त्याचें मन ॥ १ ॥
म्हणउनि अवघें सारा । पांडुरंग दृढ धरा ॥ ध्रु० ॥

---

१ बाळाच्या वाढीबरोबर दुधाचीही वाढ होत असते. २ विश्वाचा पोषणकर्ता.

समखूण ज्याचे पाय । उभा व्यापक विटे ठाय ॥ २ ॥
तुका[1] म्हणे नभा । परता अणूचाही गाभा ॥ ३ ॥

५६

गोविंद गोविंद । मना लागलिया छंद ॥ १ ॥
मग गोविंद ते काया । भेद नाहीं देवा तया ॥ ध्रु० ॥
आनंदलें मन । प्रेमें पाझरती लोचन ॥ २ ॥
तुका म्हणे आळी[2] । जेवीं नुरेची वेगळी ॥ ३ ॥

५७

तुज पाहतां सामोरी । दृष्टि न फिरे माघारी ॥ १ ॥
माझें चित्त तुझ्या पायां । मिठी पडली पंढरीराया ॥ ध्रु० ॥
नव्हे सारितां निराळें । लवण मेळवितां जळें ॥ २ ॥
तुका म्हणे बळी । जीव दिला पायांतळीं ॥ ३ ॥

५८

पडतां जडभारी । दासें आठवावा हरी ॥ १ ॥
मग तो होऊं नेदी शीण । आड घाली सुदर्शन ॥ ध्रु० ॥
नामाच्या चिंतनें । बारा वाटा पळती विघ्नें ॥ २ ॥
तुका म्हणे प्राण । करा देवासी अर्पण ॥ ३ ॥

५९

आडलिया जना होसी साह्यकारी । आंधळिया करीं काठी तूंचि ॥ १ ॥
आडले गांजले पीडिले संसारीं । त्यांचा तूं कैवारी नारायणा ॥ ध्रु० ॥
प्रल्हाद महासंकटीं रक्षिला । तुम्हीं आपंगिला[3] नानापरी ॥ २ ॥
आपुलेंचि अंग तुम्हीं वोडविलें । त्याचें निवारिलें महादुःख ॥ ३ ॥
तुका म्हणे तुझे कृपे पार नाहीं । माझे विठाबाई जननीये ॥ ४ ॥

---

१ 'तुका म्हणे व्यापक नभा । होई अणूचाही गाभा.' २ 'भिंगुरटी कीटक धरी । कोंडी भिंतीमाजिले घरीं । ते मरणभयें ध्यान करीं । निरंतरीं भ्रमरीचें ॥ १ ॥ तेणें तीव्रध्यानें ती किटी । होऊनि ठाके भिंगुरटी । गगना चढे उठाउठीं । प्रत्यक्ष दृष्टीं देखिजे ॥ २ ॥' (एकनाथी भागवत, अ. ९). ३ रक्षिला.

६०

बोलणेंचि नाहीं । आतां देवाविणें कांहीं ॥ १ ॥
एकसरें केला नेम । देवा दिले क्रोध काम ॥ ध्रु० ॥
पाहेन ते पाय । जोंवरी हे दृष्टि धाय ॥ २ ॥
तुका म्हणे मनें । हेचि संकल्प वाहणें ॥ ३ ॥

६१

वर्णावी ते थोरी एका विठ्ठलाची । कीर्ति मानवाची सांगों नये ॥ १ ॥
उदंडचि झाले जन्मोनियां मेले । होवोनियां गेले राव-रंक ॥ ध्रु० ॥
त्यांचें नाम कोणी नेघे चराचरीं । साही वेद चारी वर्णिताती ॥ २ ॥
अक्षय अढळ चळेना ढळेना । तया नारायणा ध्यात जावें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे तुम्हीं विठ्ठल चित्तीं ध्यातां । जन्म-मरणव्यथा दूर होती ॥ ४

६२

तूं माझी माउली तूं माझी साउली । पाहतों वाटुली[1] पांडुरंगे ॥ १ ॥
तूं मज एकुला वडील धाकुला । तूं मज आपुला सोयरा जीव ॥ ध्रु० ॥
तुका म्हणे जीव तुजपाशीं असे । तुजविण ओस सर्व दिशा ॥ २ ॥

६३

एक धरिला चित्तीं । आम्ही रखुमाईचा पती ॥ १ ॥
तेणें झालें अवघें काम । निवारिला भवभ्रम ॥ ध्रु० ॥
परद्रव्य परनारी । जालीं विषाचीये परी ॥ २ ॥
तुका म्हणे फार । नाहीं लागला व्यवहार[2] ॥ ३ ॥

६४

माझे मज कळों येती अवगुण । काय करूं मन अनावर ॥ १ ॥
आतां आड उभा राहें नारायणा । दयासिंधुपणा साचें[3] करीं ॥ २ ॥
वाचा वादे परी करणें कठीण । इंद्रियांआधीन झालों देवा ॥ ३ ॥
तुका म्हणे जैसा-तैसा[4] तुझा दास । न धरीं उदास माय-बापा ॥ ४ ॥

---

१ वाट. २ श्रम, खटाटोप. ३ खरा. ४ कसाही असलों तरी, जसा आहे तर
तुझा दास आहे.

६५

धर्माची तूं मूर्ति । पाप-पुण्य तुझे हातीं ॥ १ ॥
मज सोडवीं दातारा । कर्मापासूनि दुस्तरा ॥ ध्रु० ॥
करिसी अंगीकार । तरी काय माझा भार ॥ २ ॥
जीवींच्या जीवना । तुका म्हणे नारायणा ॥ ३ ॥

६६

पावलें पावलें तुझें आम्हां सर्व । दुजा नको भाव होऊं देऊं ॥ १ ॥
जेथ जेथें देखें तुझींच पाउलें । त्रिभुवन संचलें विठ्ठला गा ॥ ध्रु० ॥
भेदाभेदमतें भ्रमाचे संवाद । आम्हां नको वाद त्यांशीं देऊं ॥ २ ॥
तुका म्हणे अणु[1] तुजविण नाहीं । नभाहुनी पाहीं वाडें[2] आहे ॥ ३ ॥

६७

कई ऐसी दशा येईल माझ्या अंगा । चित्त पांडुरंगा झुरतसे ॥ १ ॥
नाठवूनि देह पायांचें चिंतन । अवसान तें क्षण नाहीं मध्यें ॥ ध्रु० ॥
कई ऐसा पात्र होईन लाभासी । नेणों हृषीकेशी तुष्टईल ॥ २ ॥
तुका म्हणे धन्य मानीन संचित । घेईन तें नित्य प्रेमसुख ॥ ३ ॥

६८

अगा ये उदारा अगा विश्वंभरा । रखुमाईच्या वरा पांडुरंगा ॥ १ ॥
अगा सर्वोत्तमा अगा कृष्णा रामा । अगा मेघश्यामा विश्वजनित्या ॥ ध्रु० ॥
अगा कृपावंता जीवन तूं दाता । अगा सर्व सत्ता धरितया ॥ २ ॥
अगा सर्व जाणा अगा नारायणा । करुणावचना चित्त द्यावें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे नाहीं अधिकार तैसी । सरती पायांपाशीं केली मागें ॥ ४ ॥

६९

संसारतापें तापलों मी देवा । करितां या सेवा कुटुंबाची ॥ १ ॥
म्हणऊनि तुझे आठविले पाये । ये वो माझे माये पांडुरंगे ॥ ध्रु० ॥
बहुतां जन्मींचा झाला भारवाही । सुटिजे हें नाहीं वर्म ठावें ॥ २ ॥

---

१ 'अणोरणीयान्महतो महीयान्' श्रुति व स्मृति. २ मोठा.

वेढियलों चोरीं अंतर्बाह्यात्कारीं । कींणव न करी कोणी माझी ॥ ३ ॥
बहु पांगविलों बहु नागविलों । बहु दिवस झालों कासावीस ॥ ४ ॥
तुका म्हणे आतां धाव घालीं वेगीं । ब्रीद तुझें जगीं 'दिनानाथ' ॥ ५ ॥

७०

त्रैलोक्या पाळितां उबगला नाहीं । आमुचें त्या काई असे ओझें ॥ १ ॥
पाषाणाचे पोटीं बैसला दर्दुर । तया मुखीं चारा कोण घाली ? ॥ ध्रु० ॥
पक्षी अजगर न करिती संचित । तयांसि अनंत प्रतिपाळी ॥ २ ॥
तुका म्हणे तया भार घातलिया । उपेक्षीना दयासिंधु माझा ॥ ३ ॥

७१

नको ब्रह्मज्ञान आत्मस्थितिभाव । मी भक्त तूं देव ऐसें करीं ॥ १ ॥
दावीं रूप मज गोपिकारमणा । ठेवूं दे चरणांवरी माथा ॥ ध्रु० ॥
पाहीन श्रीमुख देईन आलिंगन । जीवें निंबलोण उतरीन ॥ २ ॥
पुसतां सांगेन हितगुजमात । बैसोनि एकान्त सुखगोष्टी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे यासी न लावीं उशीर । माझें अभ्यंतर जाणोनियां ॥ ४ ॥

७२

मोक्षपदें तुच्छ केलीं याकारणें । आम्हां जन्म घेणें युगायुगीं ॥ १ ॥
विटे ऐसें सुख नव्हे भक्तिरस । पुढती पुढती आस सेवावें हें ॥ ध्रु० ॥
देवाहातीं रूप धरवूं आकार । नेदूं निराकार होऊं त्यासी ॥ २ ॥
तुका म्हणे चित्त निवान्त राहिलें । ध्याईं तीं पाउलें विटेवरी ॥ ३ ॥

७३

मागणें तें मागों देवा । करूं भक्ति त्याची सेवा ॥ १ ॥
काय उणें तयापाशीं । ऋद्धि सिद्धि ज्याच्या दासी ॥ ध्रु० ॥
काया वाचा मन । करूं देवा हें अर्पण ॥ २ ॥
तुका म्हणे विश्वंभर । ज्याच्यानें हें चराचर ॥ ३ ॥

---

१ कींव, दया. २ पराधीन झालों. ३ कंटाळला.

७४

चाले हें शरीर कोणाचिये सत्ते । कोण बोलवितें हरीविण ॥ १ ॥
देखवी ऐकवी एक नारायण । तयाचें भजन चुकों नका ॥ ध्रु० ॥
मानसाची देव चालवी अहंता । मीचि एक कर्ता म्हणोनियां ॥ २ ॥
वृक्षाचेंहि पान हाले त्याची सत्ता । राहिली अहंता मग कोठें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे विठो भरला सबाह्य । तया उणें काय चराचरीं ॥ ४ ॥

७५

प्रेमसूत्रदोरी । नेतो तिकडे जातो हरी ॥ १ ॥
मनेंसहित वाचा काया । अवघें दिलें पंढरिराया ॥ ध्रु० ॥
सकळ सत्ता तया हातीं । माझी कींव काकुळती ॥ २ ॥
तुका म्हणे ठेवी तैसें । आम्ही राहों त्याचे इच्छे ॥ ३ ॥

७६

दुर्बुद्धि ते मना । कदा नुपजो नारायणा ॥ १ ॥
आतां मज ऐसें करीं । तुझें पाप चित्तीं धरीं ॥ ध्रु० ॥
उपजला भावो । तुझे कृपें सिद्धी जावो ॥ २ ॥
तुका म्हणे आतां । लाभ नाहीं यापरता ॥ ३ ॥

७७

हांकेसरसी उडी । घालूनियां स्तंभ फोडी ॥ १ ॥
ऐसी कृपावंत कोण । माझे विठाईवांचून ॥ ध्रु० ॥
करितां आठव । धांवोनियां घाली कव ॥ २ ॥
तुका म्हणे गीतीं गातां । नामें द्यावी सायुज्यता ॥ ३ ॥

७८

मातीवीण काय वर्णूं तुझें ध्यान । जेथें पडिलें मौन वद-श्रुती ॥ १ ॥
करूनि गोजिरा आपुलिये मतीं । धरियेलें चित्तीं चरणकमळ ॥ ध्रु० ॥
सुखाचें ओतिलें पाहों ते श्रीमुख । तेणें हरे भूक-तान माझी ॥ २ ॥
रसना गोडावली ओंव्या गातां गीत । पावलेंसे चित्त समाधान ॥ ३ ॥
तुका म्हण माझी दृष्टि चरणांवरी । पाउलें गोजिरीं कुंकुमाचीं ॥ ४ ॥

७९

आनंदाच्या कोटी । सांठविल्या आम्हांपोटीं ॥ १ ॥
प्रेम चालिला प्रवाहो । नामओघ लवलाहो ॥ ध्रु० ॥
अखंड खंडेना जीवन । राम कृष्ण नारायण ॥ २ ॥
थडी आहिक्य परत्र । तुका म्हणे समतीर ॥ ३ ॥

८०

देऊनि आलिंगन प्रीतीच्या पडिभरें । अंगें हीं दातारें निववावीं ॥ १ ॥
अमृताची दृष्टि घालूनियां वरी । शीतळ हा करीं जीव माझा ॥ ध्रु० ॥
घेईं उचलोनि पुसें तहान-भूक । पुसीं माझें मुख पीतांबरें ॥ २ ॥
बुझावोनि माझी धरीं हनवटी । ओंवाळूनि दिठी करूनि सांडीं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे बापा अहो विश्वंभरा । आतां कृपा करा ऐसी कांहीं ॥ ४ ॥

८१

भावबळें कैसा झालासी लहान । मागें संतीं ध्यान वर्णियेलें ॥ १ ॥
तें मज उचित करूनियां देवा । दाखवीं केशवा माय-बापा ॥ ध्रु० ॥
पाहोनियां डोळां बोलेन मी गोठी । आलिंगूनि मिठी देईन पायीं ॥ २ ॥
चरणीं दृष्टि उभा राहेन समोर । जोडोनियां कर पुढें दोन्ही ॥ ३ ॥
तुका म्हणे उत्कंठित हे वासना । पुरवीं नारायणा आर्त माझें ॥ ४ ॥

८२

काय तुझें वेंचे मज भेटी देतां । वचन बोलतां एक दोन ॥ १ ॥
काय तुझें रूप घेतों मी चोरोनी । त्या भेणें लपोनी राहिलासी ॥ ध्रु० ॥
काय तुझें आम्हां करावें वैकुंठ । भेवों नको भेट आतां मज ॥ २ ॥
तुका म्हणे तुझी नलगे दसोडी । परी आहे आवडी दर्शनाची ॥ ३ ॥

८३

आंत हरि बाहेर हरि । हरीनें घरीं कोंडिलें ॥ १ ॥
हरीनें कामा घातला चिरा । हरीनें वित्तवरा मुकविलें ॥ ध्रु० ॥
हरीनें जीवें केली साटी । पाडिली तुटी सकळांसी ॥ २ ॥
तुका म्हणे वेगळा नव्हे । हरी भोंवे भोंवताला ॥ ३ ॥

८४

तूं माउलीहूनि मवाळ । चंद्राहूनि शीतळ ।
पाणियाहूनि पातळ । कल्लोळ प्रेमाचा ॥ १ ॥
देऊं काशाची ऊपमा । दुजी तुज पुरुषोत्तमा ।
ओंवाळूनि नामा । तुझ्यावरूनि टाकिलों ॥ ध्रु० ॥
तुवां केलें रे अमृता । गोड त्याहि तूं परता ।
पांचां तत्त्वांचा जनिता । सकळ सत्तानायक ॥ २ ॥
कां न बोलोनि आतां । उगाच चरणीं ठेवितों माथा ।
तुका म्हणे पंढरिनाथा । क्षमा करीं अपराध ॥ ३ ॥

८५

आणिक दुसरें मज नाहीं आतां । नेमिलें या चित्तापासूनियां ॥ १ ॥
पांडुरंग ध्यानीं पांडुरंग मनीं । जागृतीं स्वपनीं पांडुरंग ॥ ध्रु० ॥
पडिलें वळण इंद्रिया सकळां । भाव तो निराळा नाहीं दूजा ॥ २ ॥
तुका म्हणे नेत्रीं केली ओळखण । तटस्थ तें ध्यान विटेवरी ॥ ३ ॥

८६

अंतरींची घेतो गोडी । पाहे जोडी भावाची ॥ १ ॥
देव सोयरा देव सोयरा । देव सोयरा दीनाचा ॥ ध्रु० ॥
आपुलिया वैभवें । शृंगारावें निर्मळ ॥ २ ॥
तुका म्हणे जेवी सवें । प्रेम द्यावें प्रीतीचे ॥ ३ ॥

८७

मोक्ष तुमचा देवा । तुम्ही दुर्लभ तो ठेवा ॥ १ ॥
मज भक्तीची आवडी । नाहीं अंतरीं ते गोडी ॥ ध्रु० ॥
आपुल्या प्रकारा । करा जतन दातारा ॥ २ ॥
तुका म्हणे भेटी । पुरे एकचि शेवटीं ॥ ३ ॥

८८

निर्वाहापुरतें अन्न-आच्छादन । आश्रमासी स्थान कोपी गुहा ॥ १ ॥
कोठेंही चित्तासी नसावें बंधन । हृदयीं नारायण सांठवावा ॥ ध्रु० ॥

नये बोलों फार बैसों जनामधीं । सावधानबुद्धी इंद्रियें दमी ॥ २ ॥
तुका म्हणे घडी घडीनें साधावी । त्रिगुणांची गोवी उगवूनी ॥ ३ ॥

श्रीरामदास (८९–१०२) ८९

राम आकाशीं पाताळीं । राम नांदे भूमंडळीं ।
राम योगियांचे मेळीं । सर्वकाळीं तिष्ठत ॥ १ ॥
राम नित्यनिरंतरीं । राम सबाह्य अंतरीं ।
राम विवेकाचे घरीं । भक्तीवरी सांपडे ॥ २ ॥
राम भावें ठायीं पडे । राम भक्तीसी आतुडे ।
राम ऐक्यरूपीं जोडे । मौन पडे श्रुतीसी ॥ ३ ॥
राम योग्यांचें मंडण । राम भक्तांचें भूषण ।
राम आनंदाचा घन । करी रक्षण दासांचें ॥ ४ ॥

९०

राम गावा राम ध्यावा । राम जीवींचा विसांवा ॥ १ ॥
कल्याणाचें जें कल्याण । रघुरायाचें गुणगान ॥ २ ॥
मंगळाचें जें मंगळ । राम कौसल्येचा बाळ ॥ ३ ॥
राम कैवल्याचा दानी । रामदास अभिमानी ॥ ४ ॥

९१

दासाची संपत्ति राम सीतापती । जीवाचा सांगाती राम एक ॥ १ ॥
राम एक माता राम एक पिता । राम एक भ्राता सहोदर ॥ २ ॥
सहोदर विद्या वैभव कांचन । सर्व हा स्वजन राम एक ॥ ३ ॥
राम एक ज्ञान राम एक ध्यान । राम समाधान रामदासीं ॥ ४ ॥

९२

कां वो राममाये दुरी धरियेलें । कठिण कैसें जालें चित्त तुझें ॥ १ ॥
देउनी आलिंगन प्रीतिपडिभरें । कैं मुख पीतांबरें पुसशील ॥ २ ॥
घेउनी कडिये धरुनी हनुवटी । कैं गुजगोष्टी सांगशील ॥ ३ ॥
रामदास म्हणे केव्हां संबोधिशी । प्रेमपान्हा देशी जननीये ॥ ४ ॥

९३

अपराधी अपराधी । आम्हां नाहीं दृढबुद्धी ॥ १ ॥
माझे अन्याय अगणित । कोण करील गणित ॥ ध्रु० ॥
मज सर्वस्वें पाळावें । प्रतीतीनें सांभाळावें ॥ २ ॥
माझी वाईट करणी । रामदास लोटांगणीं ॥ ३ ॥

९४

शिरीं आहे रामराज । औषधाचें कोण काज ॥ १ ॥
जो जो प्रयत्न रामाविण । तो तो दुःखासी कारण ॥ ध्रु० ॥
शंकराचें हळाहळ । जेणें केलें सुशीतळ ॥ २ ॥
आम्हां तोचि तो रक्षिता । रामदासीं नाहीं चिंता ॥ ३ ॥

९५

सोडीं संसाराची आस । धरीं भक्तीचा हव्यास ॥ १ ॥
दुःखमूळ हा संसार । तयामध्यें भक्ति सार ॥ ध्रु० ॥
ग्रंथ पाहतां लक्षकोटी । जेथें तेथें भक्ति मोठी ॥ २ ॥
जन्मा आलियाचें फळ । दास म्हणे तें केवळ ॥ ३ ॥

९६

बाळक जाणेना मातेसी । तिचें मन तयापाशीं ॥ १ ॥
तैसा देव हा दयाळ । करी भक्ताचा सांभाळ ॥ ध्रु० ॥
धेनु वत्साचेनी लागें । धांवे त्याच्या मागें मागें ॥ २ ॥
पक्षी घेतसे गगन । पिल्यांपाशीं त्याचें मन ॥ ३ ॥
मत्स्य[१] आठवितां पाळी । कूर्म दृष्टीनें सांभाळी ॥ ४ ॥
रामीं रामदास म्हणे । मायाजाळाचीं लक्षणें ॥ ५ ॥

९७

हरिभक्ति करी धन्य तो संसारी । जयाचा कैवारी देवराणा ॥ १ ॥
देवराणा सदा सर्वदा मस्तकीं । तयासी ह्या लोकीं चाड[२] नाहीं ॥ ध्रु० ॥
चाड नाहीं जनीं राघवाचा दास । सार्थक वयस रामदासीं ॥ २ ॥

---

१ मत्स्यी स्मरणानें व कांसवी दृष्टीनें आपल्या पोरांना पोसते. २ आवड, पर्वा.

९८

देव जवळी अंतरीं । भेटी नाहीं जन्मवरी ॥ १ ॥
मूर्ति त्रैलोक्यीं संचली । दृष्टि विश्वाची चुकली ॥ २ ॥
भाग्यें आले संतजन । झालें देवाचें दर्शन ॥ ३ ॥
रामदासीं योग झाला । देहीं देव प्रगटला ॥ ४ ॥

९९

पतितपावना जानकीजीवना । वेगीं माझ्या मना पालटावें ॥ ध्रु० ॥
मन हें चंचळ न राहे निश्चळ । निरूपणीं पळ स्थिरावेना ॥ १ ॥
सांडुनियां ध्यान विषयचिंतन । करीतसे मन आवरेना ॥ २ ॥
रामदास म्हणे कथानिरूपणें । मनाचीं लक्षणें जैसीं तसीं ॥ ३ ॥

१००

पतितपावना जानकीजीवना । वेगीं माझ्या मना पालटावें ॥ ध्रु० ॥
वैराग्याचा लेश नाहीं माझे अंगीं । बोलतसें जगीं शब्दज्ञान ॥ १ ॥
देह हें कारणीं लावावें नावडे । आळस आवडे सवकाळ ॥ २ ॥
रामदास म्हणे लाज तुझी तुज । कोण पुसे मज अनाथासी ॥ ३ ॥

१०१

पतितपावना जानकीजीवना । वेगीं माझ्या मना पालटावें ॥ ध्रु० ॥
मिथ्या-शब्दज्ञानें तुज अंतरलों । संदेहीं पडलों मीपणाचे ॥ १ ॥
सदा खळबळ निर्गुणाची घडे । सगुण नावडे ज्ञानगर्वें ॥ २ ॥
रामदास म्हणे ऐसा हा पतित । मीपणें अनंत पाहों जातां ॥ ३ ॥

१०२

मी खरा पतीत तूं खरा पावन । आतां अनुमान करूं नको ॥ ध्रु० ॥
आतां मज कांहीं माझी चिंता नसे । तुझें नाम कैसें वांचवील ॥ १ ॥
समर्थें घेतला नांवालागीं भार । मज उपकार कासयाचा ॥ २ ॥
रामदास म्हणे तुझें तुज उणें । सोयरीं पिसुणें हांसतील ॥ ३ ॥

****

शेख महंमद (१३०) १०३

ऐसें केलें या गोपाळें । नाहीं सोंवळें ओंवळें ॥ १ ॥
काटे केतकीच्या झाडा । आंत जन्मला केवडा ॥ २ ॥
फणसाअंगीं कांटे । आंत अमृताचे सांठे ॥ ३ ॥
नारळ वरुता कठिण । परी अंतरीं जीवन ॥ ४ ॥
शेख महंमद अविंध । त्याचे हृदयीं गोविंद ॥ ५ ॥

चोखामेळा (१०४–१०५) १०४

ऊस डोंगा[1] परी रस नोहे डोंगा । काय भुललासी वरलिया रंगा ॥ १ ॥
कमान डोंगी परी तीर नोहे डोंगा । काय भुललासी वरलिया रंगा ॥ २ ॥
नदी डोंगी परी जल नोहे डोंगें । काय भुललासी वरलिया रंगें ॥ ३ ॥
चोखा डोंगा परी भाव नोहे डोंगा । काय भुललासी वरलिया रंगा ॥ ४ ॥

१०५

टाळी वाजवावी गुढी उभारावी । वाट हे चालावी पंढरीची ॥ १ ॥
पताकांचे भार मिळाले अपार । होतो जयजयकार भीमातीरीं ॥ २ ॥
हरिनाम गर्जतां नाहीं भय-चिंता । ऐसें बोले गीता भागवत ॥ ३ ॥
खट-नट यावे शुद्ध होउन जावे । दवंडी पिटी भावें चोखामेळा ॥ ४ ॥

(निळोबाराय) १०६ १०६

पाचारितां यावें बोलवितां जावें । हें तों न संभवे तुम्हांपाशीं ॥ १ ॥
जेथील तेथींचें प्रगटलें रूपडें । आपल्या सुरवाडें भक्तांचिया ॥ २ ॥
जाणें येणें नाहीं तुम्हां कदाकाळीं । असा भूमंडळीं व्यापूनियां ॥ ३ ॥
निळा म्हणे ऐसें जाणोनियां मनीं । करितों अनुदिनीं स्तवन तुमचें ॥ ४ ॥

कृष्णदयार्णव (१०७) १०७

गोविंदा तूं जळ मी तेथें कल्लोळ । असों सर्वकाळ ऐक्यसुखें ॥ १ ॥
तूं बिंब मी तेज तूं हेतु मी काज । व्यापक तूं पूज्य पूजक मी ॥ २ ॥

---

१ वाईट, हीन.

अणूचा वियोग नसे तुम्हा आम्हां । आजी मेघश्यामा सांडूं नको ॥ ३ ॥
तूं रस मी गोडी तूं वृक्ष मी वाढी । तूं शक्ति मी प्रौढी सामर्थ्याची ॥ ४ ॥
दयार्णवस्वामी मी तुझा सेवक । वियोगाचें दुःख साहों नेणें ॥ ५ ॥

वासुदेवानंदस्वामी (१०८) १०८

भावभक्ती अंगीं उठे । प्रेमभरें कंठ दाटे ॥ १ ॥
दाटे प्रेमाश्रु लोचनीं । रोम राहे उभारूनी ॥ २ ॥
उठोनियां आलिंगाया । आतां जातां न ये पायां ॥ ३ ॥
पायां पडुनि स्तवूं जरी । तरी शब्द नुमटे हरी ॥ ४ ॥
हरिलें त्वां देहभान । आतां कोणा करूं नमन ॥ ५ ॥
जन दत्तरूप होतां । वासुदेवा ये धन्यता ॥ ६ ॥

---

५ प्रेमळ पदें

श्रीज्ञानदेव (१) १

अनुमानेना अनुमानेना । श्रुति नेति नेति म्हणती गोविंदु रे ॥ ध्रु० ॥
तुज सगुण म्हणों कीं निर्गुण रे । सगुण निर्गुण एक गोविंदु रे ॥ १ ॥
तुज स्थूळ म्हणों कीं सूक्ष्म रे । स्थूळ सूक्ष्म एक गोविंदु रे ॥ २ ॥
तुज साकार म्हणों कीं निराकार रे । साकार निराकार एक गोविंदु रे ॥ ३ ॥
तुज दृश्य म्हणों कीं अदृश्य रे । दृश्यादृश्य एक गोविंदु रे ॥ ४ ॥
निवृत्तिप्रसादें ज्ञानदेव बोले । बापरखुमादेवीवरु विठ्ठलु रे ॥ ५ ॥

श्रीएकनाथ (२–५) २

तें मन निष्ठुर कां केलें । जें पूर्ण दयेनें भरलें ॥ ध्रु० ॥
गजेंद्राचे हांकेसरिसें । कळवळुनी गेलें ॥ १ ॥
प्रल्हादाच्या भावार्थासी । स्तंभीं गुरगुरलें ॥ २ ॥
पांचाळीच्या करुणावचनें । धांवुनियां आलें ॥ ३ ॥
एकाजनार्दन पूर्णकृपेनें । निशि-दिनिं पदिं रमलें ॥ ४ ॥

****

३

सगुणचरित्रें परमपवित्रें हरिचीं वर्णावीं ।
सज्जनवृंदें मनोभावें आधीं वंदावीं ॥ ध्रु० ॥
संतसंगें अंतरंगें नाम बोलावें ।
कीर्तनरंगीं देवासन्निध सुखेंचि डोलावें ॥ १ ॥
भक्तिज्ञानाविरहित गोष्टी इतर न कराव्या ।
संतांसंगें वैराग्याच्या युक्ती विवराव्या ॥ २ ॥
जेणेंकरुनी मूर्ति ठसावे अंतरिं श्रीहरिची ।
ऐसी कीर्तनमर्यादा हे संतांचे घरची ॥ ३ ॥
अद्वयभजनें अखंडस्मरणें वाजवि करताळी ।
एकाजनार्दनीं मुक्ति होय तत्काळीं ॥ ४ ॥

४

असा कसा देवाचा देव बाई ठकडा ।
देव एका पायानें लंगडा । ग बाई ॥ असा० ॥ ध्रु० ॥
गवळ्याघरिं जातो । दहीं-दूध खातो ।
करि दह्या-दुधाचा रबडा । ग बाई ॥ असा० ॥ १ ॥
शिंकेंचि तोडितो । मडकेंचि फोडितो ।
पाडि नवनीताचा तो सडा । ग बाई ॥ असा० ॥ २ ॥
वाळवंटीं जातो । कीर्तन करितो ।
घेतो साधु-संतांसिं झगडा । ग बाई ॥ असा० ॥ ३ ॥
एकाजनार्दनिं । भिक्षा वाढा बाई ।
देव एकनाथाचा बचडा । ग बाई ॥ असा० ॥ ४ ॥

५

मन रामीं रंगलें[१] । अवघें मनचि राम झालें हो ।
सबाह्य अभ्यंतरीं अवघें रामरूप कोंदलें हो ॥ ध्रु० ॥
आत्मारामाचें ध्यान लागलें मज कैसें हो ।
क्रिया कर्म धर्म अवघें येणेंचि प्रकाशे हो ।
सत्य-मिथ्याप्रकृतिपर अवघा रामचि भासे हो ॥ १ ॥

---

१ चित्त भगवद्भक्तीनें रंगून.

चित्तचि हारपलें अवघें चैतन्य जाहलें हो।
देखतां देखतां अवघें विश्व मावळलें हो।
पाहतां पाहणें अवघें द्वैतभाव निमाले हो ॥ २ ॥
भक्ति-ज्ञान-वैराग्य लाभे सहज आत्मस्थिति हो।
निर्धारितां रामरूपीं जडलीसे प्रीति हो।
एकाजनार्दनीं अवघा रामचि आदि-अंतीं हो ॥ ३ ॥

श्रीनामदेव (६) ६

पतितपावन नाम ऐकुनि आलों मी द्वारा।
पतितपावन न होसि म्हणुनी जातों माघारा ॥ ध्रु० ॥
सोडीं देवा ब्रीद आतां न होसि अभिमानी।
पतितपावन नाम तुजला ठेवियलें कोणीं ॥ १ ॥
घेसी तेव्हां देशी ऐसा अससी उदार[१]।
काय देवा! रोधूं तुमचें कृपणाचें द्वार ॥ २ ॥
उच्छिष्टाचें शीत न देवा टाकिसि बाहेरी।
कोणीं दिधली भगवंत तुला भूषणांची[२] थोरी ॥ ३ ॥
हातीं घेउनि झांगड-झेंडा फिरेन त्रैलोक्यीं।
पतितपावन न होसि हरि तूं मोठा घातकी ॥ ४ ॥
नामा म्हणे देवा तुमचें नलगे मज कांहीं।
प्रेम असों द्या हृदयीं तुमचे आठवीन पाय ॥ ५ ॥

श्रीरामदास (७) ७

आम्ही[३] काय कुणाचें खातों रे। तो राम आम्हाला देतो रे ॥ ध्रु० ॥
बांधिले घुमट किल्ल्याचे तट। तयाला फुटती पिंपळ-वट।
तेथें कोण लावितो मोट। बुडाला पाणी घालितो ॥ १ ॥

---

१ सर्व जीवभाव हरण करितोस तेव्हां स्वस्वरूप देतोस. २ ऐश्वर्यवंत अशी. ३ हे सुंदर पद 'मी समर्थांच्या मठांतले त्यांचे शिष्य पोसतों' म्हणून शिवरायाला गुप्त अहंकार झाला होता तो घालविण्याकरितां समर्थांनीं त्यास रानांत नेऊन 'खडक फोडून सजीव बेडकी' दाखविली तेव्हां रचिलें आहे. चारही दृष्टान्त सृष्टींतले समर्पक असल्यामुळें ह्या पदाला अपूर्व गोडी आली आहे.

खडक फोडितां सजिव रोडकी । पाहिली सर्वांनीं बेडकी ।
सिंधु नसतां तियेचे मुखीं । पाणी कोण घालितो ॥ २ ॥
पहा रे पहा मातेचीये स्तनीं । चिंतितां[1] रक्त-मांस-मलखाणी ।
तिथें विमल दुग्ध घालोनी । कोण पोसीतो ॥ ३ ॥
नसतां पाण्याचे बुडबुडे । सदासर्वदा गगन कोरडें ।
दास म्हणे जीवन चहुंकडे । पाडुनि सडे पीक उगवितो ? ॥ ४ ॥

केशवचैतन्य (८) ८

दीननाथ दीनबंधु शरण तुला रे ॥ ध्रु० ॥
विषयाचे लागें मन भ्रमलेंसे भारी ।
धन-पुत्र-कलत्र हीं झालीं सुखकारी ।
आतां याचें दुःख मज सोसवेना हरी ।
म्हणोनियां विनवितों करुणाकरा रे ॥ १ ॥
भवाब्धीचा तरणोपावो न कळेचि कांहीं ।
साधुसंगसेवा मज घडलीच नाहीं ।
शिश्नोदरव्यापाराच्या पडलों प्रवाहीं ।
यांतुनीयां त्वरें आतां काढीं मजला रे ॥ २ ॥
चित्तशुद्धीचीही आतां मज वाट दावीं ।
वेद-शास्त्र-पुराणांची गति सुचवावी ।
नवविधाभक्ति निरंतर करवावी ।
केशवचैतन्य म्हणे भूषण तुला रे ॥ ३ ॥

आनंदतनय (९) ९

कां रे नाठविसी कमलनयन वासुदेव ॥ ध्रु० ॥
जपति जया संतसनक । सकळजना जननि-जनक ॥ कां रे० ॥ १ ॥
कलुषहरण विमलचरित । करुनि निजानंदभरित ॥ कां रे० ॥ २ ॥
विचरे आनंदतनय । हृदयिं धरुनि नंदतनय ॥ कां रे० ॥ ३ ॥

---

१ विचार करितां.

केशवस्वामी (१०–१३)

१०

धांव विभो करुणाकर माधव । देव दयानिधे देवकिनंदन ॥ ध्रु० ॥
हे करुणाकर दीनजनोद्धर । हा भव दुस्तर यांतुनि उद्धर ॥ १ ॥
काम-मदादिक गांजिति हे अति । धांव रमापति सेवकहितकर ॥ २ ॥
जनन-मरणभय हरण करिं त्वरें । चरणिं शरण दृढ केशव किंकर ॥ ३ ॥

११

तोंवरि निजसुख नाहीं रे । ऐसें कळलें पाहीं रे ॥ ध्रु० ॥
संतसमागम जोडेना । संशयमंडप मोडेना ॥ १ ॥
गुणमय रजनी नासेना । बोधतमारि प्रकाशेना ॥ २ ॥
केशवस्वामी भेटेना । सबाह्यांतरीं दाटेना ॥ ३ ॥

१२

घडि घडि घडि चरण तुझे आठवती रामा ।
हीन दीन, आस तुझी पूर्णकाम ! आम्हा ॥ ध्रु० ॥
मात तात भ्रात नाथ तूंचि एक पाहीं ।
केशव म्हणे करीं दया ठेविं तुझे पायीं ॥ १ ॥

१३

राग—झिंझोटी

निरंजनीं अक्षयीं निद्रा केली हो ।
तेणें माझी सर्वही चिंता गेली हो ॥ ध्रु० ॥
सुखशयनीं सर्वही निरालंबीं हो ।
माझें मीपण बुडालें आत्मबिंबीं हो ॥ १ ॥
जागृति स्वप्न सुषुप्ति नाहीं जेथें हो ।
योगनिद्रा बाणली आम्हां ते हो ॥ २ ॥
गुरुकृपें केशव आकळिला हो ।
समाधिसेजेलागीं पूर्ण ठेला हो ॥ ३ ॥

१ सत्त्व, रज, तम, ह्या त्रिगुणांच्या कर्दमापासून सारें जग झालें आहे. ह्या तीनही गुणांना मागें टाकून श्रीकृष्णानें अर्जुनास बोधल्याप्रमाणें निस्त्रैगुण्य झाल्याविना 'अहमात्मा' ह्या बोधसूर्याचा उदय होणार नाहीं व असें झाल्याविना आत्मसुख नाहीं.

रंगनाथस्वामी (१४-१६) १४

कळों आली भाव रे । भक्तीपाशीं देव रे ! ।
न पाहेचि यातो, कूळ, कर्म मूळ भाव रे ! ॥ ध्रु० ॥
कोण पुण्यश्लोक रे । गोकुळींचे लोक रे ।
गोपवेषें जया घरीं ब्रह्मांडनायक रे ! ॥ १ ॥
दुर्लभ ब्रह्मादिकां । त्यासी गोपी बायका ।
हर्षें नाचविती वाजवूनी करताळिका ॥ २ ॥
प्राणाच्या विरोधनें । नव्हे साध्य साधनें ।
लीलारूपविग्रही तो चारिताहे गोधनें ॥ ३ ॥
भाविकांचा बंध रे । तोडी जगद्वंद्य रे ।
यशोदेनें उखळीं तो बांधिला गोविंद रे ॥ ४ ॥
जया जैसा हेत रे । तया तैसा होत रे ।
निजानंदीं पूर्णरंगीं रंगला अनंत रे ॥ ५ ॥

१५

अवघा तूंचि हरी तूंचि हरी । तूं जीवन मी लहरी ॥ ध्रु० ॥
जननी जनक तूं बंधू । सखा जिवलग करुणासिंधू ॥ १ ॥
सद्विद्या निजधन तूं । देउनि तोडिसि भवबंधन तूं ॥ २ ॥
निजरंगा तूं पाहीं । अवघा तूंचि 'मी तूं' नाहीं ॥ ३ ॥

१६

मुळींच तें नाहीं तें नाहीं । अनादिसिद्ध मी पाहीं ॥ ध्रु० ॥
माया साच असावी । तरि म्यां विवेकें उगवावी ॥ १ ॥
भवरोगीच असावें । तरी म्यां रामरसायन घ्यावें ॥ २ ॥
निजरंगीं रंगला । अपुले उगमीं संगम झाला ॥ ३ ॥

---

१ माया. २ पुण्यवंत गवळी. ३ योगाभ्यासानें जो साध्य नाहीं तो लीलादेह परमात्मा गुरें राखतो. ४. भवबंध तोडितो.

वामनपंडित (१७) १७

अर्जुना तूं जाण रे । होसी बा सुजाण रे ।
विश्व नाहीं, मीच आहें, सखया ! तुझी आण रे ! ॥ ध्रु० ॥
मातीमाजीं घट रे । तंतूमाजीं पट रे ।
माती तंतू विचारितां कैंचा घट पट रे ॥ १ ॥
मिथ्या सोन्यामाजीं रे । अलंकार साजिरे ।
तैसें विश्व मजमाजीं सांगतों हें आजि रे ॥ २ ॥
रज्जू सर्पाकार रे । सर्प ना तो दोर रे ।
दोरामाजीं सर्प भासे वांझेचें तें पोर रे ॥ ३ ॥
हेमीं अलंकार रे । पाण्याची ते गार रे ।
हेम पाणी पाहूं जातां कैंचा तो आकार रे ॥ ४ ॥
तैसें जग हें पाहीं रे । जंव रामीं दृष्टी नाहीं रे ।
रामीं राम झाल्या मग जग कैंचें काय रे ॥ ५ ॥
अंडें कोटी खर्व रे । मजमाजीं सर्व रे ।
न मी त्यांत न तीं मजमध्यें हें अपूर्व रे ॥ ६ ॥
राजविद्या गूज रे । सांगतसें तूज रे ।
कलीमाजी वामनासी हेंचि देणें मज रे ॥ ७ ॥

प्रल्हादबुवा बडवे (१८) १८

देवा न लगे तुमचें कांहीं हो । चंचल हें मन निश्चळ होउनि
विनटो तुमचे पायीं हो ॥ ध्रु० ॥
न लगे गृह-धन-सुत-दारा मज इंद्रपदादि कदाही हो ।
तव पदपंकजभजनेंविण मज सर्वहि ते आपदाही हो ॥ १ ॥
देशी वर जरि तरि तूं आतां याचि स्वरूपें राहीं हो ।
यावच्चंद्रदिवाकर येथुनि कोठेंही नवजाई हो ॥ २ ॥
दर्शनमात्रें जड मुढ पापी निजपदवी त्यां देई हो ।
शिवतनय तव दीन तयाचे हृदयमंदिरा येई हो ॥ ३ ॥

---

१ हें सुंदर पद 'मया ततमिदं सर्वं' (गीता अ. ९) ह्या श्लोकाधारें केलें आहे.
२ आपत्ति; हरीवांचून सर्व आनुकूल्य असूनही तें आपत्तिरूपच.

बोधलेबुवा (१९) १९

सांगड बांधा रे । भक्तीची । रघुनाथनामाची ॥ ध्रु० ॥
संसार सागर । सागर । भरला जातो पूर ॥ १ ॥
प्रपंच भोंवरा । भोंवरा । फिरतसे गरगरां ॥ २ ॥
लाटा उसळती । विषयांच्या । बहुत प्रपंचाच्या ॥ ३ ॥
नरहरी बोधला । बोधिला । हरिनामीं रंगला ॥ ४ ॥

मध्वमुनीश्वर (२०–२१) २०

तूं माझा यजमान । रामा ॥ ध्रु० ॥
जननीजठरीं रक्षियलें मज । पोसुनि पंचहि प्राण ॥ रामा० ॥ १ ॥
बाहेर निघतां मातेचे स्तनिं । पय केलें निर्माण ॥ रामा० ॥ २ ॥
ऐसें असतां या पोटाची । कां करूं चिंता जाण ॥ रामा० ॥ ३ ॥
मध्वमुनीश्वर स्वामि रमापति । धरिं माझा अभिमान ॥ रामा० ॥ ४ ॥

२१

माझं अचडं बचडं छकडं ग । माझं० ॥ ध्रु० ॥
विकसितपंकजलोचन ज्याचे ।
जननि म्हणे हें चिपडं ग ॥ माझं० ॥ १ ॥
त्रिभुवनपालक बालक त्याला ।
पांघरविते घोंगडं ग ॥ माझं० ॥ २ ॥
अंगणिं रांगत मंजुळ बोलत ।
माझं सोन्याचं ठिगडं ग ॥ माझं० ॥ ३ ॥
मध्वमुनीश्वर खेळवि अंकीं ।
ब्रह्मसनातन उघडं ग ॥ माझं० ॥ ४ ॥

कोकिळ (२२) २२

केला राम धणी राम धणी । अघटित ज्याची करणी ॥ ध्रु० ॥
रामीं रतली वाणी । आतां सुखासि नाहीं वाणी ॥ केला० ॥ १ ॥

---

१ "येरवीं माझिया भक्ता । आणि संसाराची चिंता । काय समर्थाची क[...]
कोरान्न मागे ॥ " ज्ञानेश्वर.

****

रामावांचुनि कांहीं । आणिक साधन उरलें नाहीं ॥ केला० ॥ २ ॥
कोकिळप्रभुसी ध्यातां । सहजचि निजपद आलें हाता ॥ केला० ॥ ३ ॥

अमृतराय (२३) २३

स्मरतां नित्य हरी । मग ते माया काय करी ॥ ध्रु० ॥
श्रवणें मननें अद्वयवचनें । पळतो काळ दुरी ॥ १ ॥
करुणाकर वरदायक हरि जो । ठेवित हात शिरीं ॥ २ ॥
तोचि निरंतर उद्धवचरणीं । अमृतपान करी ॥ ३ ॥

२४

हरि मज कसा करिल भवपार ॥ ध्रु० ॥
तन मन धन विषयांवरि वळतें । भजनीं आळस फार ॥ १ ॥
स्वात्मबुद्धि विचारुनि पाहीं । कोणि न करि उपकार ॥ २ ॥
अमृत म्हणे तुम्हि भजा निरंतर । श्रीधरगुरुचे पाय ॥ ३ ॥

सोहिरोबा (२५–२६) २५

हरिस्मरणविस्मरण तरि तुझें काय जिणें रे असून ॥ ध्रु० ॥
स्वार्थचि साधिसि सार्थक नेणसि कोणासि पहा तरि पुसून ।
पुढें नाहिं गति मळिण जालि मति साधुचि संगति नसून ॥ १ ॥
रतीविलासीं लंपट होसी मानस गेलें डसून ।
लवकर सरकीं पडशिल नरकीं फुकट मरशिल कुसून ॥ २ ॥
आळशि कामा उगा रिकामा थट्टा[1]चि करिसी बसून ।
कुकर्मांच्या कांहिं वर्मांच्या[2] गोष्टि सांगसी किसून ॥ ३ ॥
शरीर फिरवी तुजला मिरवी देव असे रे रुसून ।
जवळि असून तुझे हृदयीं वसून भगवंत न ये रे दिसून ॥ ४ ॥
म्हणे सोहिरा गैबनाथ हा माझ्या हृदयीं घुसून ।
जनांसि उद्धरावयाकारणें वचन सांगतों ठसून ॥ ५ ॥

---

१ फाजिलपणाच्या गोष्टी. २ दुसऱ्यांच्या पापकर्मांच्या व वर्मांच्या गोष्टी मात्र उत्साहानें सांगतोस आणि हरिस्मरणाचें तुला विस्मरण पडतें !

२६

हरिभजनावीण काळ घालवूं नको रे ॥ ध्रु० ॥
दोरीच्या सापा भिऊनि भवा । भेटि नाहिं जिवा शिवा ।
अंतरिंचा ज्ञानदिवा । मालवूं नको रे ॥ १ ॥
विवेकाची ठरेल ओल । ऐसे बोलावे कीं बोल ।
आपुले मतें उगिच चिखल । कालवूं नकोरे । ॥ २ ॥
संतसंगतीनें उमज । आणुनि मनीं पुरतें समज ।
अनुभवावीण मान । डोलवूं नको रे ॥ ३ ॥
सोहिरा म्हणे ज्ञानज्योती । तेथें कैंचि दिवस-राती ।
तयाविणें नेत्रपातीं । हालवूं नको रे ॥ ४ ॥

गिरिधर (२७)

२७

भक्तीं आकळिला । दयाघन भक्तीं आकळिला ॥ ध्रु० ॥
पार्थरथीं सारथ्य करी जो । निजपद दे बळिला ॥ १ ॥
प्रल्हादास्तव प्रकटुनि स्तंभीं । दानव निर्दळिला ॥ २ ॥
रुक्मिणिनें एक्या तुळसिदळानें । गिरिधर प्रभु तुळिला ॥ ३ ॥

अनामी (२८)

२८

धांव पाव सांवळे विठाबाई कां मनिं धरिली अढी ।
अनाथ मी अपराधी स्मरतां उतरा पैलथडी । विठोबा कां मनिं ॥ ध्रु० ॥
एकनाथाघरीं पाणि वाहिलें गंगेच्या कावडी ।
कबीराचे ते शेले विणुनी त्याची घालिसि घडी ॥ कां० ॥
सांवत्यामाळ्याची भाजी खुडुनी त्याची बांधिसि जुडी ।
नरसीमेहत्याची हुंडी पटवुनि त्याचा झालासि गडी ॥ कां० ॥ २ ॥

---

१ राग, अबोला. २ भावाचा भुकेला भगवान् भक्तांच्या घरीं सेवकासारखा राबतो, त्यांच्या नित्याच्या कामांतही त्यांना जातीनें साह्य करितो, हें तत्त्व उदाहरणांसह ह्या प्रेमळ पदांत सांगितलें आहे.

****

जनाबाईचीं लुगडीं धुतलीं चंद्रभागेच्या थडी ।
सजन कसाई मांस विकितो त्याची लाविसी घडी ॥ कां० ॥ ३ ॥
दामाजीपंताचे वेळीं झाला महार तांतडी ।
पायीं वहाणा हातीं काठी खांद्यावर घोंगडी ॥ कां० ॥ ४ ॥
चोखामेळ्याचे घरीं येउनी ओढिसी ढोरें तांतडी ।
त्याची स्त्री बहु हाका मारी कोठें दिघली दडी ॥ कां ॥ ५ ॥
गजेंद्राचा धावा ऐकुनि वेगें घालिसी उडी ।
अर्जुनरथिं सारथ्य करूनी फेडिसी त्याचीं सांकेंडीं ॥ कां० ॥ ६ ॥

अमृतराय (२९) २९

भक्तांचीया काजासाठीं । साधूंचीया प्रेमासाठीं ।
सोडिली मीं लाज रे ॥ ध्रु० ॥
दुर्योधनसदनीं गेलों । विदुराच्या गृहा आलों ।
आवडीनें कण्या प्यालों । जोंधळ्यांची पेज रे ॥ भक्तां० ॥ १ ॥
धुतों अर्जुनाचे घोडे । सदा राहें मागें पुढें ।
घाली अंगणांत सडे । बांधूनियां माजें रे ॥ भक्तां० ॥ २ ॥
वेडीं गौळियांचीं पोरें । त्यांचें ताक प्यालों बा रे ।
खातां भिल्लिणीचीं बोरें । उच्छिष्टाची चोज रे ॥ भक्तां० ॥ ३ ॥
पूर्णब्रह्म म्हणती मातें । सर्वब्रह्म मीच त्यातें ।
ऐसियासी जाणीव ते । धरी अमृतराय रे ॥ भक्तां० ॥ ४ ॥

वनाथ (३०) ३०

पार्था ते तरले ते तरले । जे नामीं अनुसरले ॥ ध्रु० ॥
वैराग्यें गरगरले । जे चित्सुखांत कीं तरतरले ॥ १ ॥
शांतिसुखें आभरले । जैसें लवण जळीं कीं विरलें ॥ २ ॥
देवनाथिं मन मुरलें । स्वरूपब्रह्म दिठीं जग भरलें ॥ ३ ॥

संकटें. २ कंबर बांधून, कांचा घालून.

महादेवसुत (३१)

३१

जयजय दत्तराज योगी। जय जय महाराज योगी ॥ ध्रु० ॥
शैली शृंगी कंथा झोली, विभूत लगाया तनमो।
कोटिचंद्रमा तेज झुलत है, चले आपने गतमो ॥ १ ॥
शंख चक्र और त्रिशुल बिराजे, गले बडी वनमाला।
जोगदंड अवधूत दिगंबर, बनारस रहनेवाला ॥ २ ॥
कृपा करो हम दीन रंक है, ले जाव अपनी माया।
महादेवसुत ध्यान धरत है, तवही दर्शन पाया ॥ ३ ॥

नारायणबुवा (३२)

३२

हा परम सनातन विश्व भरुनि उरला।
गुरु दत्तराज ऋषिकुळांत अवतरला ॥ ध्रु० ॥
स्मितरम्यवदन काषायवसनधारी।
पीयूषयुक्त करिं रत्नजडित झारी।
निज भक्तत्राणकारणीं शूल धरिला ॥ गुरु० ॥ १ ॥
बांधिला टोप गुंडून जटामुकुटीं।
घातली दयावनमाला दिव्यकंठीं।
करडमरुडमरुंतुनि उपजति ज्ञानकला ॥ गुरु० ॥ २ ॥
मृगचर्म पांघरी शंख–चक्र हातीं।
श्रुति श्वानरूप होऊनि पुढें पळती।
भूधेनु कलिभयें चाटित चरणांला ॥ गुरु० ॥ ३ ॥
करि स्वजनउपाधी-भस्मलेप अंगा।
झोळींत भरी तज्जन्ममरणापंगा।
नारायण-हृदयीं रंग भरुनि गेला ॥ गुरु० ॥ ४ ॥

जोशी (३३)

३३

भज भज भव-जलधिमाजि मनुजा शिवाला ॥ ध्रु० ॥
धरिशिल दृढ चरणकमल। घडिभरि मन करुनि विमल ॥
तरिच सकल पाप शमेल। त्यज रे भवाला ॥ १ ॥

सांडुनियां विषयवमन । झडकरि करिं षडरिदमन ।
पूजिं मन हें करुनि सुमन । गरिजाधवाला ॥ २ ॥
सावध हो करिसि काय । शंकर गुरु बाप माय ।
चिंतुनि कवि राम पाय । हृदयीं निवाला ॥ ३ ॥

गोविंदबुवा (३४) ३४

असा धरिं छंद । जाय तुटोनिया भवबंध ॥ ध्रु० ॥
छंद लागला टिटवीला । तिनें समुद्रही शोषिला ॥
मैनावतिनें कृतार्थ केला । गोपीचंद ॥ जाय० ॥ १ ॥
दुधाचा सागर उपमन्यूला । अढळ पदावरि तो ध्रुव बसला ।
मार्कंडेयें यम हटवीला । झाला मंद ॥ २ ॥
झाले तीन देह भरताला । रावण रामरूप तो झाला ।
गोपी चढल्या गोलोकाला । यशोदानंद ॥ ३ ॥
आळीस भ्रमराचा अभ्यास । होतां भ्रमरपणा ये तीस ।
तैसा सांडुनि जीवपणास । भोगि आनंद ॥ ४ ॥
छंदें असाध्यही साधिती । नर ते नारायणही होती ।
दीनजन हरि आपुला करिती । जो सुखकंद ॥ ५ ॥

विठोबाअण्णा कऱ्हाडकर (३५–३८) ३५

रत रे रत सखया ! राघवनामीं । किति रमशील कामीं ।
रामनाम सुखधाम निरंतर सेवुनियां त्यज कुमति रिकामीं ॥ ध्रु० ॥
नानाजन्मार्जित दुरितें जळलीं । कृतपुण्यें फळलीं ।
तइं या नरतनुची प्राप्ती कळली । मग मति का चळली ।
लाज, लाज, करि काज स्मरुनि रघुराजपद, विरम[1] धनसुतधामीं ॥ १ ॥
दारादि विषयांचा भ्रमकृतवारा । समजुनि मनिं थारा ।
सारा मायिकचि मोहपसारा । सारा निःसारा ।
इष्टमित्र कुळगोत्र पुत्र सर्वथा वृथा भ्रम काकी मामी ॥ २ ॥

---

१ धन, पुत्र व गृह ह्यांच्या ठायीं रमूं नकोस, आसक्त होऊं नकोस.

करणें सत्संगें गतमल करणें । शुद्धांतःकरणें ।
स्मरणें हित वरणें संसृति तरणें । सत्कर्माचरणें ।
समज करुनि हित समज उमज मनिं देशिकवचनें[3] कवण कसा मी ॥ ३ ।
पेशा साधनेंचि बहुजन तरले । शांतीनें वरले ।
सहज देहत्वापासूनि सरले । निजपदिं अनुसरले ।
करिसि भजन तरि तरसि पितरसह येविषयीं तुज विठ्ठल हामी ॥ ४ ॥

३६

श्रीरंगा, दे मजला सत्संगा, आलों शरण तुला ॥ १ ॥
रघुनाथा, आवडो तव गुणगाथा ॥ आ० ॥ २ ॥
गोविंदा, सोडविं विषयछंदा ॥ आ० ॥ ३ ॥
स्वानंदा, विसरविं विषयछंदा ॥ आ० ॥ ४ ॥
श्रीकृष्णा, दूर करीं धनतृष्णा ॥ आ० ॥ ५ ॥
रघुराया, आवरिं अपुली माया ॥ आ० ॥ ६ ॥
गोपाळा, उघडीं चिन्मय डोळा ॥ आ० ॥ ७ ॥
श्रीरामा, दे मज भजन-प्रेमा ॥ आ० ॥ ८ ॥
घनश्यामा, नेई मज निजधामा ॥ आ० ॥ ९ ॥
भगवंता, तारीं विठ्ठलपंता ॥ आ० ॥ १० ॥

३७

रामकृष्ण नरहरे स्वामिन् रामकृष्ण नरहरे ।
कधिं करशिल बा दया दयाळा ! गर्भवास हा पुरे ॥ ध्रु० ॥
काय करूं मी बरें । सांगें । काय० ॥
कळों येति मज माझे दोष-गुण चित्त परी नावरे ॥ १ ॥
विषयीं मन नावरे । सदोदित । विषयीं० ॥
काम-क्रोध हे चोर लुटिति मज प्राण होति घाबरे ॥ २ ॥
धांव धांव धांव रे । सत्वर । धांव० ॥
बुडतो भवसागरीं दीन हा उद्धरिं अपुल्या करें ॥ ३ ॥

---

१ इंद्रियें. २ पापरहित. ३. गुरूचा उपदेश ध्यानीं धरून.

****

विचार मज न स्फुरे । कांहीं । विचार० ॥
केवि गति होईल म्हणूनिया जीव अंतरीं झुरे ॥ ४ ॥
प्रार्थितसें आदरें । आतां एक । प्रार्थितसें० ॥
असें करीं तव नाम निरंतर पंतविठ्ठल स्मरे ॥ ५ ॥

३८

उत्तम जन्मा येउनि रामा ! गेलों मी वायां ।
दुष्ट पातकी शरण मी आलों सत्वर तव पायां ॥ ध्रु० ॥
आधीं चुकलों मुकलों मी निज वेद्स्वाध्याया ।
कर्में श्रौत स्मार्त न घडलीं सद्गति साधाया ।
पुराण परिसुनि साद्र झालों यशहिन तव गाया ।
स्वस्थपणें कधीं नाहिं फावलें तुजला पूजाया ॥ उ० ॥ १ ॥
आर्जविलें बहु लवणभंजनें व्याह्या जावया ।
क्षुधित अतिथि कधिं नाहि घेतला प्रेमें जेवाया ।
उदार कर कधिं केला नाहीं पैसा एक द्याया ।
नाम फुकटचें तेंहि न आलें स्वामी ! वद्ना या ॥ उ० ॥ २ ॥
कपट करूनियां निपट भोंदिल्या बहुत अया-बाया ।
केली धन-गृह-क्षेत्र-स्त्री-पशु-शिशुवरि बहु माया ।
नित्य सजविली वसनभूषणें निंद्या ही काया ।
सिद्ध ठेविली सदाहि रसना सज्जन निंदाया ॥ उ० ३ ॥
वटवट निशिदिनिं केलि चहुंकडे मन हें रमवाया ॥
केलें स्नान न संध्या जप-तप दुष्कृत शमवाया ।
क्षणहि न केला साधुसमागम भवदेव निववाया ।
सद्यः कामुक झालों पाहुनि परधन परजाया ॥ उ० ॥ ४ ॥
नाहीं विद्या कलाकुशलता तुजला निववाया
शुद्ध मधुर वाणीही नाहीं तुजला विनवाया ।
बुद्धिहि नाहीं नकळे कांहीं शरणागत व्हाया ।
थकलि मजल सर्वथा दयाळा स्वहित आचराया ॥ उ० ॥ ५ ॥

‘ हरि कनवाळू करि दीनावरि करुणेची छाया ’ ।
निगमनगारा गर्जे ऐसा निखिलां कळवाया ।
त्यावरि विश्वासुनियां आलों जवळ तुझ्या पाया ।
शुद्ध दगड हा पंत विठ्ठल स्वामी रघुराया ॥
उत्तम जन्मा येउनि रामा ! गेलों मी वायां ॥ ६ ॥

कृष्णंभट बांदकर (३९) ३९

विश्वाचा विश्राम रे । स्वामी माझा राम रे ।
आनंदाचें धाम त्याचें गाऊं वाचे नाम रे ॥ ध्रु० ॥
चिद्रत्नांची खाण रे । एकाएकीं जाण रे ।
प्राणांचाही प्राण माझा सखया तूझी आण रे ॥ १ ॥
देवाचा जो देव रे । तो हा स्वयमेव रे ।
अलक्ष लक्षुनी साक्षी घेऊं अंगें खेंव रे ॥ २ ॥
शिवाचा आराम रे । भक्तपूर्णकाम रे ।
मुक्त योगीजन गाती जयासी निष्काम रे ॥ ३ ॥
मिथ्या हे अनेक रे । सत्य राम एक रे ।
विष्णु कृष्ण जगन्नाथ करी हा विवेक रे ॥ ४ ॥

६ हिंदुस्थानी पदें

कबीर (४०–४३)

रामभजनकू दिया कमलमुख । रामभजनकू दिया ॥ ध्रु० ॥
लख चौऱ्यायशीं फेरे फिरकर । सुंदर नरतनु पाया ॥ १ ॥
खाया पीया सुखसे सोया । इनोने क्यारे कमाया ॥ २ ॥
ज्या मुख निशिदिनि रामनाम नहि । वहा तुम कछु नहिं किया ॥
कहत कबीरा सुन भाई साधु । आया वैसा गया ॥ ४ ॥

४१

भजो रे भय्या राम गोविंद हरि ॥ ध्रु० ॥
जप तप साधन कछु नहि लागत । खरचत नहि गठरी ॥ १ ॥
संतत सुखके कारन । ज्याले भूल परी ॥ २ ॥
कहत कबीरा ज्या मुख राम नहि । वो मुख धुल भरी ॥ ३ ॥

४२

तूं तो राम सुमर जग लरवा दे ॥ ध्रु० ॥
कोरा कागद काली शाई लिखत पढत वाकु पढवा दे ॥ १ ॥
चंडी भैरव शितला देवी फतर पुजत वाकु पुजवा दे ॥ २ ॥
हाती चाल चलत गति अपनी कुत्तर भुकत वाकु भुकवा दे ॥ ३ ॥
कहत कबीरा सुन भाई साधु नरक पचत वाकु पचवा दे ॥ ४ ॥

४३

गुरुकृपा-अंजन पायो मेरे भाई । रामबिना कछु देखत नाहीं ॥ ध्रु० ॥
अंदर राम बाहिर राम । जहां देखे वहां पूरन काम ॥ १ ॥
जागत राम सोवत राम । सपनोंमें देखत राजाहि राम ॥ २ ॥
कहत कबीरा अनुभव निका । जहां देखें कहां राम सरिखा ॥ ३ ॥

मीराबाई (४४–४५)

४४

पग घुंगरू रे पग घुंगरू रे बांधकर नाची रे ॥ ध्रु० ॥
मैं अपने तो नारायनकी । हो गई आपहि दासी रे ॥ १ ॥
विषका प्याला राजाजिने भेजा । पीवत मीरा हांसी रे ॥ २ ॥
लोक कहे मीरा भइ रे बावरी । बाप कहे कुल नासी रे !! ॥ ३ ॥
मीराके प्रभु गिरिधर नागर । हरिचरननकी दासी रे ॥ ४ ॥

४५

मोरी लागी लटक गुरुचरननकी ॥ ध्रु० ॥
चरनबिना मुझे कछु नहि भावे । झूट माया सब सपननकी ॥ १ ॥
भवसागर सब सूख गयी है । फिकर नहीं मुझ तरननकी ॥ २ ॥
मीरा कहे प्रभु गिरिधर नागर । उलट भयी मोरे नयननकी ॥ ३ ॥

****

सुंदरदास (४६) ४६

यहि तो एक अचंबो भारी । करहु आप मिर देहु औरके ।
कैसी रीत तुम्हारी ॥ ध्रु० ॥

पंचतत्त्व गुन तीन आनिके । जुक्ति मिलाई सारी ॥
अपुन निर्विकार हुइं बैठे । हमको किये भिकारी ॥ १ ॥

जडका सक्ति कहाकी स्वामी । देखहु सृष्टि निहारी ॥
हलत चलत चुंबक तइं दीसे । सूई न चलत बिचारी ॥ २ ॥

माया मोह लगाई सबनको । भोरे नर अरु नारी ॥
ममता मत्सर अहंकारकी । फांसि गरेमें डारी ॥ ३ ॥

ठगविद्या नीकी जानत हो । बडे चतुर बेपारी ॥
हमको दास न देहु गुसाइ । सुंदर कहत उधारी ॥ ४ ॥

श्रीशंकराचार्य

अविनयमपनय विष्णो ! दमय मनः शामय विषयमृगतृष्णाम् ।
भूतदया विस्तारय तारय संसारसागरत ः ॥ १ ॥

सत्यापि भेदापगमे नाथ ! तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।
सामुद्रो हि तरंगः क्वचन समुद्रो न तारंगः ॥ २ ॥

दामोदर गुणमंदिर सुंदरवदनारविंद गोविंद ।
भवजलधिमथनमंदर परम दरमपनय त्वं मे ॥ ३ ॥

२ श्रीसद्गुरुस्तव

ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिं
द्वंद्वातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम् ।
एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधीसाक्षिभूतं
भावातीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥

१ अभंग

१

श्रीगुरुसारिखा असतां पाठिराखा । इतरांचा लेखा कोण करी ॥ १ ॥
राजयाची कांता काय भीक मागे । मनाचियाजोगें सिद्धी पावे ॥ ध्रु० ॥
कल्पतरुतळवटीं जो कोणी बैसला । काय वाणी त्याला सांगिजो जी ॥ २
ज्ञानदेव म्हणे तरलों तरलों । साच उद्धरलों गुरुकृपें ॥ ३ ॥

२

सद्गुरुनायकें पूर्ण कृपा केली । निज[1]वस्तु दाविली माझी मज ॥ १ ॥
माझें सुख मज दावियेलें डोळां । दिधली प्रेमकळा ज्ञानमुद्रा ॥ ध्रु० ॥
तया उतराई व्हावें कवण्या गुणें । जन्मा नाहीं येणें ऐसें केलें ॥ २ ॥
डोळियाचा डोळा उघडिला जेणें । लेवविलें लेणें आनंदाचें ॥ ३ ॥
नामा म्हणे निकी सांपडली सोय । न विसंबें पाय खेचराचे ॥ ४ ॥

३

सद्गुरुचे पाय जीवें न विसंबावे । मन वळवावें वृत्तिसहित ॥ १ ॥
डोळियाचे डोळे उघडिले जेणें । आनंदाचें लेणें लेवविलें ॥ ध्रु० ॥
जन्म-मरणाचें फेडिलें सांकडें । कैवल्यचि फुडें[2] दाखविलें ॥ २ ॥
मोहरले तरु पुष्प-फळभारें । तेचि निर्विकार सनकादिक ॥ ३ ॥
नामा म्हणे स्वामी खेचर माउली । कृपेची साउली केली मज ॥ ४ ॥

---

१ आत्मस्वरूप ‘ तुझें आहे तुजपाशीं ’. २ स्फुट, स्पष्ट.

****

४

ॐकारस्वरूपा सद्गुरु समर्था । अनाथाच्या नाथा तुज नमो ॥ १ ॥
गुरुराव स्वामी आतां स्वप्रकाश । ज्यापुढें उदास चंद्र रवि ॥ २ ॥
वेदां पडलें मौन शास्त्रें वेडावलीं । वाचा हे निमाली ते श्रीगुरु ॥ ३ ॥
श्रीगुरु जयासी पाहे कृपादृष्टी । तयासी हे सृष्टी पांडुरंग ॥ ४ ॥
प्रभुराज माझा स्वामी गुरुराव । देतो मज भाव शुद्ध भूमि ॥ ५ ॥
भूमि शुद्ध करी ज्ञानबीज पेरी । अद्वैत हे धरीं मी तूं नेणें ॥ ६ ॥
मजलागीं माझी सद्गुरु माउली । कृपा करी साउली वर्णूं काय ॥ ७ ॥
एका जनार्दनीं गुरु परब्रह्म । तयाचें पैं नाम सदा मुखीं ॥ ८ ॥

२ गुरुपादुकाष्टक

ज्या संगतीनेंच विराग जाला । मनोदरींचा जडभास गेला ॥
साक्षात् परात्मा मज भेटवीला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ १ ॥
सद्योगपंथें घरिं आणियेलें । अंगेंच मातें परब्रह्म केलें ॥
प्रचंड तो बोधरवी उदेला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ २ ॥
चराचरीं व्यापकता जयाची । अखंड भेटी मजला तयाची ॥
परंपदीं संगम पूर्ण जाला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ३ ॥
जो सर्वदा गुप्त जनांत वागे । प्रपन्न भक्ता निजबोध सांगे ॥
सद्भक्तिभावाकरितां भुकेला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ४ ॥
अनंत माझ्या अपराधकोटी । नाणी मनीं घालुनि सर्व पोटीं ॥
प्रबोध करितां श्रम फार जाला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ५ ॥
कांहीं मला सेवनही न जालें । तथापि तेणें मज उद्धरीलें ॥
आतां तरी अर्पिन प्राण त्याला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ६ ॥
माझा अहंभाव वसे शरीरीं । तथापि तो सद्गुरु अंगिकारी ॥
नाहीं मनीं अल्पविकार ज्याला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ७ ॥
आतां कसा हा उपकार फेडूं । हा देह ओवाळुनि दूर सांडूं ॥
म्यां एकभावें प्रणिपात केला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ८ ॥
जया वानितां वानितां वेदवाणी । म्हणे 'नेति नेती 'ति लाजे दुरूनी ॥
नव्हे अंत ना पार ज्याच्या रुपाला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ ९

जो साधुचा अंकित जीव जाला । त्याचा असे भार निरंजनाला ।
नारायणाचा भ्रम दूर केला । विसरूं कसा मी गुरुपादुकांला ॥ १०

३ सद्गुरुस्तोत्र

गुरू ! गुणालया ! परापराधिनाथ[1] सुंदरा !
शिवादिकाहुनी वरिष्ठ तूंचि एक साजिरा ।
गुणावतार तूं धरोनिया जगासि तारिसी ।
सुरां मुनीश्वरा अलभ्य त्या गतीस दाविसी ॥ १ ॥
जया गुरुत्व बोधिलें तयासि काय साधिलें ।
भवार्णवासि लंघिलें सुविघ्नदुर्ग भंगिलें ।
सहा रिपूंसि जिंतिलें निजात्मतत्त्व चिंतिलें ।
परात्परांसि[2] पाहिलें प्रकृष्टदुःख साहिलें ॥ २ ॥
गुरू उदार माउली प्रशांतिसौख्यसाउली
जया नरासि फावली तयास सिद्धि गावली[3] ।
'गुरू गुरू गुरू गुरू' म्हणोनि जो स्मरे नरू
तरोनि मोहसागरू सुखी घडे निरंतरू ॥ ३ ॥
गुरू चिदब्धिचंद्र[4] हा महत्पदीं महेंद्र हा ।
गुरू प्रतापरुद्र हा गुरू कृपासमुद्र हा ।
गुरू स्वरूप दे स्वतां गुरूचि ब्रह्म सर्वथा
गुरूविना महाव्यथा नसे जनीं निवारिता ॥ ४ ॥
शिवाहुनी गुरू असे अधीक हें मला दिसे
नरांसि मोक्ष द्यावया गुरुस्वरूप[5] घेतसे ।
शिवें स्वरूप आपुलें न मोक्षदक्ष देखिलें,
गुरुत्व पूर्ण घेतलें, म्हणोनि कृत्य साधिलें ॥ ५ ॥

---

१ पराविद्या व अपराविद्या ह्यांचा स्वामी. २ परावाचेच्या पलीकडचें जें स्व
३ सांपडली, लाभली. ४ ज्ञानसागरला भरती आणणारा पूर्णचंद्र. ५ मुमुक्षु
देण्यासाठीं गुरूचेंच रूप ईश्वराला घ्यावें लागतें, म्हणून ईश्वराहून गुरूच श्रे
असें गुरुभक्त भावतो; वस्तुतः गुरु व देव भिन्न नाहींत.

गुरूचि बाप माउली गुरूचि दीनसाउली
गुरूचि शिष्यवासुरांसि कामधेनु गाउली[1] ।
गुरूचि चिंतितार्थ[2] दे गुरूचि तत्त्व तो वदे
अलभ्य मोक्षलाभ आपुल्या कृपें गुरूचि दे ॥ ६ ॥
गुरूचि भेद[3] नाशितो जडांधकार शोषितो
गुरूचि मोह वारितो अविद्यभाव[3] सारितो ।
गुरूचि ब्रह्म दावितो गुरूचि ध्यान लावितो
गुरूचि विश्व सर्व आत्मरूप हें बुझावितो ॥ ७
गुरूचि मूळदीप रे जगत्[4] गुरुस्वरूप रे
समस्त देवही तदंश दीसताति साजिरे ॥
गुरूचि पूर्णसिंधु रे तयांत देव बिंदु रे
गुरु स्वयंभु सूर्य अन्य[5] सर्वही मयूख रे ॥ ८ ॥
गुरूचि दिव्य दृष्टि रे गुरूचि सर्व शोध रे ।
गुरूचि ज्ञानबोध रे गुरूचि सर्व शोध रे ।
गुणांत तोचि विस्तरे मनांत तोचि संचरे
समस्त भूतमात्र चेष्टवोनि एकला उरे ॥ ९ ॥
गुरू विराट्रूप[6] रे गुरू हिरण्यगर्भ रे
गुरूचि ॐ त्रिवर्ण[7] पंचवर्ण मुख्य तार[8] रे ।
गुरूचि विश्व[9] तैजसू गुरूचि प्राज्ञ पूरुषू
गुरुविना दुजा नसे श्रुतीस घोष सर्वसु ॥ १० ॥
गुरूचि ध्येय ध्यान रे गुरूचि सर्व मान रे
नसे गुरूसमान रे जनीं गुरूस मान रे ।

---

१ गावली, सांपडली. २ म्हणून त्याला कल्पतरु म्हणतात. ३ तो कल्पनेचें बंड मोडून निर्विकल्प सुख देतो. ४ सारें जगच गुरुस्वरूप आहे, गुरूच जगद्रूपानें नटला आहे. ५ इतर सर्व देव हे गुरुरूप सूर्याचींच किरणें आहेत. ६ विराट्, हिरण्यगर्भ, अव्याकृत व मूळप्रकृति हे ब्रह्मांडाचे चार देह आहेत. ७ प्रणव हा अ, उ, म्, असा त्रिवर्णात्मक आहे,- असें कोणी म्हणतात व अ, उ, म् व अर्धमात्रा व बिंदु असा पंचवर्णात्मक आहे, असेंही कोणी म्हणतात. ८ तार म्ह० तारणारा प्रणव. ९ विश्व, तैजस, प्राज्ञ व प्रत्यगात्मा हे चार देहांचे चार अभिमानी पुरुष आहेत.

गुरुचि थोर सान रे महासुखा निधान रे
गुरू गुरू गुरू गुरू करीं म्हणोनि गान रे ॥ ११ ॥
गुरुस्वरूप चिंतिजे समाधि हेचि बोलिजे
समस्त वेदपाठनाममंत्रजाप्य जाणिजे ।
यथार्थ सर्वतीर्थ सद्गुरूपदाब्जतोय हें ।
गुरूचि सेवणें अनेक अश्वमेधयज्ञ हें ॥ १२ ॥
नमो गुरू कृपाकरा नमो गुरू गुणाकरा
नमो गुरू परात्परा नमो गुरू महत्तरा ।
नमो गुरू सनातना नमो गुरू मनोन्मना
नमो गुरू घनाघना नमो गुरू निरंजना ॥ १३ ॥

—निरंजनमाधव

४ पदें

१

माझी देवपुजा देवपुजा । पाय तुझे गुरुराजा ॥ ध्रु० ॥
गुरुचरणाची माती । तेचि माझी भागीरथी ॥ माझी० ॥ १ ॥
गुरुचरणाचा बिंदु । तोचि माझा क्षीरसिंधु ॥ माझी० ॥ २ ॥
गुरुचरणाचें ध्यान । तेंचि माझें संध्या-स्नान ॥ माझी० ॥ ३ ॥
शिवदिन केसरिपायीं । सद्गुरुवांचुनि दैवत नाहीं ॥ माझी० ॥ ४ ॥

२

श्रीगुरुचें चरणकुंज हृदयीं स्मरावें ॥ ध्रु० ॥
निगमनिखिलसाधारण सुलभाहुनि सुलभ बहू ।
इतर योग-यागविषमपंथिं कां शिरावें ? ॥ १ ॥
नरतनुदृढनावेसि बुडवुनि अतिमूढपणें ।
दुष्ट नष्ट कुकर-सुकरतनु कां फिरावें ? ॥ २ ॥
रामदास विनवी तुज अजुनि तरी समज उमज ।
विषयवीष पिउनियां फुकट कां मरावें ? ॥ ३ ॥

३

गुरुमहाराज गुरु जय जय परब्रह्म सद्गुरु ॥ ध्रु० ॥
चारी मुक्तीदायक दाता उदार कल्पतरु ॥ जय० ॥ १ ॥

****

रूप जयाचें मन-बुद्धीपर वाचे अगोचरू ॥ जय० ॥ २ ॥
अलक्ष्य अनाम अरूप अद्वय अक्षय परात्परू ॥ जय० ॥ ३ ॥
बद्ध मुमुक्षू साधक शरणागता वज्रपंजरु ॥ गुरु० ॥ ४ ॥
आत्मारामीं रामदास गोपाल करुणाकरु ॥ गुरु० ॥ ५ ॥

४

झाल्यें बाई ! वेडी । दरबार गुरूचा झाडीं ॥ ध्रु० ॥
देहपीतांबर फाडिला । नवरत्नांचा हार काढिला ।
सद्गुरूचे गळां घातला । वासना सोडीं ॥ दरबार० ॥ १ ॥
कल्पनाकांचोळी काढिली । त्रिगुणांची वेणी सोडिली ।
चारि देहांची मुक्ति साधिली । परी ती थोडी ॥ दर० ॥ २ ॥
वेडी झाल्यें सद्गुरुघरची । चिंता हरपली मनाची ।
सोय दाखविलि स्वस्वरुपाची । लागली गोडी ॥ दर० ॥ ३ ॥
चिन्मयस्वरूप दाखवीलें । आपणामध्यें मेळवीलें ।
पूर्णानंद गुरूनें केलें । पाय न सोडीं ॥ दरबार० ॥ ४ ॥

५

तो मज आठवतो । गुरुराजा । प्राणविसांवा माझा ॥ ध्रु० ॥
श्रवणीं पाजुनिया । अमृत । मस्तकिं ठेवुनि हस्त ॥ १ ॥
विवेकसिंधूचीं । चिद्रत्नें । लेवविलीं मज यत्नें ॥ २ ॥
अखंड देउनियां । स्मरणासी । द्वैतभयातें नासी ॥ ३ ॥
अक्षयप्राप्तीचा । सुखदाता । केशवकवि म्हणे आतां ॥ ४ ॥

६

आया था इक आया था । जिनि दरसन प्रगट दिखाया था ॥ ध्रु० ॥
श्रवणहु सब्द सुनाया था । तिन सत्यस्वरूप बताया था ॥ १ ॥
तिन संसा दूरि बहाया था । अखिल खजीना ल्याया था ॥ २ ॥
तिन बांटि सबनिसौ खाया था । ऐसा दादू राया था ॥ ३ ॥
सो सुंदरके मन भाया था । आया था इक आया था ॥ ४ ॥

५ श्रीदत्तगुरुकरुणाष्टकम्

दत्तात्रेया तव शरणं । दत्तनाथा तव शरणम् ॥
त्रिगुणात्मका त्रिगुणातीता त्रिभुवनपालक तव शरणम् ॥ १ ॥
शाश्वतमूर्ते तव शरणम् । श्यामसुंदरा तव शरणम् ॥
शेषाभरणा शेषभूषणा शेषशायि गुरु तव शरणम् ॥ २ ॥
षड्भुजमूर्ते तव शरणम् । षड्भुजयतिवर तव शरणम् ॥
दंडकमंडलु गदापद्मकर शंखचक्रधर तव शरणम् ॥ ३ ॥
करुणानिधे तव शरणं । करुणासागर तव शरणम् ॥
श्रीपादश्रीवल्लभ गुरुवर नृसिंहसरस्वति तव शरणम् ॥ ४ ॥
श्रीगुरुनाथा तव शरणम् । सद्गुरुनाथा तव शरणम् ॥
कृष्णासंगमतरुवरवासी भक्तवत्सला तव शरणम् ॥ ५ ॥
कृपामूर्ते तव शरणम् । कृपासागरा तव शरणम् ॥
कृपाकटाक्षा कृपावलोकना कृपानिधे प्रभु तव शरणम् ॥ ६ ॥
कालांतका तव शरणम् । कालनाशका तव शरणम् ॥
पूर्णानंदा पूर्णपरेशा पुराणपुरुषा तव शरणम् ॥ ७ ॥
जगदीशा तव शरणम् । जगन्नाथा तव शरणम् ॥
जगत्पालका जगदाधीशा जगदुद्धारा तव शरणम् ॥ ८ ॥
अखिलांतरा तव शरणम् । अखिलैश्वर्या तव शरणम् ॥
भक्तप्रिया वज्रपंजरा प्रसन्नवक्त्रा तव शरणम् ॥ ९ ॥
दिगंबरा तव शरणम् । दीनदयाघन तव शरणम् ॥
दीनानाथा दीनदयाळा दीनोद्धारा तव शरणम् ॥ १० ॥
तपोमूर्ते तव शरणम् । तेजोराशी तव शरणम् ॥
ब्रह्मानंदा ब्रह्मसनातन ब्रह्ममोहना तव शरणम् ॥ ११ ॥
विश्वात्मका तव शरणम् । विश्वरक्षका तव शरणम् ॥
विश्वंभरा विश्वजीवना विश्वपरात्पर तव शरणम् ॥ १२ ॥
विघ्नांतका तव शरणम् । विघ्ननाशका तव शरणम् ॥
प्रणवातीता प्रेमवर्धना प्रकाशमूर्ते तव शरणम् ॥ १३ ॥

निजानंदा तव शरणम् । निजपददायका तव शरणम् ॥
नित्यनिरंजन निराकारा । निराधारा तव शरणम् ॥ १४ ॥
चिद्घनमूर्ते तव शरणम् । चिदाकारा तव शरणम् ॥
चिदात्मरूपा चिदानंदा चित्सुखकंदा तव शरणम् ॥ १५ ॥
अनादिमूर्ते तव शरणम् । अखिलावतारा तव शरणम् ॥
अनंतकोटिब्रह्मांडनायका अघटितघटना तव शरणम् ॥ १६ ॥
भक्तोद्धारा तव शरणम् । भक्तरक्षका तव शरणम् ॥
भक्तानुग्रहभक्तिप्रिया । पतितोद्धारा तव शरणम् ॥ १७ ॥

६ श्रीगुरुचरित्रकार सरस्वती गंगाधरकृत दोन पदें

१

देखियला हो, आम्हीं पाहियला हो ।
पूर्णानंदकंद विबुधवंद्य गुरु हो ॥ आम्ही० ॥ ध्रु० ॥
सदयहृदय अत्रितनय । कलिकृत बहु पाहुनि अनय ॥
सुजनअवनिं अवनिं सदय । यतिरूपें प्रगटला हो ॥ १ ॥
कोटिमदनविहित वदन । मंदहसित कुंदरदन ॥
अमल-कमलदल-सुनयन । लसित सतत माळ गळां हो ॥ २ ॥
भस्मभुषित सकल अंग । दुकुल अरुणसम सुरंग ॥
पदनत-अघ-करुनि भंग । अर्पि सुखद आत्मकला हो ॥ ३ ॥
श्रीनृसिंह सरस्वती । स्तवनिं चकित वेदमति ॥
गंगाधरतनय प्रीतिं । हृत्कमलीं पूजियला हो ॥ आम्ही० ॥ ४ ॥

२

श्रीगुरु औदुंबरीं । पाहिले, नरहरि औदुंबरीं ॥ ध्रु० ॥
दंड-कमंडलु करीं विराजित । मुख इंदूचे परी ॥ पाहिले० ॥ १ ॥
धर्मरक्षण करावयास्तव । मानववपु आदरी ॥ पाहिले० ॥ २ ॥
गंगाधरात्मज तत्पदकमलीं । लागला भ्रमरापरी ॥ पाहिले नरहरि० ॥ ३

३ संतमाहात्म्य

सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः ॥ २–४५
निरपेक्षं मुनिं शान्तं निर्वैरं समदर्शनम् ।
अनुव्रजाम्यहं नित्यं पूयेयेत्यङ्घ्रिरेणुभिः ॥ १४–१६

—श्रीमद्भागवत, स्कंध ११

१ अभंग

१

भक्तामाजी अग्रगणी । पुंडलीक महामुनी ॥ १ ॥
त्याचे प्रसादें तरले । साधुसंत उद्धरले ॥ २ ॥
तोचि प्रसाद आम्हांसी । विटेवरी हृषीकेशी ॥ ३ ॥
पुंडलीक बाप-माय । दासी जनी वंदी पाय ॥ ४ ॥

२

"माझे भक्त मज अनुसरले चित्तें । त्याहूनी पढियंतें मज आणिक नाहीं ॥१॥
व्यक्ती येणें मज तयांचिये आवडी । युगायुगीं प्रौढी हेचि मिरवीं ॥ २ ॥
त्यांचेनी कृतार्थ असें मी पूर्णकाम । ते माझे परम प्राणसखे ॥ ३ ॥
ते माझे आश्रमी मी त्यांचा विश्राम । जिहीं रूप-नाम केलें मज ॥ ४ ॥
मी त्यांचा सोयरा ते माझे सांगाती । करीं त्यां एकांतीं सुखगोष्टी ॥ ५ ॥
जिहीं तनु-मनु-प्राण लाविला मजकडे । मी तयां आवडें जीवाहूनी ॥ ६ ॥
ते माझे भाग्याचे अधिकारी विभागी । वैकुंठ त्यांलागीं वसतें केलें ॥ ७ ॥
त्यांचें गुजगौप्य मीचि एक जाणें । माझी प्रेमखूण कळली तयां ॥ ८ ॥
मनाची साउली करूनियां मातें । भोगिती आतां ते सर्व सुख ॥ ९ ॥
आपुलिया किरणें विराजे गभस्ती । परी किरण न होती आन जेवीं ॥ १० ॥

---

१ हें पांडुरंगाचें नामदेवाशीं भाषण आहे. 'तीर्थावळी' पाहा. २ प्रिय, आवडतें.

तैसे माझे दास मजमाजी उदास । असती समरस दुजेनवीण[1] ॥ ११ ॥
मी तों भक्तरूप भक्त माझें स्वरूप । प्रभा आणि दीप जयापरी ॥ १२ ॥
हे खूण अनुभवी जाणती ते ज्ञानी । ज्या नाहीं ओंयणी[2] कासयाची ॥ १३ ॥
त्यांचिया चरणींचें रज माझे नामें । जें सांडिलें रज-तमें सत्त्वशीळ ॥ १४ ॥
त्याचे भेटीलागीं हृदय कळवळे । कैं देखोन डोळे निवती माझे" ॥ १५ ॥

३

ब्रह्ममूर्ति संत जगीं अवतरले । उद्धरावया आले दीनजना ॥ १ ॥
ब्रह्मादिक त्यांचे वंदिती पायवणी[3] । नाम घेतां वदनी दोष जाती ॥ २ ॥
हो कां दुराचारी विषयीं आसक्त । संतकृपें त्वरित उद्धरतो ॥ ३ ॥
अखंडित नामा त्याची वाट पाहे । निशिदिनीं ध्याये सत्संगती ॥ ४ ॥

४

संतचरणरज लागतां सहज । वासनेचें बीज जळोन जाय ॥ १ ॥
मग रामनामीं उपजे आवडी । सुख घडोघडीं वाढों लागे ॥ २ ॥
कंठीं प्रेम दाटे नयनीं नीर लोटे । हृदयीं प्रगटे रामरूप ॥ ३ ॥
नामा म्हणे साधन सुलभ गोमटें । परी उपतिष्ठे पूर्वपुण्यें ॥ ४ ॥

५

उदार तुम्ही संत । माय-बाप कृपावंत ॥ १ ॥
केवढा केला उपकार । काय वानूं मी पामर ॥ २ ॥
जडजीवा उद्धार केला । मार्ग दाविला सुपंथ ॥ ३ ॥
सेना म्हणे उतराई । होतां कांहीं दिसेना ॥ ४ ॥

६

तेचि एक संत जाणा । नारायणा आवडती ॥ १ ॥
पांडुरंगावांचुनि कांहीं । न जाणे पाहीं दुसरें ॥ ध्रु० ॥
मुखीं नाम अमृतावाणी । धाले मनीं डुल्लती ॥ २ ॥
सेना म्हणे पायीं माथा । त्यांच्या आतां ठेविला ॥ ३ ॥

---

१ एकात्मतेच्या भावानें—अभिन्नपणानें—मला भजतात. २ तत्त्वनिर्णयेच्छा; ज्यांची जिज्ञासा पूर्ण झाली आहे. ३ पायांचें तीर्थ.

७

संत जाती हरिकीर्तना । त्यांचे वाहिन मोचे वाहणा ॥ १ ॥
हेचि भवसिंधूचें तारूं । येणें उतरूं पैलपारू ॥ २ ॥
जन्मोजन्मींचें भेषज । तें हें संतचरणरज ॥ ३ ॥
संतचरणींच्या पादुका । झाला जनार्दनीं एका ॥ ४ ॥

८

संतांचिया माथा चरणांवरी माझा । देहीं भाव दुजा नाहीं नाहीं ॥ १ ॥
नामाचें चिंतन करिती सर्वकाळ । ते माझे केवळ माय-बाप ॥ २ ॥
माय-बाप म्हणों तरी लाजिरवाणें । चुकविलें पेणें संतजनीं ॥ ३ ॥
ज्या ज्या जन्मा यावें माय-बाप दोनी । परी संत निर्वाणीं मिळतीना ॥ ४ ॥
येचि देहीं डोळा संतांसी देखिलें । एका जनार्दनीं वंदिले चरण त्यांचे ॥ ५ ॥

९

विष्णुमय जग वैष्णवाचा धर्म । भेदाभेदभ्रम अमंगळ ॥ १ ॥
आइका जी तुम्ही भक्त भगवान । कराल तें हित सत्य करा ॥ २ ॥
कोणाही जीवाचा न घडो मत्सर । वर्म सर्वेश्वरपूजनाचें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे एका देहाचे अवयव । सुख-दुःख जीव भोग पावे ॥ ४ ॥

१०

काय वानूं मी या संतांचे उपकार । मज निरंतर जागविती ॥ १ ॥
काय द्यावें यांसी व्हावें उतराई । ठेवितां हा पायीं जीव थोडा ॥ २ ॥
सहज बोलणें हित उपदेश । करूनी सायास शिकविती ॥ ३ ॥
तुका म्हणे वत्स धेनुवेचे चित्तीं । तैसे मज येती सांभाळीत ॥ ४ ॥

११

जाणे भक्तीचा जिव्हाळा । तोचि दैवाचा पुतळा ॥ १ ॥
आणिक न ये माझ्या मना । हो कां पंडित शाहाणा ॥ २ ॥
नामरूपीं जडलें चित्त । त्याचा दास मी अंकित ॥ ३ ॥
तुका म्हणे नवविध । भक्ति जाणे तोचि शुद्ध ॥ ४ ॥

१२

पुण्यवंत व्हावें । घेतां सज्जनांचीं नांवें ॥ १ ॥
नेघे माझी वाचा तुटी । महालाभ फुकासाठीं ॥ २ ॥
विश्रांतीचा ठाव । पायीं संतांचिया भाव ॥ ३ ॥
तुका म्हणे पापें । जाती संतांचिया जपें ॥ ४ ॥

१३

उजळलें भाग्य आतां । अवघी चिंता वारली ॥ १ ॥
संतदर्शनीं हा लाभ । पद्मनाभ जोडला ॥ २ ॥
संपुष्ट हे हृदयपेटी । करूनि पोटीं सांठवूं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे होता ठेवा । तो या भावा सांपडला ॥ ४ ॥

१४

वीर विठ्ठलाचे गाढे । कळिकाळ पायां पडे ॥ १ ॥
करिती घोष जयजयकार । जळती दोषाचे डोंगर ॥ २ ॥
दया क्षमा शांति । बाण अभंग हे हातीं ॥ ३ ॥
तुका म्हणे होता ठेवा । तेचि एक भूमंडळीं ॥ ४ ॥

१५

संतांचिये गांवीं प्रेमाचा सुकाळ । नाहीं तळमळ दुःखलेश ॥ १ ॥
तेथें मी राहीन होऊनि याचक । घालितील भीक तेचि मज ॥ २ ॥
संतांचिये गांवीं वरो[1] भांडवल । अवघा विठ्ठल धन वित्त ॥ ३ ॥
संतांचें भोजन अमृताचें पान । करिती कीर्तन सर्वकाळ ॥ ४ ॥
संतांचा उदीम उपदेशाची पेठ । प्रेमसुखसाटी[2] देती घेती ॥ ५ ॥
तुका म्हणे तेथें आणिक नाहीं परी[3] । म्हणोनि भिकारी झालों त्यांचा ॥ ६ ॥

१६

काय वानूं आतां न पुरे हे वाणी । मस्तक चरणीं ठवीतसें ॥ १ ॥
थोरीव सांडिली आपुली परीसें[4] । नेणें शिवो कैसें लोखंडासी ॥ २ ॥

---

१ श्रेष्ठ, मुख्य. २ सवदा. ३ प्रकार. ४ परीस आपला मोठेपणा विसरून लोहास शिवून त्याचें सोनें करितो. तसे संत दयेनें पतितांचेंही सोनें करितात.

****

जगाच्या कल्याणा संतांच्या विभूति । देह कष्टवीती उपकारें ॥ ३ ॥
भूतांची दया हें भांडवल संतां । आपुलिया ममता नाहीं देहीं ॥ ४ ॥
तुका म्हणे सुख पराविया सुखें । अमृत हें मुखें स्रवतसे[1] ॥ ५ ॥

१७

जे कां रंजले गांजले । त्यासी म्हणे जो आपुले ॥ १ ॥
तोचि साधू ओळखावा । देव तेथेंचि जाणावा ॥ २ ॥
मृदु सबाह्य नवनीत । तैसें सज्जनाचें चित्त ॥ ३ ॥
ज्यासी अपंगिता[2] नाहीं । त्यासी धरी जो हृदयीं ॥ ४ ॥
दया करणें जे पुत्रासी । तेचि दासा आणि दासी ॥ ५ ॥
तुका म्हणे सांगों किती । तोचि भगवंताची मूर्ति ॥ ६ ॥

१८

भक्त ऐसे जाणा जे देहीं उदास[3] । गेले आशापाश निवारूनि ॥ १ ॥
विषय तो त्यांचा जाला नारायण । नावडे जन धन माता-पिता ॥ २ ॥
निर्वाणीं गोविंद असे मागें पुढें । कांहींच सांकडें पडों नेदी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे सत्यकर्मा व्हावें साह्य । घातलिया भय नरका जाणें ॥ ४ ॥

१९

आलिंगनें घडे । मोक्ष सायुज्यता जोडे ॥ १ ॥
ऐसा संतांचा महिमा । जाली बोलायाची सीमा ॥ २ ॥
तीर्थें पर्वकाळ । अवघीं पायांपें सकळ ॥ ३ ॥
तुका म्हणे देवा । त्यांची केली पावे सेवा ॥ ४ ॥

२०

शुद्ध बीजापोटीं । फळें रसाळ रसाळ गोमटीं ॥ १ ॥
मुखीं अमृताची वाणी । देह देवाचे कारणीं ॥ २ ॥
सर्वांग निर्मळ । चित्त जैसें गंगाजळ ॥ ३ ॥
तुका म्हणे जाती । ताप, दर्शनें विश्रांती ॥ ४ ॥

---

१ संत परसुखें सुखावतात व मुखें अमृत स्रवतात. २ रक्षिता, पोशिंदा
३ ‘ कनककांता न ये चित्ता। तोचि परमार्थी पुरता ’ ॥ रामदास.

२१

हरि गोपाळांसवें सकळां । भेटे गळ्यां गळा मेळवूनी ॥ १ ॥
भाविकें त्यांची आवडी मोठी । सांगे गोष्टी जीवींचिया ॥ २ ॥
योगियांच्या ध्याना जो न ये । भाकरी त्यांच्या मागोनि खाये ॥ ३ ॥
तुका म्हणे असे शाहाणीया दूरी । बोबडियां दासां हांका मारी ॥ ४ ॥

२२

तुम्ही संत माय-बाप कृपावंत । काय मी पतित कीर्ति वानूं ॥ १ ॥
अवतार तुम्हां धराया कारण । उद्धराया जन जड जीव ॥ २ ॥
वाढावया सुख भक्तिभावधर्म । कुळाचार नाम विठोबाचें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे गुण चंदनाचे अंगीं । तैसे तुम्ही जगीं संतजन ॥ ४ ॥

२३

माझिया जातीचें मज भेटो कोणी । आवडीची धणी फेडावया ॥ १ ॥
आवडे ज्या हरी अंतरापासूनी । ऐसियाचे मनीं आर्त माझे ॥ २ ॥
तयालागीं जीव होतो कासावीस । पाहतील वास नयन हे ॥ ३ ॥
सफळ हा जन्म होईल येथून । देतां आलिंगन वैष्णवांसी ॥ ४ ॥
तुका म्हणे तोचि सुदिन सोहळा । गाऊं या गोपाळा धणीवरी ॥ ५ ॥

२४

ब्रह्मरसगोडी तयांसी फावली । वासना निमाली सकळ ज्यांची ॥ १ ॥
नाहीं त्यां विटाळ अखंड सोंवळीं । उपाधीवेगळीं जाणिवेच्या ॥ २ ॥
मन हें निश्चळ झालें एके ठायीं । तयां उणें काई निजसुखा ॥ ३ ॥
पुण्यवंत तेचि परउपकारी । प्रबोधी त्या नारी-नरलोकां ॥ ४ ॥
तुका म्हणे त्याचे पायीं पायपोस । होऊनियां वास करीन तेथ ॥ ५ ॥

२५

काम-क्रोध आम्हीं वाहिले विठ्ठलीं । आवडी धरिली पायांसवें ॥ १ ॥
आतां कोण पाहे मागें परतोनी । गेला हारपोनी देहभाव ॥ २ ॥
रिद्धि-सिद्धि सुखें हाणितल्या लाथा । तेथें या प्राकृता कोण मानी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे आम्ही विठोबाचे दास । करूनि ठेलों ग्रास ब्रह्मांडाचा ॥ ४ ॥

* *

२६

निष्ठावंत भाव भक्तांचा स्वधर्म । निर्धार हें वर्म चुकों नये ॥ १ ॥
निष्काम निश्चळ विठ्ठलीं विश्वास । पाहों नये वास आणिकांची ॥ २ ॥
तुका म्हणे ऐसा कोण उपेक्षिला । नाहीं आयाकिला ऐसा कोणी ॥ ३ ॥

२७

पवित्र तो देह वाणी पुण्यवंत । जो वदे अच्युत सर्वकाळ ॥ १ ॥
तयाच्या चिंतनें तरतील दोषी । जळतील राशी पातकांच्या ॥ २ ॥
देव इच्छी रज चरणींची माती । धांवत चालती मागें मागें ॥ ३ ॥
काय उरलें तया वेगळें आणिक । वैकुंठनायक तया कंठीं ॥ ४ ॥
तुका म्हणे देव-भक्तांचा संगम । तेथें ओघ नामत्रिवेणीचा ॥ ५ ॥

२८ पृथ्वीमोलाचा अभंग

सोन्याचे पर्वत करवती पाषाण । अवघे रानोरान कल्पतरु ॥ १ ॥
परि या दुर्लभ विठोबाचे पाय । तेथें हे उपाय न सरती ॥ ध्रु० ॥
अमृतें सागर भरवती गंगा । म्हणवेल उगा राहे काळा ॥ परि० ॥ २ ॥
भूत भविष्य कळों येईल वर्तमान । करवती प्रसन्न रिद्धी-सिद्धी ॥ प० ॥ ३
स्थान मान कळों येती योगमुद्रा । नेववेल वारा ब्रह्मांडासी ॥ प० ॥ ४ ॥
तुका म्हणे मोक्ष राहे ऐलीकडे । इतर बापुडें काय तेथें ॥ प० ॥ ५ ॥

२९

तेचि संत तेचि संत । ज्यांचा हेत विठ्ठलीं ॥ १ ॥
नेणती कांहीं टाणे टोणे । नामस्मरणें वांचूनी ॥ २ ॥
काया वाचा आणि मनें । घाले चिंतनें डुल्लती ॥ ३ ॥
निळा म्हणे विरक्त देहीं । आठवाचि नाहीं विषयांचा ॥ ४ ॥

२ पदें

१

धन्य तोचि जगीं एक हरिरंगीं नाचे ।
रामकृष्ण वासुदेव सदा स्मरे वाचे ॥ ध्रु० ॥

सुख दुःख समाधान सकळ जीवांचा कृपाळ ।
ज्ञानाचा उद्बोध भक्तिप्रेमाचा कल्लोळ ॥ १ ॥
विषयीं विरक्त जया नाहीं आप-पर ।
संतुष्ट सर्वदा स्वयें व्यापक निर्धार ॥ २ ॥
जाणीव शाहणीव ओझें सांडुनियां दूरी ।
आपण वस्तीकर वर्ततसे संसारीं ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं नित्य हरीचें कीर्तन ।
आसनीं शयनीं सदा हरीचें चिंतन ॥ ४ ॥

२

संतपदाची जोड दे रे हरी ॥ ध्रु० ॥
संतसमागमिं आत्मत्वाचा । सुंदर उगवे मोड ॥ १ ॥
सुफलित करुनी पूर्ण मनोरथ । पुरविति जिविंचें कोड ॥ २ ॥
अमृत म्हणे रे हरि ! भक्तांचा । शेवट करीसी गोड ॥ ३ ॥

३

ते धन्य जगदुद्धारी विद्वज्जनविजनविहारी ॥ ध्रु० ॥
भक्तांसी भगवद्भजनें भवसागर मृगजलवत् रे ।
चिद्विलास जगनग हेमी वस्तुत्वें भेदातित रे ।
अस्तिभातिप्रियरूप आत्मा तो नामरूपविरहित रे ।
होउनियां अनुभव ऐसा हरिभजनीं अत्यद्भुत रे ॥ १ ॥
जाळिलें संचित समुळीं ज्ञानाग्नीमाजी निगुती ।
क्रियमाण पूर्वप्रवाहें विधिपूर्वक कर्में घडती ।
निर्हेतुक निरहंकारें ब्रह्मार्पण सहजचि होती ।
प्रारब्ध कलेवर भोगी साक्षी हा ईश्वरमूर्ती ॥ २ ॥
अहिकुंडलवत् तनु पाहतां । संतोषविस्मय न वसे ।
तैसें या विद्वद्वर्या स्वरूपाहुनि आन न भासे ।
मृत्तिकेवरी कुलाळें घट कोठुनि आणविलासे ।
रंगला वा निजरंगीं निरतिशय सद्नीं विलासे ॥ ३ ॥

* *

४ नामसंकीर्तन

कल्याणानां निधानं कलिमलमथनं पावनं पावनानां
पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपदप्राप्तये प्रस्थितस्य ।
विश्रामस्थानमेकं कविवरवचसां जीवनं सज्जनानां
बीजं धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवतां भूतये रामनाम ॥ १ ॥

बुद्धि बडी चतुराई बडी सुंदराई बडी तनमें लपटी है।
धन बडो धाम बडो ज्याके कीरत हूं जगमा प्रगटी है ॥
द्वारे मनुष्य हजार ठाडे ज्याके इंद्र कुही एक घटी है ॥
कहे तुलसी एक रामके नामबिना सुंदरनारकि नाक कटी है ॥ २ ॥

१ हरिपाठाचे अभंग

१

देवाचिये द्वारीं उभा क्षणभरी । तेणें मुक्ति चारी साधियेल्या ॥ १ ॥
हरि मुखें म्हणा हरि मुखें म्हणा । पुण्याची गणना कोण करी ॥ २ ॥
असोनि संसारीं जिव्हे वेगु करी । वेदशास्त्र उभारी बाह्या सदा ॥ ३ ॥
ज्ञानदेव म्हणे व्यासाचिये खुणे । द्वारकेचे राणे पांडवांघरीं ॥ ४ ॥

२

संतांचे संगतीं मनोमार्गें गती । आकळावा श्रीपती येणें पंथें ॥ १ ॥
रामकृष्ण वाचा भाव[1] हा जीवाचा[2] । आत्मा[3] जो शिवाचा राम जप ॥ २ ॥
एकतत्त्वनाम[4] साधिती साधन । द्वैताचें बंधन न बांधिजे ॥ ३ ॥
नामामृतगोडी वैष्णवां लाधली । योगियां लाधली जीवनकळा[5] ॥ ४ ॥
सत्वर उद्धार प्रल्हादीं बिंबला । उद्धवा लाभला कृष्ण दाता ॥ ५ ॥
ज्ञानदेव म्हणे नाम हें सुलभ । सर्वत्र दुर्लभ[6] विरळा जाणे ॥ ६ ॥

---

१ धर्म. २ मनुष्यमात्राचा. ३ शिवाचा आत्मा जो राम तो जप. ४ अद्वितीय असा जो एक परमात्मा त्याचें नामस्मरण हेंच परम साधन साधितात. ५ सतरावी जीवनकळा. ६ हरिनाम सोपें असून कोणी घेत नाहीं म्हणून दुर्लभ झालें आहे.

३

जप-तप-कर्म क्रिया-नेम-धर्म। सर्वांघटीं राम भावशुद्ध[1] ॥ १ ॥
न सोडीं रे भावो टाकीं रे संदेहो । रामकृष्णीं टाहो नित्य फोडीं ॥ २ ॥
जाती-वित्तें-गोत कुळ-शीळ-मात । भजें कां त्वरित भावनायुक्त ॥ ३ ॥
ज्ञानदेवा ध्यानीं रामकृष्ण मनीं । तेणें वैकुंठभुवनीं घर केलें ॥ ४ ॥

४

काळवेळ नाम उच्चारितां नाहीं । दोन्ही पक्ष पाहीं उद्धरती ॥ १ ॥
रामकृष्ण नाम सर्वां दोषां हरण । जडजीवां तारण हरि एक ॥ २ ॥
हरि नाम सार, जिव्हा या नामाची । उपमा त्या दैवाची कोण वाणी ॥ ३ ॥
ज्ञानदेवा सांग झाला नामपाठ । पूर्वजां वैकुंठमार्ग सोपा ॥ ४ ॥

५

हरिचिया दासा हरि दाही दिशा । भावें जैसा तैसा हरि एक ॥ १ ॥
हरि मुखीं गातां हरपली चिंता । त्या नाहीं मागुता जन्म घेणें ॥ २ ॥
जन्म घेणें लागे वासनेच्या संगें । तेचि झाली अंगें हरिरूप ॥ ३ ॥
हरिरूप झालें जाणणें हरपलें । नेणणें तें गेलें हरिचे ठायीं ॥ ४ ॥
हरिरूप ध्यानीं हरिरूप मनीं । एका जनार्दनीं हरि बोला ॥ ५ ॥

६

हरि बोला देतां हरि बोला घेतां । हांसतां खेळतां हरि बोला ॥ १ ॥
हरि बोला गातां हरि बोला खातां । सर्व कार्य करितां हरि बोला ॥ २ ॥
हरि बोला एकांतीं हरि बोला लोकांतीं । देह त्यागितां अंतीं हरि बोला॥३॥
हरि बोला भांडतां हरि बोला कांडतां । उठतां बैसतां हरि बोला ॥ ४ ॥
हरि बोला जनीं हरि बोला विजनीं । एका जनार्दनीं हरि बोला ॥ ५ ॥

---

१ जप-तपादि सर्व साधनांत सर्वांभूतीं भगवंत पाहणें हें मुख्य आहे. २ जाति-वित्तादि गोष्टी गौण आहेत, श्रद्धेनें हरीला भजणें हें मुख्य पाहिजे आहे. ३ आईच्या पक्ष व बापाचा पक्ष, किंवा नाम घेणारा व ऐकणारा. ४ ज्यानें आपली जिव्हा नामाकडे योजिली त्याचें भाग्य कोण वाखाणील !

७

पिंडीं देहस्थिति ब्रह्मांडीं पसारा । हरीविण सारा व्यर्थ भ्रम ॥ १ ॥
शुक याज्ञवल्क्य दत्त कपिलमुनी । हरीसी जाणोनि हरिच झाले ॥ २ ॥
या रे या रे धरूं हरिनामतारूं । भवाचा सागरू भय नाहीं ॥ ३ ॥
साधु-संत गेले आनंदीं राहिले । हरिनामें झाले कृतकृत्य ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं मांडिलें दुकान । देतो मोलेंविण सर्व 'वस्तु' ॥ ५ ॥

८

आवडीनें जरी हरीनाम घेसी । तुझी चिंता त्यासी सर्व आहे ॥ १ ॥
नको खेद करूं कोणत्या गोष्टीचा । पति लक्ष्मीचा जाणतसे ॥ २ ॥
सकळ जीवांचा करितो सांभाळ । तुज मोकलील ऐसें नाहीं ॥ ३ ॥
जैसी स्थिति आहे तैशापरी राहें । कौतुक तूं पाहे संचिताचें ॥ ४ ॥
एका जनार्दनीं भोग प्रारब्धाचा । हरिकृपें त्याचा नाश आहे ॥ ५ ॥

९

यमुना कावेरी गंगा भागीरथी । कृष्णा सरस्वती तुंगभद्रा ॥ १ ॥
नर्मदा आठवी वेळोवेळां वाचे । नाहीं भय साचें प्राणियासी ॥ २ ॥
तयांचे संगतीं पापी उद्धरती । दर्शनेंचि होती मुक्ति प्राप्त ॥ ३ ॥
तुका म्हणे नामीं एकनिष्ठ भाव । तेथें वासुदेव सर्वकाळ ॥ ४ ॥

१०

प्रातःकाळीं नाम पवित्राचें घ्यावें । तेणें विसरावे जन्म-मृत्यु ॥ १ ॥
नळ[1] युधिष्ठिर जनक जनार्दन । स्मरणेंचि धन्य होती प्राणी ॥ २ ॥
न करा आळस नाम घेतां वाचे । नाहीं भय साचें प्राणियांसी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे वाचे गाईल गोविंद । होय परमानंद नामें एका ॥ ४ ॥

---

१. "पुण्यश्लोको नलो राजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिरः । पुण्यश्लोको विदेहश्च पुण्यश्लोको जनार्दनः" असा शुद्ध श्लोक आहे. 'पुण्यश्लोका च वैदेही' असा पाठ फार प्रचलित आहे, पण तुकोबांचा पाठ तरी सीतावाचक नसून जनकवाचकच होता असें स्पष्ट दिसतें. त्याचप्रमाणें "अहल्या द्रौपदी सीता तारा मंदोदरी तथा । पंचकं ना स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम्" हा श्लोक शुद्ध असून 'पंचकन्याः स्मरेन्नित्यं' असें म्हणतात, तीही चूक आहे. महापातकनाशनं ह्या विशेषणाचें विशेष्य पंचकं हेंच शोभतें हें मुलांसही सहज कळणारें आहे. 'ना' म्हणजे 'नरः' असा अर्थ आहे. (मागें पृ. २०, श्लोक १८ पाहा.)

११

आवडे हें रूप साजिरें सगुण । पाहतां लोचन सुखावले ॥ १ ॥
आतां दृष्टीपुढें ऐसाचि तूं राहे । जों मी तुज पाहें नारायण ॥ २ ॥
लांचावलें मन लागलीसे गोडी । ते जीवें न सोडी ऐसें झालें ॥ ३ ॥
तुका म्हणे आम्हीं केली जे लडिवाळी । पुरवावी आळी माय-बापें ॥ ४ ॥

१२

समाधान चित्ताचें चरण आलिंगन । पायांवरी मन स्थिरावलें ॥ १ ॥
जैसें केलें तैसें घालूं लोटांगणा । करूं प्रदक्षिणा नमस्कार ॥ २ ॥
प्रार्थितों मी तुज राहें माझ्या पोटीं । हृदयसंपुटीं देवराया ॥ ३ ॥
क्षेम आलिंगन दिली पायीं मिठी । सांडलीसे लुटी अमूप हो ॥ ४ ॥
तुका म्हणे आतां आनंदी-आनंद । गाऊं परमानंद मनासंगें ॥ ५ ॥

२ स्फुट अभंग

ज्ञानेश्वर (१–२)

१

गोपाळा रे तुझें ध्यान लागो मना ।
अणु[1] न विसंबे हरि जगत्रजीवना ॥ ध्रु० ॥
सोनियाचा दिवस आणि अमृतें पाहाला[2] ।
नाम आठवितां रूपीं प्रगट पैं झाला ॥ १ ॥
तनु मनु शरण विनटलों तुझ्या पायीं ।
बाप रखुमादेवीवरावांचूनि आनु नेणें कांहीं ॥ २ ॥

२

हरि आला रे हरि आला रे । संतसंगें ब्रह्मानंदु झाला रे ॥ ध्रु० ॥
हरि येथें रे हरि तेथें रे । हरिवांचुनि न दिसे रितें रे ॥ १ ॥
हरि पाहीं रे हरि ध्याई रे । हरिवांचुनि दुजें नाहीं रे ॥ २ ॥
हरि वाचे रे हरि नाचे रे । हरि पाहतां आनंदु सांचे रे ॥ ३ ॥
हरि आदीं रे हरि अंतीं रे । हरि व्यापक सर्वांभूतीं रे ॥ ४ ॥
हरि जाणा रे हरि वाना रे । बाप रखुमादेवीवरु राणा रे ॥ ५ ॥

---

१ किंचितही. २ उजेडला. (देखें भूतजात निदेलें । तेथेंचि जया पाहालें । आ[illegible]
जीव जेथें चेइले । तेथ निद्रित जो ॥ " –ज्ञानेश्वरी अ. २ । ३५५.)

* *

मुक्ताबाई (३) ३

मुक्तामुक्त दोन्ही नाइकतों कर्णीं । हरिनामपर्वणी सदाकाळ ॥ १ ॥
नाहीं काळ तेथें आम्हां वेळ कैंची । हरिनामछंदाची गोडी थोरी ॥ २ ॥
नाना विघ्नबाधा नायकों आम्ही कदा । निरंतर धंदा राम-कृष्ण ॥ ३ ॥
मुक्तपणें मुक्त मुक्ताई पैं रत । हरिनाम स्मरत सर्वकाळ ॥ ४ ॥

निवृत्तिनाथ (४) ४

नाम मुखीं सदा तोचि पैं भाग्याचा । तयासी यमाचा धाक नाहीं ॥ १ ॥
राम-कृष्ण-हरि सर्वकाळ वस । तेथेंचि विलासे हरिराज ॥ २ ॥
हरिध्यानीं वसे अखंड पै सर्वदा । न पवे तो आपदा इये जनीं ॥ ३ ॥
निवृत्ति समता हरिभजन करी । सर्वत्र कामारी ऋद्धि-सिद्धि ॥ ४ ॥

सोपानदेव (५) ५

मनाचे मवाळ हरिरूप चिंतिती । राम-कृष्णमूर्ती नित्यकथा ॥ १ ॥
राम-कृष्णध्यान सदा पैं सर्वदा । न पैवेल आपदा नाना योनी ॥ २ ॥
हरिध्यानजपें मुक्त पैं अनंत । जीव शिवीं रत सर्वकाळ ॥ ३ ॥
सोपान प्रेमाचा आनंद हरीचा । तुटला मोहाचा मोहपाश ॥ ४ ॥

नामदेव (६) ६

काळवेळ नसे नामसंकीर्तनीं । उंच नीच योनी हेंही नसे ॥ १ ॥
धरा नाम कंठीं सदा-सर्वकाळ । मग तो गोपाळ सांभाळील ॥ २ ॥
कृपाळु कोंवसा सुखाचा सागर । करील उद्धार भाविकांसी ॥ ३ ॥
नामा म्हणे फार सोपें हें साधन । वाचे नाम घेणें इतुकेंचि ॥ ४ ॥

जनाबाई (७) ७

नाम फुकट चोखट । नाम घेतां न य वीट ॥ १ ॥
जड शिळा ज्या सागरीं । आत्माराम नामें तारी ॥ २ ॥
पुत्रभावें स्मरण केलें । तया वैकुंठासी नेलें ॥ ३ ॥
नाममहिमा जनी जाणे । ध्यातां विठ्ठलचि होणें ॥ ४ ॥

---

१ कोमल. २ पावेल. ३ आधार. ४ श्रीराम. ५ अजामिळानें.

कान्होपात्रा (८) ८

नामें दोष जळती । नामें पापी उद्धरती ॥ १ ॥
हें तों आलें अनुभवा । सत्य जीवा प्रत्यया ॥ २ ॥
नामें अपार तारिले । नामें जीवन्मुक्त केले ॥ ३ ॥
कान्हूपात्रा नाम घेतां । पायीं जडली तत्त्वतां ॥ ४ ॥

सांवतामाळी (९) ९

नामाचिया बळें न भीऊं सर्वथा । कळिकाळाच्या माथां सोटे मारूं ॥ १
वैकुंठींचा देव आणूं या कीर्तनीं । विठ्ठल गाऊनी नाचों रंगीं ॥ २ ॥
सुखाचा सोहळा करूनि दिवाळी । प्रेमें वनमाळी चित्तीं धरूं ॥ ३ ॥
सांवता म्हणे ऐसा भक्तिमार्ग धरा । तेणें मुक्ति द्वारा वोळंगती ॥ ४ ॥

सेना न्हावी (१०) १०

असाल करा तेथें नामाचें चिंतन । याहूनि साधन आणिक नाहीं ॥ १ ॥
सोडवील माझा भक्तांचा कैवारी । प्रतिज्ञा निर्धारीं केली आम्हीं ॥ २ ॥
गुण-दोष-याती न विचारी कांहीं । धांवे लवलाहीं भक्तकाजा ॥ ३ ॥
अवघे काळीं वाचे म्हणा नारायण । सेना म्हणे क्षण जाऊं न द्या ॥ ४ ॥

नरहरि सोनार (११) ११

नाम फुकाचें फुकाचें । देवा पंढरीरायाचें ॥ १ ॥
नाम अमृत हें सार । हृदयीं जपा निरंतर ॥ २ ॥
नाम संतांचें माहेर । प्रेमसुखाचें आगर ॥ ३ ॥
नाम सर्वांमध्यें सार । जपे नरहरि सोनार ॥ ४ ॥

श्रीएकनाथ (१२–१५) १२

नाम वदतां हे वैखरी । चित्त धावे विषयांवरी ॥ १ ॥
कैसें होताहे स्मरण । स्मरणामाजी विस्मरण ॥ २ ॥
नामरूपा नाहीं मेळ । नुसता वाचेचा गोंधळ ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं नाम । नामीं प्रगटे आत्माराम ॥ ४ ॥

---

१ ज्याचें ध्यान करावयाचें त्याच्याशीं एकरूप किंवा तदाकार चित्तवृत्ति झाली पाहि
२ नाथ म्हणतात, मी नामस्मरण करितों तेव्हां साक्षात् परमात्मा प्रगटतो.

१३

नाम मुखीं गातां विषयाची वार्ता । नोहेचि सर्वथा गातयासी ॥ १ ॥
नाम तें पावन नाम तें पावन । नामावांचून जाण श्रेष्ठ कोण ? ॥ २ ॥
एका जनार्दनीं नाम तें पावन । त्रिभुवनीं मंडन नाम सत्य ॥ ३ ॥

१४

नामधारक हो कां भलता । त्याचे चरणीं ठेविन माथा ॥ १ ॥
न म्हणे उत्तम अधम । मुखीं जपतां रामनाम ॥ ध्रु० ॥
याति-कुळाचें कारण । नाहीं नाहीं नामाविण ॥ २ ॥
नाम जपे तोचि श्रेष्ठ । एका जनार्दनीं वरिष्ठ ॥ ३ ॥

१५

वाचे विठ्ठल बोलावें । पुढें पाऊल टाकावें ॥ ध्रु० ॥
ऐसा ज्याचा नेमधर्म । मुखीं विठ्ठलाचें नाम ॥ १ ॥
सर्वकाळ वाचे । विठ्ठलनाम वदती साचें ॥ २ ॥
कुळधर्म आमुचा । म्हणे एका जनार्दनाचा ॥ ३ ॥

श्रीरामदास (१६–१७)

१६

रामनामकथा गंगा । स्मरणें पावन करी जगा ॥ १ ॥
तिशीं प्रेमपूर आला । शंकरहृदयीं सामावला ॥ ध्रु० ॥
रामदासाची माउली । आळशावरी गंगा आली ॥ २ ॥

१७

धन्य धन्य तें नगर । जेथें कथा निरंतर ॥ १ ॥
गुण गाती भगवंताचे । तेचि मानावे दैवाचे ॥ ध्रु० ॥
स्वयें बोले जगज्जीवन । थोर कलियुगीं कीर्तन ॥ २ ॥
रामदास म्हणे भले । हरिभक्तीं उद्धरले ॥ ३ ॥

श्रीतुकाराम (१८–२८)

१८

ब्रह्मरस घेई काढा । तेणें पीडा वारेल ॥ १ ॥
पथ्य नाम विठोबाचें । आणिक वाचे न सेवीं ॥ ध्रु० ॥
भवरोगा ऐसें जाय । आणिक काय क्षुल्लकें ॥ २ ॥
तुका म्हणे नव्हे बाधा । आणिक कदा भूतांची ॥ ३ ॥

१९

सोपें वर्म आम्हां सांगितलें संतीं । टाळ दिंडी हातीं घेऊनि नाचा ॥ १
समाधीचें सुख सांडा ओंवाळूनी । ऐसा या कीर्तनीं ब्रह्मरस ॥ ध्रु० ॥
पुढती घडे चढतें सेवन आगळें । भक्तिभाग्यबळें निर्भरता ॥ २ ॥
उपजोंचि नये संदेह चित्तासी । मुक्ति चारी दासी हरिदासांच्या ॥ ३ ॥
तुका म्हणे मन पावोनी विश्रांती । त्रिविध नासती ताप क्षणें ॥ ४ ॥

२०

नाम घेतां नलगे मोल । नाममंत्र नाहीं खोल ॥ १ ॥
दोंचि अक्षरांचें काम । उच्चारावें राम राम ॥ ध्रु० ॥
नाहीं वर्ण-धर्म-याती । नामीं अवघींच सरती ॥ २ ॥
तुका म्हणें नाम । चैतन्यनिजधाम ॥ ३ ॥

२१

राम म्हणे वाटचाली । यज्ञ पाउलापाउलीं ॥ १ ॥
धन्य धन्य तें शरीर । तीर्थव्रताचें माहेर ॥ ध्रु० ॥
राम म्हणे करितां धंदा । सुखसमाधी त्या सदा ॥ २ ॥
राम म्हणे ग्रासोग्रासीं । तोचि जेविला उपवासी ॥ ३ ॥
राम म्हणे भोगीं त्यागीं । कर्म न लिंपे त्या अंगीं ॥ ४ ॥
ऐसा राम जप नित्य । तुका म्हणे तो जीवनमुक्त ॥ ५ ॥

२२

नामसंकीर्तन साधन पैं सोपें । जळतील पापें जन्मांतरिंचीं ॥ १ ॥
नलगे सायास जावें वनांतरा । सुखें येतो घरा नारायण ॥ ध्रु० ॥
ठायींच बैसोनि करा एकचित्त । आवडी अनंत आळवावा ॥ २ ॥
राम-कृष्ण-हरि विठ्ठल केशवा । मंत्र हा जपावा सर्वकाळ ॥ ३ ॥
यावीण आणीक नाहीं पैं साधन । वाहातसें आण विठोबाची ॥ ४ ॥
तुका म्हणे सोपें आहे सर्वांहूनी । शहाणा तो धणी घेतो तेथें ॥ ५ ॥

---

१ देवाचें राहतें घर. २ 'हरीचिंतनीं अन्न सेवीत जावें ।'—रामदास

****

२३

आतां सर्वभावें हा माझा निर्धार । न करीं विचार आणिकांसी ॥ १ ॥
सर्वभावें नाम गाईन आवडी । सर्व माझी जोडी पाय तुझे ॥ ध्रु० ॥
लोटांगण तुझ्या घालीन अंगणीं । पाहीन भरोन डोळे मुख ॥ २ ॥
निर्लज्ज होउनि नाचेन रंगणीं । येऊं नेदीं मनीं शंका कांहीं ॥ ३ ॥
अंकित अंकिला दास तुझा देवा । संकल्प हा जीवा तुका म्हणे ॥ ४ ॥

२४

बैसोनी निवांत शुद्ध करीं चित्त । तया सुखा अंत-पार नाहीं ॥ १ ॥
येऊनि अंतरीं राहील गोपाळ । सायासाचें फळ बैसलीया ॥ ध्रु० ॥
राम कृष्ण हरि मुकुंद मुरारि । मंत्र हा उच्चारीं वेळोवेळां ॥ २ ॥
तुका म्हणे ऐसें देईन मी दिव्य । जरी होईल भाव एकविध ॥ ३ ॥

२५

रामनामाचे पोवाडे । अखंड ज्याची वाचा पढे ॥ १ ॥
धन्य तो एक संसारीं । रामनाम जो उच्चारी ॥ ध्रु० ॥
रामनाम गर्जे वाचा । काळ आज्ञाधारक त्याचा ॥ २ ॥
तुका म्हणे रामनामीं । कृतकृत्य झालों आम्ही ॥ ३ ॥

२६

वेद अनंत बोलिला । अर्थ इतुकाचि साधिला ॥ १ ॥
विठोबासी शरण जावें । निजनिष्ठा नाम गावें ॥ ध्रु० ॥
सकळ शास्त्रांचा विचार । अंतीं इतुकाचि निर्धार ॥ २ ॥
अठरा पुराणीं सिद्धांत । तुका म्हणे हाचि हेत ॥ ३ ॥

२७

नाम घेतां मन निवे । जिव्हे अमृतचि स्त्रवे ।
होताती बरवे । ऐसे शकुन लाभावे ॥ १ ॥
मन रंगलें रंगलें । तुझिया चरणीं विसावलें ।
केलिया विठ्ठलें । ऐसी कृपा जाणावी ॥ ध्रु० ॥

जालें भोजनसें दिसे । चिरा पडोनि ठेला इच्छे ।
घालियाच्या ऐसे । अंगा येती उद्गार ॥ २ ॥
सुख भेटों आलें सुखा । निध सांपडला मुखा ॥
तुका म्हणे लेखा । आतां नाहीं आनंदा ॥ ३ ॥

२८

आनंदाच्या कोटी । साठविल्या आम्हांपोटीं ॥ १ ॥
प्रेम चालिला प्रवाहो । नामओघ लवलाहो ॥ ध्रु० ॥
अखंड खंडेना जीवन ! राम कृष्ण नारायण ॥ २ ॥
थडी ऐहिक्य परत्र । तुका म्हणे समतीर ॥ ३ ॥

३ वामनी श्लोक

अहो येतां जातां उठत बसतां कार्य करितां
सदा देतां घेतां वदनिं वदतां ग्रास गिळितां ।
घरीं दारीं शय्येवरि रतिसुखाचे अवसरीं
समस्तांची लज्जा त्यजुनि भगवच्चिंतन करीं ॥ १ ॥

हरिचरणसरोजीं चित्सुधासारपानें[1]
भ्रमर परमयोगी गुंजती नामगानें
हरति सकळ दुःखें, हीं सुखाचीं निधानें[2]
वद वद वद जिव्हे ! वासुदेवाभिधानें ॥ २ ॥

न कळतां पद अग्निवरी पडे ।
न करि दाह असें न कधीं घडे ॥
अजितनाम वदो भलत्या मिसें[3] ।
सकळ पातक भस्म करीतसे ॥ ३ ॥

न जाणतहि ये मुखा हरि तथापि पापें हरी
स्मरोनि महिमा स्मरे वदनिं तींच नामें जरी ।
प्रवृत्तिविषयीं जरी असति त्यां जनांचीं मनें
विरक्त करितो हरि स्वगुणनामसंकीर्तनें ॥ ४ ॥

---

१ ज्ञानामृतपानानें. २ घरें, आगरें. ३ कोणत्याही निमित्तानें.

****

नका याग मांडूं नका प्राण कोंडूं । नका द्रव्य दारा घरें भोग सोडूं ।
नको कष्टुनी पर्वताग्रीं तपाला । मुखीं रामचंद्र स्मरा वेळवेळां ॥ ५ ॥

दास्य दे हरि तुझ्या चरणांचें । कीर्तन-श्रवण आचरणाचें ।
दे अनन्य हृदयीं स्मरणातें । हें न देशि तरि दे मरणातें ॥ ६ ॥

निगमचिद्रस साधुमुखें मिळो । नवविधा भजनें ममता गळो ।
मरण–जन्म समूळ मृषा टळो । स्वपद चिन्मय केवळ आतळो ॥ ७ ॥

तो मोक्षही मज नसो श्रुतिसार साचा ।
जेथें नसे रस तुझ्या पदसारसाचा ॥
तूझें सदुक्त चरितामृत देवराया ।
ऐकेन मी अयुतकर्ण दिजे वरा या ॥ ८ ॥

४ दोहरे

माला तो करमे फिरे जिभ्या फिरे मुखमाहे ।
मान तो दाही दिस फिरे इह तो सुमरन नाहे ॥ १ ॥

ओठ कंठ हाले नही जिभ्या स्मरे न नाम ।
राम हमारा जप करे हम बैठे आराम ॥ २ ॥

रामनाम सब कुहि कहे ठक ठाकुर और चोर ।
जिस नामसे ध्रुव प्रल्हाद तरे वो नाम कुच और ॥ ३ ॥ (कबीर)

रामनाम मणिदीप धरूं जीह देहलीदार ।
तुलसी भीतरबाहिरौ जो च्याहसि उजियार ॥ ४ ॥ (तुलसीदास)

मुये मढेसे हेत क्या जो जीवकु जाने नाहे ।
हेत हरीसो कीजिये रहे जो अंतरमाहे ॥ ५ ॥ (दादु पिंजारी)

****

५ परमार्थविचारणा

काळचोर चिरव्या बहु घाली । पामरा तुज कशी निज आली ॥
जाग जाग स्वरुपीं लवलाह्या । जातसे वय अमोलिक वायां ॥

१ प्रपंचांतील वागणूक

देनेकू अन्नपान लेनेकू हरिनाम ।
तरनेकू लीनता डुबनेकू अभिमान ॥ (कबीर)

१

काळ जातो क्षणक्षणा । मूळ येईल मरणा ॥ १ ॥
कांहीं धांवाधांव करीं । जंव तों काळ आहे दूरी ॥ २ ॥
देह आहे जाईजणें । भुललासि कवण्या गुणें ॥ ३ ॥
मायाजाळीं गुंतलें मन । परि हें दुःखासी कारण ॥ ४ ॥
सत्य वाटतें सकळ । परि जातां नाहीं वेळ ॥ ५ ॥
रामीरामदास म्हणे । आतां सावधान होणें ॥ ६ ॥

२

ऐसें असावें संसारीं । जोंवरि प्राचीनाची दोरी ॥ १ ॥
पक्षी अंगणासी आल । आपुला चारा चरोनि गेले ॥ २ ॥
मुलीं घरच्चार मांडिला । खेळ मोडोनि टाकिला ॥ ३ ॥
वाटसरू वाटा आले । प्रातःकाळीं उठोनि गेले ॥ ४ ॥
मार्गीं बहुसाल भेटले । तेथें मन नाहीं गुंतलें ॥ ५ ॥
एका विनवी जनार्दना । ऐसें असतां भय कोणा ॥ ६ ॥

३

देह तंव असे भोगाच आधीन । याचें सुख क्षीण क्षणभंगुर ॥ १ ॥
अविनाश जोडी दवापायीं भाव । कल्याणाचा ठाव सकळही ॥ ध्रु० ॥
क्षणभंगुर हा येथील पसारा । आलिया आकारा अवघें नासे ॥ २ ॥
तुका म्हणे येथें सकळ विश्रांती । आठवावा चित्तीं नारायण ॥ ३ ॥

****

४

हेंचि थोर भक्ती आवडते देवा। संकल्पावी[1] माया संसाराची ॥ १ ॥
ठेविलें अनंतें तैसेंचि राहावें। चित्तीं असों द्यावें समाधान ॥ ध्रु० ॥
वाहिल्या उद्वेग दुःखचि केवळ। भोगणें तें फळ संचिताचें ॥ २ ॥
तुका म्हणे घालूं तयावरीं भार। वाहूं हा संसार देवापायीं ॥ ३ ॥

५

जोडोनियां धन उत्तम वेव्हारें। उदासविचारें वेंच करी ॥ १ ॥
उत्तमचि गती तो एक पावेल। उत्तम भोगील जीव खाणी ॥ ध्रु० ॥
परउपकारी नेणे परनिंदा। परस्त्रिया सदा बहिणी-मायी ॥ २ ॥
भूतदया गायी-पशूंचें पाळण। तान्हेल्या जीवन वनामाजी ॥ ३ ॥
शांतिरूपें नव्हे कोणाशीं वाईट। वाढवी महत्त्व वडिलांचें ॥ ४ ॥
तुका म्हणे हेंचि आश्रमाचें फळ। परमपद बळ वैराग्याचें ॥ ५ ॥

६

बहुता छंदाचे बहु वसे जन। नये वांटूं मन त्याच्या संगें ॥ १ ॥
करावा जतन आपुला विश्वास। अंगा आला रस आवडीचा ॥ ध्रु० ॥
सुखाची समाधी हरिकथामाउली। विश्रांति साउली शिणलियाची ॥ २ ॥
तुका म्हणे बुडे बांधोनि दगड। तेथें काय कोड धांवायाचें ॥ ३ ॥

७

पराविया नारी माउलीसमान। मानिलीया धन काय वेंचे ? ॥ १ ॥
न करितां परनिंदा परद्रव्य अभिलाष। काय तुमचें यास वेंचे सांगा ॥ २ ॥
बैसलिये ठायीं म्हणतां राम राम। काय होय श्रम ऐसें सांगा ॥ ३ ॥
संतांच्या वचनीं मानितां विश्वास। काय तुमचें यास वेंचे सांगा ॥ ४ ॥
खरें बोलतां कोण लागती सायास। काय वेचे यास ऐसें सांगा ॥ ५ ॥
तुका म्हणे देव जोडे याजसाठीं। आणिक ते आटी नलगे कांहीं ॥ ६ ॥

---

१ संसाराचें ममत्व सोडून तो हरीचा आहे असा निश्चय करावा.

८

भावें गावें गीत । शुद्ध करोनियां चित्त ॥ १ ॥
जरि व्हावा तुज देव । तरि हा सुलभ उपाव ॥ ध्रु० ॥
आणिकांचे कानीं । गुण-दोष मना नाणीं ॥ २ ॥
मस्तक ठेंगणा । करीं संतांच्या चरणां ॥ ३ ॥
वेंचीं तें वचन । जेणें राहे समाधान ॥ ४ ॥
तुका म्हणे फार । थोडा करीं परउपकार ॥ ५ ॥

९

एक शेर अन्ना चाड । येर वाउगी बडबड ॥ १ ॥
कां रे तृष्णा वाढविसी । बांधवूनी मोहपाशीं ॥ ध्रु० ॥
औट हात तुझा जागा । येर शिणसी वाउगा ॥ २ ॥
तुका म्हणे श्रम । एक विसरतां राम ॥ ३ ॥

१०

क्षणाक्षणा हाचि करावा विचार । तरावया पार भवसिंधु ॥ १ ॥
नाशिवंत देह जाणा रे सकळ । आयुष्य खातो काळ सावधान ॥ ध्रु०
संतसमागमीं धरूनी आवडी । करावी तांतडी परमार्थी ॥ २ ॥
तुका म्हणे इहलोकींच्या वेव्हारें । [1]नये डोळे धुरें भरोनि राहों ॥ ३ ॥

२ आचार्यांचा उपदेश

संगः सत्सु विधीयतां भगवतो भक्तिर्दृढा धीयतां
शांत्यादिः परिचीयतां दृढतरं कर्माशु संत्यज्यताम् ।
सद्विद्वानुपसर्प्यतां प्रतिदिनं तत्पादुके सेव्यतां
ब्रह्मैकाक्षरमर्थ्यतां श्रुतिशिरोवाक्यं समाकर्ण्यताम् ॥ १ ॥

---

१ राजस व तामस प्रपंचवृत्तींनीं डोळ्यांवर झांपड येऊं देऊं नका.

सुविचारमाला

प्रापंचीं ममता कधीं धरूं नको, लोभांतें गुंतूं नको
लोकीं तूं खळ दुष्ट नष्ट भलत्या संगांत बैसूं नको ।
कांहीं कर्म करूं नको, गुरुमहापंथासि मोडूं नको
जो कोणी भवदुःख सर्व निरसी तो देव सोडूं नको ॥ १ ॥

संसारीं असतां प्रवाहपतितद्वंद्वांसि त्रासूं नको
खेदाखेद मनांत आणुनि वनीं जाणें विचारूं नको ।
कर्णीं दुष्ट कठोर शब्द पडती तें दुःख मानूं नको
भोगें दुःख-सुखादि सारुनि निजानंदास भंगूं नको ॥ २ ॥

लाभीं हर्ष नको, विषादहि नको निंदा-प्रशंसा नको
हानीचा मनिं शोक तूं धरूं नको, देहीं अहंता नको ।
कोणाचें इतिकृत्य तें स्मरूं नको, माझें तुझें हें नको
आप्तांसी ममता नको, गुरूपरब्रह्मासि सोडूं नको ॥ ३ ॥

प्रारब्धीं सुखभोगयोग नसतां तें दैन्य मानूं नको
इंद्राची बहु संपदा गणुं नको, क्षुद्रार्थ वांछूं नको ।
देहाचें कृतकर्मदुःख अपुलें कोणास सांगूं नको
भूलोकांत महाप्रसंग पडतां तूं तत्त्व सोडूं नको ॥ ४ ॥

मायामोह नको, सुसंग असतां सोडूनि जाऊं नको
चिंताशोक नको, परार्थ करितां लोकांस लाजूं नको ।
वर्मोच्चार नको, जनांत बसतां गोष्टी भवाच्या नको
चित्तीं राग नको अनावर, खरें वैराग्य सोडूं नको ॥ ५ ॥

---

१ मृगाच्या आवडीनें जडभरत कसा गुंतला तें भागवतांत सांगितलें आहे. ‘ममतेपाशीं असे मरण’—एकनाथ. २ ‘लोभमूलानि पापानि’. ३ सकाम कर्म करूं नको; कर्तेपणाचा अभिमान अंगीं वाढूं देऊं नकोस. ४ सुखदुःखें भोगून संपीव. समर्थांनीं हींव घोंगडींत भरून ठेविलें व रंगनाथस्वामी गेल्यावर ते कडकडूं लागले ह्याचें बीज हेंच आहे. कर्मफळ भोगल्याशिवाय सुटत नाहीं. भोगल्यानंतरच त्याग होतो. ५ संसारांत जास्त अडकवितात म्हणून !

****

नानाचार नको कुकर्म करणें हे क्षुद्रबुद्धी नको
मायाकल्पित वित्तवाजिकरि हे भोगार्थ वांच्छूं नको
कायाक्लेश नको जनीं मुढ अशा संगांत वैसूं नको
जेथें जाउनि येत ना मुनि कदा तें धाम सोडूं नको ॥ ६ ॥

— नारायणबुवा जालवणकर

४ श्रीसमर्थकृत मनास बोध

गणाधीश जो ईश सर्वां गुणांचा । मुळारंभ आरंभ तो निर्गुणाचा ।
नमूं शारदा मूळचत्वार वाचा । गमूं पंथ आनंत या राघवाचा ॥ १ ॥
मना ! सज्जना भक्तिपंथेंचि जावें । तरी श्रीहरी पाविजे तो स्वभावें ।
जनीं निंद्य तें सर्व सोडूनि द्यावें । जनीं वंद्य तें सर्व भावें करावें ॥ २ ॥
मना वासना दुष्ट कामा न ये रे । मना सर्वथा[३] पापबुद्धी नको रे ।
मना धर्मता[४] नीति सोडूं नको हो । मना अंतरीं सारवीचार[५] राहो ॥ ३ ॥
नको रे मना क्रोध हा खेदकारी । नको रे मना काम नानाविकारी ।
नको रे मना सर्वथा अंगिकारूं । नको रे मना मत्सरू दंभभारू ॥ ४ ॥
मना श्रेष्ठ धारिष्ट[६] जीवीं धरावें । मना बोलणें नीच सोशीत जावें[७] ।
स्वयें सर्वदा नम्रवाचें वदावें । मना सर्व लोकांसि रे नीववावें ॥ ५ ॥
देहे त्यागितां कीर्ति मांगे उरावी । मना सज्जना हेचि क्रिया धरावी ।
मना चंदनाचेपरी त्वां झिजावें । परी अंतरीं सज्जना नीववावें ॥ ६ ॥
सदा सर्वदा प्रीति रामीं धरावी । दुःखाची स्वयें सांड जीवीं करावी ।
देहेदुःख तें सूख मानीत जावें । विवेकें सदा स्वस्वरूपीं भरावें ॥ ७ ॥

---

१ ‘यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम।’ २ जन म्ह० सामान्य जन नाहीं तर सज्जन, महाजन. निंद्य कोणतें व वंद्य कोणतें हें संत-साधूंनीं ठरविल्याप्रमाणें समजावें. ‘महाजनो येन गतः स पंथाः’ अशी व्यासोक्ति आहे. सदाचार म्ह० संतांचा आचार. त्यांचा मार्ग धरावा. ३ मुळींच. ४ धर्मनिष्ठा. ५ माया असार, व ब्रह्म सार त्या ब्रह्माचें चिंतन. ६ आघाताला टिकणारें. ७ “म्हणोनि दुर्वाक्य न बोलावें । आपण साहीत जावें । याहूनि श्रेष्ठ साधन बरवें । भुवनत्रयीं असेना ॥’ — मुक्तेश्वर.

****

जगीं सर्वसूखी असा कोण आहे । विचारी मना ! तूंचि शोधूनि पाहें ।
मना त्वांचि रे पूर्वसंचीत केलें । तयासारिखें भोगणें प्राप्त जालें ॥ ८ ॥

मना मानसीं दुःख आणूं नको रे । मना सर्वथा शोक चिंता नको रे ।
विवेकें देहेबुद्धि सोडून द्यावी । विदेहीपणें मुक्ति भोगीत जावी ॥ ९ ॥

मरे एक त्याचा दुजा शोक वाहे । अकस्मात तोही पुढें जात आहे ।
पुरेना जनीं लोभ रे क्षोभ त्यातें । म्हणोनी जगीं मागुता जन्म घेतें ॥ १० ॥

मनीं मानव व्यर्थ चिंता वहातें । अकस्मात होणार होऊनि जातें ।
घडे भोगणें सर्वही कर्मयोगें । मतीमंद तें खेद मानी वियोगें ॥ ११ ॥

समर्थाचिया सेवका वक्र पाहे । असा सर्व भूमंडळीं कोण आहे ।
जयाची लिळा वर्णिती लोक तीन्ही । नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥ १२ ॥

सदा सर्वदा देव सन्नीध आहे । कृपाळूपणें अल्प धारिष्ट पाहे ।
सुखानंद आनंद कैवल्यदानी । नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥ १३ ॥

मना रे जनीं मौनमुद्रा धरावी । कथा आदरें राघवाची करावी ।
नसे राम तें धाम सोडोनि द्यावें । सुखालागिं आरण्य सेवीत जावें ॥ १४ ॥

सदा देवकाजीं झिजे देह ज्याचा । सदा रामनामें वदे नित्य वाचा ।
स्वधर्मेंचि चाले सदा उत्तमाचा । जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ १५ ॥

सदा बोलण्यासारिखें चालताहे । अनेकीं सदा एक देवासि पाहे ।
सगूणीं भजे लेश नाहीं भ्रमाचा । जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ १६ ॥

क्रमी वेळ जो तत्त्वचिंतानुवादें । न लिंपे कदा दंभवादें[1] विवादें ।
करी सूखसंवाद जो ऊगमाचा[2] । जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ १७ ॥

दिनाचा दयाळू मनाचा मवाळू । स्नेहाळू कृपाळू जगीं दासपाळू ।
तया अंतरीं क्रोध संताप कैंचा । जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ १८ ॥

न वेंचे कदा ग्रंथिंचा[3] अर्थ कांहीं । मुखें नाम उच्चारितां कष्ट नाहीं ।
महा थोर संसारशत्रू जिणावा । प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा ॥ १९ ॥

---

१ 'आपुला आपण स्वानंद । कोणावरी करावा मद । याकारणें वादवेवाद । तुटोनि गेला ॥' (दासबोध. ८-९-२८). २ आत्मस्वरूपाचा, आदितत्त्वाचा. ३ गांठीचा पैसा. 'नाम घेतां नलगे मोल'–तुकाराम.

नव्हे कर्म ना धर्म ना योग कांहीं । नव्हे भोग ना त्याग ना सांगे[1] कांहीं ।
म्हणे दास विश्वास नामीं धरावा । प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा ॥ २० ॥
बहु चांगलें नाम या राघवाचें । अती साजिरें स्वल्प सोपें फुकाचें ।
करी मूळ निर्मूळ घेतां भवाचें । जिवा मानवा हेंचि कैवल्य[2] साचें ॥ २१ ॥
विवेकें क्रिया आपुली पालटावी । अती आदरें शुद्ध क्रिया धरावी ।
जगीं बोलण्यासारिखें चाल बापा । मना कल्पना सोडिं संसारतापा ॥ २२ ॥
तुटे वाद संवाद तेथें करावा । विवेकें अहंभाव हा पालटावा ।
जनीं बोलण्यासारिखें आचरावें । क्रिया पालटे भक्तिपंथेंचि जावें ॥ २३ ॥
फुकाचें मुखीं बोलतां काय वेंचे । दिसंदीस अभ्यंतरीं गर्व साचे ।
क्रियेवीण वाचाळतां व्यर्थ आहे । विचारें मना तूंचि शोधोनि पाहें ॥ २४ ॥
जगीं धन्य तो रामसूखें निवाला । कथा ऐकतां सर्व तल्लीन जाला ।
देहेभावना रामबोधें उडाली । मनोवासना रामरूपीं विराली[3] ॥ २५ ॥
नसे गर्व अंगीं सदा वीतरागी । क्षमा-शांतिभोगी दयादक्षयोगी ।
नसे लोभ ना क्षोभ ना दैन्यवाणा । इहीं लक्षणीं जाणिजे योगिराणा ॥ २६ ॥
दिसे लोचनीं तें नसे कल्पकोडी । अकस्मात आकारलें काळ मोडी ।
पुढें सर्व जाईल कांहीं न राहे । मना संत आनंद शोधोनि पाहें ॥ २७ ॥
जेणें मक्षिका भक्षिली जाणिवेची । तया भोजनाची रुचि प्राप्त कैंची ।
अहंभाव ज्या मानसींचा विरेना । तया ज्ञान हें अन्न पोटीं जिरेना ॥ २८ ॥
सदा विषयो चिंतितां जीव जाला । अहंभाव अज्ञान जन्मासि आला ।
विवेकें सदा स्वस्वरूपीं भरावें । जिवा ऊगमीं जन्म नाहीं स्वभावें ॥ २९ ॥
बरा निश्चयो शाश्वताचा करावा । म्हणे दास संदेह तो नीरसावा ।
घडीनें घडी सार्थकाची करावी । सदा संगती सज्जनाची धरावी ॥ ३० ॥
देहेबुद्धि ते ज्ञानबोधें त्यजावी । विवेकें तया वस्तुची भेटि घ्यावी ।
तदाकार हे वृत्ति नाहीं स्वभावें । म्हणोनी सदा तेंचि शोधीत जावें ॥ ३१ ॥
सदा सर्वदा राम सन्नीध आहे । मना सज्जना सत्य शोधूनि पाहें ।
अखंडीत भेटी रघुराजयोगू । मना सांडिं रे मीपणाचा वियोगू ॥ ३२ ॥

---

१ यथासांग, विधिपूर्वक. २ मोक्ष, ज्ञान. ३ पाण्यांत मीठ विरघळतें तशी विराली.

५ श्रीएकनाथकृत चिरंजीवपद

चिरंजीवपद पावावयासी । अधिकार कैसा साधकासी ।
किंचित् बोलूं निश्चयेंसीं । कळावयासी साधकां ॥ १ ॥
येथें मुख्य पाहिजे अनुताप । त्या अनुतापाचें कैसें रूप ।
नित्य मरण जाणे समीप । न मनी अल्प देहसुख ॥ २ ॥
म्हणे नरदेह किमर्थ निर्मिला । तो मीं विषयस्वार्थीं लाविला ।
थिता परमार्थ हातिंचा गेला । करी वहिला विचार हा ॥ ३ ॥
ऐसा अनुताप नित्य वाहतां । तंव वैराग्य ये तयाच्या हाता ।
त्या वैराग्याची कथा । ऐक आतां सांगेन ॥ ४ ॥
तें वैराग्य बहुतां परी । आहे गा हे अवधारीं ।
सात्त्विक-राजस-तामस त्रिप्रकारीं । योगीश्वरीं बोलिजे ॥ ५ ॥
नाहीं वेदविधि आचार । नेणे सत्कर्म साचार ।
कर्मधर्मीं भ्रष्टाकार । तो अपवित्र 'तामस' ॥ ६ ॥
त्याग केला पूज्यतेकारणें । सत्संग सोडूनि पूजा घेणें ।
शिष्यममता धरोनि राहणें । तें जाणणें 'राजस' ॥ ७ ॥
हें वैराग्य राजस तामस । तें न मानेच संतांस ।
तेणें न भेटे कृष्ण परेश । अनर्थास मूळ तें ॥ ८ ॥
आतां वैराग्य शुद्ध 'सात्त्विक' । जें मी जगद्वंद्य मानी यदुनायक ।
तें तूं सविस्तर ऐक । मनीं निष्टंक बैसावया ॥ ९ ॥
भोगेच्छा विषयक । ते तो सांडी सकळिक ।
प्रारब्धें प्राप्त होतां देख । तेथोनी निष्टंक अंग काढी ॥ १० ॥
कां जे विषय पांच आहेती । ते अवश्य साधकां नाडिती ।
म्हणोनि लागों नेदी प्रीती । कवणे रीतीं ऐक पां ॥ ११ ॥
जेणं धरिला शुद्ध परमार्थ । त्यासी जनमान हा अनर्थ ।
तेणें वाढे विषयस्वार्थ । ऐक नेमस्त विचार हा ॥ १२ ॥
वैराग्य पुरुष देखोनी । त्याची स्तुति करिती जनीं ।
एक सन्मानेंकरोनी । पूजेलागोनि पैं नेती ॥ १३ ॥

त्याचें वैराग्य कोमळ कंटक । नेट न धरीच निश्चंक ।
देखोनि मानस्तुति अलोलिक । भुलला देख पैं तेथें ॥ १४ ॥
जनस्तुति लागे मधुर । म्हणती उद्धरावया हा हरीचा अवतार ।
आम्हांलागीं जाहला स्थिर । तेणें तो धरी फार ‘ शब्दगोडी ’ ॥१५॥
हा पांच विषयांमाजीं प्रथम । ‘ शब्द ’ विषयसंभ्रम ।
मग ‘ स्पर्श ’ विषय सुगम । उपक्रम तो ऐसा ॥ १६ ॥
नाना मृदु आसनें घालिती । विचित्र पर्यंक निद्रेप्रती ।
नरनारी शुश्रूषा करिती । तेणें धरी प्रीती स्पर्शाची ॥ १७ ॥
‘ रूप ’विषय कैसा गोंवी । वस्त्रें भुषणें देती बरवीं ।
सौंदर्य करी जीवीं । देहीं भावी श्लाघ्यता ॥ १८ ॥
रूप विषय ऐसा जडला । ‘ रस ’ विषय कैसा झोंबला ।
जें जें आवडे तयाला । त्या त्या पदार्थाला अर्पिती ॥ १९ ॥
ते रसगोडीकरितां । घडी न विसंबे धरी ममता ।
मग ‘ गंध ’ विषय ओढिता । होय तत्त्वतां त्या कैसा ॥ २० ॥
आवडे सुमन चंदन । बुका केशर विलेपन ।
ऐसे पांचही विषय जाण । जडले संपूर्ण सन्मानें ॥ २१ ॥
मग जे जे जन वंदिती । तेचि त्याची निंदा करिती ।
परि अनुताप नुपजे चित्तीं । ममता निश्चितीं पूजकांची ॥ २२ ॥
म्हणाल ‘ विवेकी जो आहे । त्यासी जनमान करील काय ’ ।
हें बोलणें मूर्खाचें पाहें । जया चाड आहे मानाची ॥ २३ ॥
ज्ञात्यांसी प्रारब्धगतीं । मान झाला तरीं नेघों न म्हणती ।
परी तेथेंच गुंतोनि न राहती । उदास होती तत्काळ ॥ २४ ॥
यापरी साधकाच्या चित्ता । मानगोडी न संडे सर्वथा ।
जरी कृपा उपजेल भगवंता । तरी होय मागुता विरक्त ॥ २५ ॥
तो विरक्त कैसा म्हणाल । जो मानलें सांडी स्थळ ।
सत्संगीं राहे निश्चळ । न करी तळमळ मानाची ॥ २६ ॥
मांडीना स्वतंत्र फड । म्हणे अंगा येईल अहंता वाड ।
धरूनि जीविकेची चाड । बोले गोड मनधरणीं ॥ २७ ॥
नावडे प्रपंच-जनीं बैसणें । नावडे कोणासी बोलणें ।
नावडे योग्यता मिरवणें । बरवें खाणें नावडे ॥ २८ ॥

३९ जीव परमात्मा दोनी एक । ऐसें जाणणें तें ज्ञान देख ॥
ऐक्य भोगणें परमात्मसुख । विज्ञान सम्यक त्या नांव ॥
४० मी कर्मा आदि-मध्य-अंतीं । मी कर्मकर्ता क्रियाशक्ती ।
कर्मफळदाता मी श्रीपती । हा इत्यर्थ निश्चितीं कर्मकांडींचा ॥
४१ पिता स्वयमेव नारायण । माता प्रत्यक्ष लक्ष्मी आपण ।
ऐसें भावें ज्याचें भजन । सुपुत्र जाण तो एक ॥
४२ वैष्णवीं मानी जाति प्रमाण । शालिग्राम मानी पाषाण ।
सद्गुरूसी मानी माणुसपण । तो पापिष्ठ जाण सर्वथा ॥
४३ जेणें आपणासी होय दुःख । तें परांसी न करी निःशेख ।
जेणें आपणिया होय सुख । तें करी आवश्यक प्राणिमात्रां ॥
४४ अंतरशुद्धीचें कारण । मुख्यत्वें हरिकीर्तन ।
नामापरतें साधन । सर्वथा आन असेना ॥
४५ जागृती स्वप्न आणि सुषुप्ति । तिन्ही व्यापूनि समाधिही परती ।
ज्याची साक्षित्वें स्फुरे स्फूर्ति । तो जाण निश्चितीं नारायण ॥
४६ निःशेष सांडिजे मीपण । याचि नांव हृद्यस्थ शरण ।
तूं सहजें परब्रह्म परिपूर्ण । मिथ्या देहाभिमान धरूं नको ॥

३ श्रीतुकाराम

४७ नलगे हा लौकिक सांडावा वेव्हार । घ्यावें वनांतर भस्म दंड ॥
४८ सुख पाहतां जवापाडें । दुःख पर्वताएवढें ॥
४९ न फळे उत्तर । नाहीं स्वामी जों सादर[1] ॥
५० करावी ते पूजा मनेंचि उत्तम । लौकिकाचें काम काय असे ॥
५१ चित्तीं नाहीं आस । त्याचा पांडुरंग दास ॥
५२ वैष्णवें[2] तो जया । अवघी देवावरी माया ॥
५३ नम्र झाला भूतां । तेणें कोंडिलें अनंता ॥
हेंचि शूरत्वाचें अंग । हारी आणिला श्रीरंग ॥
५४ शुद्धचर्या[3] हेंचि संतांचें पूजन । लागतचि धन नाहीं वित्त ॥

---

१ परमात्मा जोंवर बोळला नाहीं तोंवर वाणीला अमोघत्व नाहीं. २ भक्त. ३ विहितधर्माप्रमाणें वागणें.

५५ तुझें आहे तुजपाशीं । परि तूं जागा चुकलासी ।
चिवडूनियां नासी । तुझ्या घरच्यानीं[1] केलीं ॥
५६ विश्वासाची धन्य जाती । तेथें वस्ती देवाची ॥
तुका म्हणे भोळियाचा । देव साचा अंकित ॥
५७ देव सारावे परते । संत पूजावे आरते ॥
५८ नलगे सांडावा आश्रम । उपजले कुळींचे धर्म ।
आणिक न करावे श्रम । पुरे एक नाम विठोबाचें ॥
५९ भेद नाहीं सर्वात्मना । नारायणा तुज-मज ॥
६० तुज वर्णी ऐसा तुजविण नाहीं । दुजा कोणी तिहीं त्रिभुवनीं ॥
६१ तुका म्हणे करूनि दावी । त्याचे पाय माझे जीवीं ॥
६२ भाव तैसें फळ । न चले देवापाशीं बळ ॥
६३ वर्णाश्रम करिसी चोख । तरि तूं पावसि उत्तम लोक ॥
६४ द्रव्याचिया मागें कळिकाळाचा लाग ।
म्हणोनियां संग खोटा त्याचा ॥
६५ विटाळ तो परद्रव्य परनारी । येथुनी जो दुरी तो सोंवळा ॥
६६ साधुसंत येती घरा । तोचि दिवाळी दसरा ॥
६७ तुका म्हणे भाव असतां नसतां । सायास करितां वायां न वजे
६८ देव जोडे ते करावे अधर्म । अंतरे तें कर्म नाचरावें ॥
६९ पोटापुरतें काम । परी अगत्य तो राम ॥
७० आला भागासी तो करीं वेवसाव । परी राहो भाव तुझ्या पायीं
७१ दया क्षमा शांती । तेथें देवाची वसती ॥
७२ तुका म्हणे कांहीं नाहीं नेमावीण । मोकळां[2] सीण दुःख पावे ।
७३ आशाबद्ध तो जगाचा दास । पूज्य तो उदास सर्व जनां ॥
७४ सत्यसंकल्पाचा दाता नारायण । सर्व करी पूर्ण मनोरथ ॥
७५ तुका म्हणे हरिच्या दासा । शुभकाळ दाही दिशा ॥
७६ वृक्ष-वल्ली आम्हां सोयरीं वनचरें । पक्षीही सुस्वरें आळवीती
येणें सुख रुचे एकांताचा वास । नाहीं गुण-दोष अंगा येत ॥
७७ निष्ठुर तो दिसे निराकारपणें । कोंवळा सगुण प्रतिपाळी ॥

---

१ शरीरांतल्या काम-क्रोधादि विकारांनीं. २ नियमहीन, स्वच्छंदी.

७८ मन हें निश्चळ झालें एके ठायीं । तयां उणें काई निजसुख ॥
७९ ब्रह्मरस करूं भोजनपंगती । संतांचे संगतीं सर्वकाळ ॥
८० भक्तीची ते जाती ऐसी । सर्वस्वासी मुकावें ॥
८१ चित्त शुद्ध तरी शत्रु मित्र होती । व्याघ्र हे न खाती सर्प तया ॥
८२ कासया गुण-दोष वानूं आणिकांचे । मज काय त्यांचें उणें असे ॥
८३ पवित्र तो देह वाणी पुण्यवंत । जो वदे अच्युत सर्वकाळ ॥
८४ प्रेम अमृताची धार । वाहे देवासी समोर ॥
८५ भक्तीच्या उत्कर्षें । नाहीं मुक्तीचें तें पिसें ॥
८६ वासनेची बुंथी[1] । तेथें कैंची ब्रह्मस्थिति ॥
८७ निश्चयाचें बळ । तुका म्हणे तेंचि फळ ॥
८८ तरिच जन्मा यावें । दास विठ्ठलाचें व्हावें ॥
८९ तुका म्हणे थोडें आहे । आली उर्मी साहुनि राहें ॥
९० दुजें खंडें तरी । उरला तो अवघा हरी ।
आपणाबाहेरी । नलगे ठाव धुंडावा ॥

४ श्रीरामदास

९१ नरदेहाचें उचित । कांहीं करावें आत्महित ।
यथानुशक्त्या चित्तवित्त । सर्वोत्तमीं लावावें ॥
९२ संसारदुःख विसरवी । भक्तिमार्ग विमल दावी ।
भजनक्रिया जो उपजवी । तो सत्त्वगुण ॥
९३ मूर्खांमाजी परम मूर्ख । जो संसारीं मानी सुख ।
या संसारदुःखाएवढें दुःख । आणीक नाहीं ॥
९४ जो अन्न देतो उदरासी । शरीर विकावें लागे त्यासी ।
मा जेणें घातलें जन्मासी । त्यासी कैसें विसरावें ? ॥

---

१ घुंगट, वेष्टन.

* *

९५ जो संसारदुःखें दुखवला । जो त्रिविधतापें पोळला ।
तोचि एक अधिकारी जाला । परमार्थासी ॥

९६ सद्गुरूहूनि देव मोठा । जयास वाटे तो शिष्य करंटा ॥

९७ संसारसंगें सुख जाहलें । ऐसें देखिलें ना ऐकिलें ॥

९८ जो जाणेल भगवंत । तया नाव बोलिजे संत ।
जो शाश्वत आणि अशाश्वत । निवाडा करी ॥

९९ पोट भरावयाची विद्या । तियेसी म्हणों नये सद्विद्या ।
सर्वव्यापक वस्तु सद्यी । पाहिजे तें ज्ञान ॥

१०० संसारत्याग न करितां । प्रपंचउपाधि न सांडतां ।
जनांमध्यें सार्थकता । विचारेंचि होय ॥

१०१ गुप्त तेंचि प्रगटावें । असाध्य तचि साधावें ।
कानडेंचि अभ्यासावें । निरंतर ॥

१०२ देहबुद्धीच्या अंतीं । सकळासि एकचि प्राप्ती ॥

१०३ परी परत्रसाधनेंवीण । म्हणों नये तें श्रवण ।
जेथें नाहीं आत्मज्ञान । तया नांव कर्मणों ॥

१०४ समूळ ग्रंथ पाहिल्याविण । उगाज ठेवि जो दूषण ।
गुण सांगतां अवगुण । पाहे तो एक पढत मूर्ख ॥

१०५ अक्षरें गाळून वाची । कां ते घाली पदरींचीं ।
निगा न करी पुस्तकाची । तो एक मूर्ख ॥

१०६ गुरुभजनाचेनि आधारें । निरूपणाचेनि विचारें ।
क्रियाशुद्ध निर्धारें । पाविजे पद ॥

---

१ तत्काळ परमात्म्याची जी भेट करिते ती सद्विद्या व तेंच ज्ञान. २ कठ
असाध्य वाटणारें. ३ कालक्रमण ; किंवा करमणूक.

लोकप्रिय भारुडें

१ ज्ञानेश्वरांचा आंधळा

(ज्यांची ज्ञानदृष्टि गेली आहे ते आंधळे. दोन्ही डोळे गेल्यामुळें प्रपंच कळत नाहीं व परमार्थही कळत नाहीं! आंधळ्यांना दृष्टि देणारे भाग्यवंत व परोपकारी पुरुष म्ह० संतसद्गुरुच होत. २ व ३ कडव्यांत मुमुक्षूची स्थिति वर्णिली आहे. चौथ्यांत साधनमार्ग दाखविला आहे व पांचव्यांत कृतार्थता सांगितली आहे.)

पुर्वजन्मीं पाप केलें तें हें बहुत विस्तारलें।
विषयसुख नाशिवंत सेवितां तिमिरें[1] कोंदलें।
चौऱ्यांशीं लक्ष योनी फिरतां दुःख भोगिलें।
ज्ञानदृष्टि हारपली दोन्ही नेत्र आंधळे॥ १॥
धर्म जागो सदैवांचा जे बा परउपकारी।
आंधळ्या दृष्टिदाते त्यांचें नाम मी उच्चारी॥ ध्रु०॥
संसार दुःखमूळ चहूंकडे इंगळ[2]।
विश्रांति नाहीं कोठें रात्रंदिवस तळमळ।
काम-क्रोध-लोभश्वानीं[3] पाठीं लागलीं वोढाळ।
कवणा आतां शरण जाऊं दृष्टि देईल निर्मळ॥ २॥
माता-पिता बंधु-बहिणी कोण न पवती निर्वाणीं।
इष्टमित्र सज्जनसखे हे तो सुखाची मांडणी।
एकला मी दुःख भोगीं कुंभपाक जाचणी।
तेथें कोणी सोडवीना एका सद्गुरुवांचुनी॥ ३॥
साधु-संत माय-बाप तिंहीं दिलें कृपादान।
पंढरिये यात्रे नेलें घडलें चंद्रभागे स्नान।
पुंडलीक वैजराजें पूर्वी साधिलें साधन।
वैकुंठींचें मूळपीठ डोळां ल्याला तें अंजन॥ ४॥

---

१ नेत्ररोगाला वैद्यकशास्त्रांतही तिमिर हेंच नांव आहे. अज्ञानाचा अंधकार भरला आहे. २ रखरखीत अग्नि. ३ कुत्रीं.

कृष्णांजन[1] एक वेळां डोळां घालितां अढळ ।
तिमिरदुःख गेलें सारें फिटलें भ्रांतीचें पडळ ।
श्रीगुरु निवृत्तिराजें मार्ग दाविला सोज्ज्वळ[2] ।
बापरखुमादेविवर विठ्ठल दीनाचा दयाळ ॥ ५ ॥

२ नामदेवांचा बोबडा

कुत्नां[3] ! थमाल ले थमाल आपुल्या गाँई[4] ।
आम्ही आपुल्या घलासि जातों भाई ॥ ध्रु० ॥
तुम्ही थोलल्या पातलाचे लेक ।
तुम्हांमधीं ले मी गलीब आहे येक ।
मदला म्हनतां ले जाई गायी लाख ।
किती मी धांवूं ले कांता लागला पाई ॥ कुत्ना ॥ १ ॥
कौंली पिंवली ले गाय आहे तान्हेली[6] ।
या या गवल्याची धवली गाय पलाली ।
मदला देखुनि [7]तो गवली हांका माली ।
काली कांबली हिलुनि घेतली थाली ॥ कुत्ना ॥ २ ॥
काल बलाचि ले बलाचि खलवंस केला ।
तुम्हि सल्वांनीं फाल फाल घेतला ।
मी गलीब ले म्हनुनि थोलका दिला ।
तूं म्हनसिल ले 'याला कलतचि नाहीं !' ॥ कुत्ना ॥ ३ ॥

---

१ कृष्णरूप अंजन. सांवळें रूप डोळां भरलें. २ विठ्ठल दीनदयाळ आहे त्याला शरण जा. हा सोज्ज्वळ मार्ग. ३ ह्या पदाचा सरळ कथापर अर्थ आहे तो उघडच आहे. रहस्यार्थ पाहावा. ४ गायी ; पक्षीं इंद्रिय व इंद्रियवृत्ति. ५ काळी गाय—तामसवृत्ति. पिंवळी (किंवा तांबडी) गाय—राजसवृत्ति व ढवळी गाय सात्त्विकवृत्ति. आपण देवाला दूर्वांचें किंवा बेलाचें त्रिदळ वाहतों ह्यांत देवाला त्रिविधवृत्ति अर्पण करून गुणातीत होण्याचाच हेतु असतो ! गळ्यांत तीन पदरी जानवें घालतों तें त्रिगुणांनीं आपण बांधले आहोंत व तीनही गुणांचा आदि-अंत ब्रह्मगांठींत असतो ह्याच्या स्मरणार्थच होय ! 'थमाल आपुल्या गाई' म्हणून इंद्रियें व इंद्रियवृत्ति देवाच्या स्वाधीन करणें हीच शरणागति होय. ६ विषयांकडे सतत धांव घेणारी. ७ ढवळ्या गायीचा मालक विष्णु. ८ विवेकवैराग्याची काळी कांबळी. ९ आत्मसुखाचा किंवा भक्तिसुखाचा आनंद.

कृष्ण म्हणे रे 'उगा राहिं बोबड्या ! ।
तुझ्या गायी रे मीच वळवितों गड्या ! ।
नाहितर घाडिन रे गोपाळांच्या[1] जोड्या' ।
नामा म्हणे रे गोष्ट रोकडि पाहीं ॥ कुत्ना ॥ ४ ॥

२ तुकोबांचा आंधळा

सहज मी आंधळा गा । निज निराकार पंथें ।
वृत्ति हे निवृत्ति झाली । जन न दिसे तेथें ।
मी माझें हारपलें । ठायीं जेथिंच्या तेथें ।
अदृश्य तेंचि जालें । कांहीं दृश्य जें होतें ॥ १ ॥
सहज मी निजलों गा । शून्य सारोनि तेथें ।
त्रिकूट शिखरीं गा । दान मिळे आईतें ॥ सहज० ॥ ध्रु० ॥
टाकिली पात्र झोळी । धर्म अधर्म आशा ।
कोल्हाळ चुकवीला । त्रिगुणांचा वोळसा ।
न मागें मी भीक आतां । हाचि झाला भरंवसा ।
वोळली सावित्री गा । तिणें पुरविली इच्छा ॥ २ ॥
उर्ध्वमुख आळविला । सोहं शब्दाचा नाद ।
अरूप जागविला । दाता घेऊनि छंद ।
घेऊनि आला दान । निजतत्त्व निजबोध ।
स्वरूपीं मेळवीलें । नांव ठेविला भेद ॥ ३ ॥
शब्द हा बहुसार । उपकारांची राशी ।
म्हणोनि चालवीला मागें येतील त्यांसी ।
मागोनी आली वाट । सिद्धवोळखीची तैसी ।
तरल तरती गा । आणिकही विश्वासी ॥ ४ ॥
वर्म त एक आहे । दृढ धरावा भाव ।
जाणीव नागवण । लाभों नेदी तो ठाव ।
म्हणोनि संग टाकीं । सेवीं अद्वैतभाव ।
तुका म्हणे हाचि संतीं । मागें केला उपाव ॥ ५ ॥

---

१ संतांच्या संगतींत तुला ठेवीन.

४ रामदासांचा पांगळा किंवा पांगुळ

(पांगुळ म्ह० पांगळा, पाय, पंगु, पाय मोडलेला. अयोध्यानामक धर्मनगरींत रामराव राज्य करीत आहे. त्याच्या उत्तम धर्मांचा जयजयकार असो. सर्वत्र रामराज्य नांदो. मीपणाचे पाय मोडल्यामुळें मी पांगुळ झालों आहें! भजन-भिंतीवर प्रेमफडकें पसरून बसलेला हा पांगळा कृपादान मागत आहे. पण हा याचक जबरदस्त आहे. 'मागणें निरसे जेणें' किंबहुना 'घेणेंचि निरसे जेणें' असें दान हा मागत आहे. रामराय समर्थ आहे. त्यानें 'देणें घेणें निरसोनियां पूर्ण केलें परिपूर्ण.')

भारत गा खंडामाजी । शरयूतीर बा गांव ।
धर्माचें नगर तेथें । राज्य करी रामराव ।
पांगुळा पाय देतो । देव जानकीनाथ ।
जाईन मी तया गांवा । देवा उत्तम तो ठाव ॥ १ ॥
राघवाचा[1] धर्म जागो । सर्व अधर्म भागो ।
अज्ञान निरसोनीयां । विज्ञानीं लक्ष लागो ॥ ध्रु० ॥
मीपणाचे मोडले पाय । म्हणउनि पांगुळ जालों ।
तूंपणाची कीर्ति देई । ऐकूनीयां शरण आलों ।
मी-तूंपण निरसीं माझें । भजनभिंतीवरि बैसलों ।
प्रेमफडकें पसरोनीयां । कृपादान मागों आलों ॥ २ ॥
जनीं एक तूंचि दाता । म्हणुनी आलों मागावया ।
मागणेंचि निरसे जेणें । ऐसें दे गा रामराया ।
नवविधा दुभतें देई । भाव हलगा[2] बैसावया ।
ज्ञानकाठीं देई करीं । वैराग्य वोलें[3] पांघराया ॥ ३ ॥
दासीहातीं देववीसी । तें मी नेघें सर्वथा ।
द्वैतदान नेघें जाण । दोन वेळे आणीता ।

---

१ राघवाचा धर्म म्हणजे अज्ञान निरसून विज्ञानीं लक्ष लागणें. अज्ञान, ज्ञान, विपरीत ज्ञान व विज्ञान हा चारी पदांचा अर्थ 'दासबोधां'त (द० २०, स० १) पाहावा. २ झोंपाळा. ३ फाटकें रकटें. मायेंतलें कांहीं एक नको.

* *

अपूर्णता देऊं नको । पूर्ण करीं निःकामता ।
आपणांऐसें दान देईं । तूं तरि इच्छेचा दाता ॥ ४ ॥
तुझे कृपेचा कांबळा देईं । मज पांगुळाकारणें ।
मायामोहो हींवबातें । तें हें निवारे जेणें ।
निःकामता भाकर देईं । कामक्षुधा हरे जेणें ।
बोधाचें ताक पाजीं । शब्द खुंटे घालेपणें ॥ ५ ॥
रामदास-पांगुळासी । रामें दिधलीया दान ।
घेणेंचि निरसलें । कैंची मागण्याची खूण ।
देणें घेणें निरसोनीयां । पूर्ण केलें परिपूर्ण ।
दाता ना याचक तेथें । सहजीं सहज संपूर्ण ॥ ६ ॥

५ ज्ञानोबांची घोंगडी

(घोंगडी म्ह० तनु. कृष्णा! तुझी तनु किती चांगली व आमची किती वोंगळ! तुझी घोंगडी आत्मस्वरूपाकार व सच्चिदानंद ह्यांनीं युक्त असून शुद्धतत्त्वगुणांनीं विणलेली आहे, तिला षड्गुणांचे गोंडे लाविले आहेत.)

कानोबा तुझी घोंगडी चांगली । आम्हांसी कां दिली वागली ॥ ध्रु० ॥
स्वगत सच्चिदानंदें मिळोनि शुद्धसत्त्वगुणें विणली रे ।
षड्गुण गोंडे रत्नजडित तुज श्यामसुंदरा शोभली रे ॥ १ ॥
काम-कर्म-अविद्या-त्रिगुण-पंचभूतांनीं विणली रे ।
रक्त-रेत-दुर्गंधी-जंतू-नरक-मुतानें भरली रे ॥ २ ॥
षड्गुणविकारषड्वैरी मिळोनि तापत्रयानें विणली रे ।
नवाठायीं फाटुनी गेली ती त्वां आम्हांसि दिधली रे ॥ ३ ॥
ऋषि मुनि ध्यातां मुखिं नाम गातां संदेहवृत्ती विरली रे ।
बापरखुमादेवीवर विठ्ठले! त्वत्पदीं वृत्ति मुरली रे ॥ ४ ॥

---

१ तुझ्या विमल स्वरूपाचें दान दे. २ ह्या घोंगडीचा संपूर्ण अर्थ मीं आपल्या 'मराठी वाङ्मयाचा इतिहास' (खंड १, पृ. ६२५।२६) ह्या ग्रंथांत दिला आहे पाहावा.

६ नाथांचा जोशी

मी आलों रायाचा जोशी । होरा सांगतों लोकांसी ॥ ध्रु० ।
येथुन पुढें बरं व्हइल । भुक्तिसुखें दोंद वाढेल ।
फेरा चौऱ्यायशीचा चुकेल । धन्य मोकाशी ॥ १ ॥
मनजी पाटिल देहगांविंचा । विश्वास धरूं नका त्याचा ।
हा घात करिल नेमाचा । पाडिल फशीं ॥ २ ॥
वासना बायको शेजारिण । झगडा घालिल मोठि दारुण ।
तिच्या पायीं नागवण । घर बुडवीशी ॥ ३ ॥
एका जनार्दन कंगाल जोशी । होरा सांगे सकळ लोकांसी
जा शरण सद्गुरूसीं । चुकवा फेरा चौऱ्यायशीं ॥ ४ ॥

७ नाथांची मुरळी

[पुढील मुरळी नाथांच्या गाथ्यांत छापिलेली नाहीं, ती मला पैठण येथें ऐकावयास मिळाली. खंडोबाचे भक्त भंडार उधळतात, गळ्यां (पिंवळें वस्त्र. भंडार म्ह. हळद), व हातीं कोटंबा म्ह. वाडगा, घेतात ; देवाला भरित-रोडग्याचा नैवेद्य करितात ; पोत उजळतात करितात व 'खंजिरी-मंजिरी' घेऊन त्यावर पोवाडे गातात.]

निसंग मुरळी झालें । या माल्हूचें घर रिघालें ॥ ध्रु० ॥
गळां भक्तीची भांडारी । भावाचा कोटंबा करीं ।
विवेकाची मा ातें मी वारी । या संतांच्या चौघां आलें ॥
चौ हात घांटे वाजती । सोहं शब्दघोळ गर्जती ।
वाघ्या मुरळ्या या नाचती । गुरुकृपेचें अंजन ल्यालें ॥ :
वाजे वैराग्य तुणतुणं । तें कदा नव्हे बा सुनं ।
मन घुंगरूं वाजे छुनछुन । नाचत जेजुरी गेलें ॥ या० ॥
गड देखिला जेजुरी । आत्मा नांदतो मल्हारी ।
जाउनि बसलें मांडीवरी । एकाजनार्दन बोले ॥ या० ॥ ५

१ चार रस्ते जेथें मिळतात तें ठिकाण. चौधारा, चव्हाटा. नाशकास आहे. तिवंध म्ह. तीन रस्ते जेथें मिळतात तें स्थान. २ घंट ३ .शून्य. स्तब्ध.